

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İRAN DIŞ POLİTİKASINDA MAHMUT AHMEDİNEJAD DÖNEMİ (2005-2012)

KUBİLAY GÖKTAŞ

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. SİBEL TURAN

EDİRNE 2014

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUBİLAY GÖKTAŞ tarafından hazırlanan “**İRAN DIŞ POLİTİKASINDA MAHMUT AHMEDİNEJAD DÖNEMİ (2005-2012)**” konulu **TEZLİ YÜKSEK LİSANS** Tez Savunma Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca **10 Aralık 2014 Çarşamba** günü saat **15.00**'da yapılmış olup, tezin* .. kabul edilmesine .. ~~OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof.Dr. Sibel TURAN Danışman	Kabul Edilmesine	
Yrd.Doç.Dr.Erhan ATAY	Kabul edilmesine	
Yrd.Doç.Dr. Nergiz ÖZKURAL KÖROĞLU	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, teze ilgili kanaat açıklaması kısmında “Kabul Edilmesine /Reddine” seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10059500
Yazar Adı / Soyadı	KUBİLAY GÖKTAŞ
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 15980028340
Telefon	5446775505
E-Posta	kubilaygoktas@trakya.edu.tr
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	İRAN DIŞ POLİTİKASINDA MAHMUT AHMEDİNEJAD DÖNEMİ (2005-2012)
Tezin Tercümesi	MAHMOUD AHMADINEJAD IN IRAN'S FOREIGN POLICY PERIOD (2005-2012)
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Uluslararası İlişkiler Bölümü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2014
Sayfa	146
Tez Danışmanları	PROF. DR. SİBEL TURAN 24508893278
Dizin Terimleri	Dış politika=null
Önerilen Dizin Terimleri	İran Dış Politikası, Mahmut AHMEDİNEJAD, Nükleer Enerji
Kısıtlama	24 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 23.12.2016 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

23.12.2014

İmza:

Tezin Adı: İran Dış Politikasında Mahmut Ahmedinejad Dönemi (2005-2012)

Hazırlayan: Kubilay GÖKTAŞ

ÖZET

Bu tez çalışması İran'da Mahmut Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı olduğu iki dönem boyunca izlenen dış politikayı incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma sonuç haricinde beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm girişe ayrılmış, ikinci bölümde ise İran İslam Devrimi sonrası İran dış politikasının temellerinin anlaşılması amacıyla tarihsel süreç ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; İran dış politikasında değişim rüzgârının hissedildiği Ahmedinejad iktidarı ile birlikte nükleer faaliyetlere devam edilmesi kararıyla başlayan süreçte yaşanan politik gelişmeler ele alınmış ve İran'ın bölgesel politikasına değinilmiştir. Dördüncü bölümde, Ahmedinejad iktidarının ikinci dönemi ele alınarak, Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyi yaptırımlarına maruz kalan Tahran yönetiminin müttefik arayışı irdelenmiştir. Beşinci bölümde ise Mahmut Ahmedinejad döneminin genel değerlendirmesi yapılmış ve Arap Baharının İran'a etkisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca İran'a uygulanan yaptırımların etkileri ve nükleer programın hâlihazırda ki durumu veriler ışığında anlaşılmaya çalışılarak, Türkiye'nin müzakere sürecine etkisi ortaya konmuştur. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak, bölgesel güç olma yolunda konumunu pekiştiren İran'ın nükleer güce sahip olması senaryosunun, bölgede ve özellikle Türkiye üzerinde olası etkileri ortaya konarak tüm dünya dış politikasını ilgilendirebilecek bu önemli komşu ülkenin iyi analiz edilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu çalışma eldeki güncel veriler ışığında dönemsel bir inceleme ile farklı bir bakış açısı oluşturmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran Dış Politikası, Mahmut Ahmedinejad, Nükleer Enerji.

Thesis Title: Mahmoud Ahmadinejad in Iran's Foreign Policy Period (2005-2012)

Prepared by: Kubilay GÖKTAŞ

ABSTRACT

This thesis intends to examine two period of Mahmoud Ahmadinejad's presidency in Iran. The study comprise five part, except result section. First part includes the introduction, second part is examine the Iran's foregn policy in historical process after Iran's Islamic Revolution. In the following part is describe the change of Iran's foreign policy with Ahmadinejad's political power. In addition to this, the study analyses the Iran's "nuclear activities decide" and the following political effects and the regional politics of Iran. In the fourth part words the Tehran's ally search in spite of united nations security council's sections. The study's fifth part evaluate the general period of Ahmedinejad gawerment and the affect of Arab spring on Iran. Moreover this thesis try to understand effect of sanctions on Iran with the in lights of nuclear program data and asks, "what's the influence of Turkey's on the negotiation process". Finally, the study makes a general comment on Iran's nuclear power and power's effects on te neighborhood countries and especially Turkey. In addition to, this study reveals the necessity of particular analyses on Iran. Eventually, this thesis try to make different wiewpoint via recast datum.

Keywords: Iran's Nuclear Power, Mahmoud Ahmadinejad, Iran's Foreign Policy.

ÖNSÖZ

“İran Dış Politikasında Mahmut Ahmedinejad Dönemi (2005-2012)” konusu Ortadoğu coğrafyasında 11 Eylül sonrası değişen ABD politikalarına paralel olarak, 2005 yılından sonra İran yönetiminde meydana gelen gelişmeleri incelemektedir. Mahmut Ahmedinejad’lı İran dış politikası dönemsel olarak incelenmektedir. Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Sibel TURAN’a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca bu günlere ulaşmamda emeğini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim eşim Habibe GÖKTAŞ’a ve anlayışından dolayı kızım Defne’ye şükranlarımı sunarım. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Edirne, Aralık 2014, Kubilay GÖKTAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	V
TABLolar.....	VI
1.GİRİŞ.....	1
2. İSLAM DEVRİMİ SONRASI İRAN SİYASİ YAPILANMASI.....	8
2.1. Devrim sonrası İran siyaseti.....	8
2.2. Velayet-i Fakih.....	10
2.3. Hatemi Dönemine Bir Bakış.....	13
2.4. 11 Eylül Saldırıları ve Değişen Ortadoğu Algısı.....	16
2.5. İran Nükleer Programı.....	18
2.6. Devrim Muhafızları ve Siyaset.....	20
2.7. Ahmedinejad'ın İktidara Gelişi.....	22
3. İRAN DIŞ POLİTİKASINDA DEĞİŞİM.....	25
3.1. Nükleer Faaliyetlere Devam Kararı.....	25
3.3. Hizbullah, Hamas ve İran.....	31
3.4. Uranyum Zenginleştirme Programı.....	34
3.5. Nükleer Yaptırımlar.....	38
3.6. Hürmüz Boğazı Krizi.....	44
4. 2009 YAZI KRİZİ.....	48
4.1. Mahmut Ahmedinejad'ın İkinci Kez Seçilmesi.....	48
4.2. İran ve Venezüella Yükselen Anti-Amerikan Eksenini.....	56
4.3. Rusya ile Nükleer İşbirliği.....	60
4.4. İran ve Çin.....	67
5. MAHMUT AHMEDİNEJAD DÖNEMİ DEĞERLENDİRMESİ.....	73
5.1. İran'a Uygulanan Yaptırımlar ve Etkileri.....	73

5.2. Nükleer Programda Gelinek Nokta.....	81
5.3. Türkiye ile İlişkileri.....	85
5.3.1. İlişkilerin Tarihsel İncelemesi.....	85
5.3.2. Müzakereler Sürecinde Türkiye'nin Etkisi	88
5.3.3. Nükleer Bir Komşu Olarak İran.....	91
5.3.4. Terör Başlığı Altında Türkiye ve İran.....	93
5.4. Arap Baharı ve İran.....	95
5.5. Söylemleriyle Ahmedinejad.....	99
SONUÇ	102
EKLER.....	105
KAYNAKÇA.....	125

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AKK** : İıan Anayasa Koruyucular Konseyi
- APEC** : Asia-Pacific Economic Cooperation (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği)
- BM** : Birleşmiş Milletler Örgütü
- BMGK** : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
- BOP** : Büyük Ortadoğu Projesi
- FATF** : Financial Action Task Force (Paris Merkezli Finansal hareket görev gücü)
- FKÖ** : Filistin Kurtuluş Örgütü
- G8** : Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, ABD Kanada ve Rusya Federasyonu'ndan oluşan grup
- IAEA** : International Atomic Energy Agency (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı)
- İRNA** : Islamic Republic News Agency (İıan Resmi Haber Ajansı)
- NATO** : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
- NPT** : Non-Proliferation Treaty (Nükleer Silahların Yayılmasını önleme Anlaşması)
- NSA** : National Security Agency (ABD Ulusal Güvenlik Dairesi)
- OPEC** : Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
- PEJAK** : Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê)
- PKK** : Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistan)
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- S300** : Rus şirketi olan Almaz Bilimsel Endüstriyel Şirketi tarafından geliştirilmiş, orta ve kısa menzilde balistik ve benzeri hava saldırılarından korunmak için kullanılan bir hava savunma füze sistemidir.
- TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- UAEK** : Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

TABLÖLAR

Tablo 1: İran Siyasal Sistemi.....	12
Tablo 2: Nükleer Silaha Sahip Devletler.....	42
Tablo 3: Ortadoğu Ülkelerinde Petrol ve Doğalgaz Üretimi.....	46
Tablo 4: Dünyada Nükleer Enerji Santralleri.....	80

1.GİRİŞ

1979 yılında yaşanan İran İslam devrimi sonrası yaşanan süreçte, uzun yıllar Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin neredeyse koşulsuz desteğini arkasına almış olan Muhammed Rıza Pehlevi rejimi devrilerek yerini yeni anayasada, İran İslam Cumhuriyeti olarak adlandırılacak rejime bırakmıştır. Batı'nın büyük oranda “*eksen kayması*” olarak nitelendirdiği bu gelişmeler, girift bir sürecin habercisi olmuştur. Öncelikle 11 Eylül 2001’de yaşanan olaylar, ardından 2002 Ağustosunda mevcut İran rejimine muhalefetiyle bilinen Ali Rıza Caferzade’nin, İran’ın nükleer enerji edinme konusunda gizliden yürüttüğü çalışmalarını dünya kamuoyuna ifşa etmesi ile İran, dünya gündemine oturmuştur. 11 Eylül sonrası Amerika, başkan George Walker Bush, “*Ya bizdensiniz ya da onlardan*”¹ diye seslenerek şer ekseni (İran, Kuzey Kore, Suriye) olarak nitelendirdiği İran’ın dâhil edildiği ülkelere karşı tavır alınması gerekliliğine vurgu yaparak Ortadoğu’ya askeri operasyon yapılabileceği sinyali vermiştir. Bush’un kitle imha silahlarını önleme konusunda izlediği politikası gereği askeri güç bir seçenek olarak her zaman masada tutulmaktadır. ABD Afganistan’a yaptığı operasyonun ardından 2003 yılında Irak’ı işgal etmiştir. Bush yönetiminin kitle imha silahlarını önleme politikası gizli nükleer programa sahip olan İran’a askeri bir müdahaleyi gündeme taşımıştır. Yaşanan hareketlilik bölgede gerilimi tırmandırmış ve sonuç olarak dönemin İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi’nin İran siyasetindeki ılımlı politikasına zarar vermiştir.

2005 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, sandıktan radikal kanat temsilcisi olan Mahmut Ahmedinejad’ın çıkması ABD-İran ilişkilerini daha da gerginleştirmiştir. İran nükleer programının başlangıcı daha önceki yıllara dayansa da, ABD için bir tehdit halini alması Ahmedinejad döneminde daha belirgin hale gelmiştir. İran’ın pozisyonundaki bu sertleşme aslında sadece Ahmedinejad’ın liderliğe gelişiyle açıklanabilecek bir durum değildir. Nitekim Ahmedinejad’ın

¹ “Faith, Certainty and the Presidency of George W. Bush”, *The Newyork Times*, October 17, 2004, http://www.nytimes.com/2004/10/17/magazine/17BUSH.html?_r=0,(erişim,01.03.2014)

iktidarı döneminde benimsediği yol İran İslam Devrimi'nin ilk yıllarını anımsatmaktadır. Ahmedinejad nükleer sorunla ilgili olarak milliyetçi bir tutum benimseyerek Batı ile uzlaşmaz bir duruş sergilemiş ve ülkesinin nükleer teknoloji hedefini ulusal onur meselesi haline getirmeye çalışmıştır. İran'ın nükleer teknolojiye erişiminin vazgeçilemez bir hak olduğunu ve engellenemeyeceğini vurgulaması bunun en önemli örneğidir. Ayetullah Hamaney'in de desteğini alan Ahmedinejad 2005-2012 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı döneminde nükleer faaliyetleri konusunda Uluslararası arenada destek arayışlarını sürdürmüş, İran uyguladığı nükleer programdan vazgeçmemiş ve tüm yaptırımlara rağmen program devam ettirilmiştir.

Bu çalışma Mahmut Ahmedinejad dönemi İran dış politikasını geniş bir perspektifle inceleyerek sorunları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için öncelikle İran'ın uyguladığı dış politikanın çözümlenmesi gereklidir. Nitekim dünya kamuoyu İran nükleer çalışmalarını 2002 yılında muhalif kanattan gelen bir ihbar sonucu öğrenmiş ve o aşamaya kadar yapılan tüm faaliyetler gizli yürütülmüştür. Bu bağlamda İran ile Ortadoğu'yu dış politikası için çok önemli olarak addeden ABD'nin İran ile İslam Devrimi sonrası kesintiye uğrayan ilişkileri incelenerek şu sorular irdelenecektir; ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımlar başarılı olmuş mudur? İran'ı dış politikada destekleyen ülkeler var mıdır? Ahmedinejad'ın uzlaşmaz tutumu sonuç olarak İran'ı dış politikada nereye getirmiştir? Bu soruların incelenmesinde amaçlanan şey İran dış politikasında önemli bir dönem olan Ahmedinejad dönemine ait dış politikanın anlaşılmaya çalışılmasıdır. İran dış politikasında milli bir mesele haline gelen nükleer faaliyetleri, Ortadoğu güç denge sisteminde İran'ın rolü, bölge ve diğer dünya ülkeleri ile ilişkileri çözümlenecektir.

Bu bağlamda bu araştırmanın tezi liderliğe geldikten sonra dış politikada oldukça uzlaşmaz bir tutum sergileyen Mahmut Ahmedinejad'ın uyguladığı politikanın (bağımlı değişken) ABD ya da uluslararası toplumun yaptırımları ve olası müdahaleleri (bağımsız değişken) ihtimalini iyi analiz ederek bu kriz ortamından daha güçlü bir İran çıkardığıdır.

Çalışmanın yukarıda tespit edilen tezinin incelenmesinde izlenecek yol haritası şu şekildedir; İkinci bölümde İran'ın İslam devrimi sonrası tarihi incelenerek siyasal oluşumlara değinilecek İran nükleer programının tarihçesine kısaca bakılacak Şiilik ve Velayet-i fakih kavramları açıklanarak İran İslam Cumhuriyeti' nin temel özellikleri, yapısı yönetimde etkin faktörleri incelenecektir. Üçüncü bölümde Ayetullah Ali Hamaney'in desteğini alan Ahmedinejad'ın İsrail tutumu ve nükleer programı incelenerek nükleer yaptırımlardan bahsedilecektir. Dördüncü bölümde ise 2009 yılında ikinci kez Cumhurbaşkanlığına seçilen Mahmut Ahmedinejad yönetiminin nükleer programdan sapmayarak geliştirdiği ilişkileri özellikle Rusya, Çin ilişkileri ayrıca Ahmedinejad yönetiminin alternatif dış politika hamleleri inceleyecektir. Beşinci bölümde ise hedef olarak nükleer bir İran hedefleyen Ahmedinejad'ın uluslararası kamuoyunda ABD tarafından yalnızlaştırılmaya ve uluslararası toplumdan izole edilmeye çalışılması ve bazı ekonomik yaptırımlar uygulanmasına rağmen. İran' ın kararlı tutumu ele alınacaktır. Arıca Türkiye ile ilişkileri mercek altına alınarak, Arap baharı ile başlayan sürecin yansımaları ele alınacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı İran İslam Cumhuriyeti siyasi ve idari yapısını inceleyerek, Mahmut Ahmedinejad idaresinde İran'ın kazanımlarını, nükleer programdan sapmayan tutumunu dönemsel olarak incelemek ve ortaya koymaktır.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde geniş kapsamlı bir kaynak taraması yapılmış ve konuyla ilgili birincil ve ikincil kaynaklar incelenerek analitik bir çalışmanın oluşturulması hedeflenmiştir. İran'ın son yıllarda Uluslararası politikada dünyada oldukça sık gündem oluşturması sebebiyle Ortadoğu ve İran hakkında bilimsel yayın oldukça fazladır. Ancak konu lider ekseninde ve dönemsel olarak inceleneceği için tam olarak bu konuda kapsamlı bir çalışma bulmak hayli zordur. İstanbul, 2014 tarihli Ervand Abrahamian'ın "*Modern İran Tarihi*" isimli eseri sayesinde İran tarihi açısından oldukça önemli bilgiler edinilmiştir. Orsam, Seta, Bilgesam, Tasam gibi stratejik araştırma kuruluşlarının yayınlarından yararlanılmıştır. Konuyla ilgili gerek yerli gerekse yabancı basın kaynaklarından yararlanılmıştır. Çalışmanın analitik bir yapıda olmasına özen gösterilmiştir.

Bilindiği üzere Klasik realizm, caydırıcılık yeteneği ile güç kavramını bağdaştırmaktadır. Bu sebeple güvenlik ve güç konusu eşanlamlı olarak kullanılması ve gücün askeri güçle daha fazla ilişkilendirilmesi ve dolayısıyla devletler için bir amaç haline gelmesi kaçınılmazdır. Bir ulusal çıkar kavramının güç yoluyla tanımlanmasının ardında da yine gücün aslında caydırıcılıkla doğrudan ilişkisi olduğu varsayımı vardır. Çünkü gücün en somut olarak tanımı saldırıların caydırılması olarak ifade edilmektedir. Gücün diğer maddi unsurlarını (*coğrafya, doğal kaynaklar ve endüstriyel kapasite gibi*) güçle ilişkilendiren ana maddenin ise bu saldırılara karşı koyabilecek askeri kapasite olduğu söylenebilir.

Neorealist kuram ise devletlerin savunma amaçlı silahlanmanın güvenliği artıracaklarını savunmaktadır. Yani bir saldırı karşısında misilleme yapabilecek nükleer silahlara sahip bir ülke daha güvende hissedecektir olgusu İran için düşünülebilir. Zira etrafında bu güce sahip ülkeler vardır. Çalışmada teorik çerçevede dönemin dış politikası inceleneceğinden kuşkusuz nükleer gelişmeler en önemli konulardandır.

Barışçıl amaçlarla nükleer güç kullanma amacıyla olduğunu iddia eden İran yönetimi Ahmedinejad döneminde özellikle söylemlerindeki İsrail'i hedef alan saldırgan tavır sebebiyle inandırıcılıktan uzaktır. Öte yandan Ortadoğu'nun hamisi konumunda bulunan ABD'nin nükleer silahlar konusunda İsrail'e karşı tavizkar tavrını İran'a göstermeyişi Uluslararası platformda farklı görüşler oluşmasına Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi kararlarının alınma aşamasının sekteye uğramasına ve hatta bu taraflı tutum İran'ın Rusya desteğini alabileceği bir zemin oluşmasına vesile olmaktadır. Hiç şüphe yok ki bu durumdan en karlı İran tarafı çıkmaktadır. Yeraltı kaynakları bakımından zengin çalışabilir insan gücü anlamında dinamik bir nüfusa sahip olan İran uygulanan yaptırımlardan beklenen zararı görmemiştir.

Bu çalışmada İran dış politikası çözümlenirken İran'ın iç politika dinamikleri ve siyasi yapısının da önemli bir dönüm noktası olan İran İslam devriminden

bahsedilmiş, dini liderin ülke yönetimi ve politik anlamda karar verici rolünün ortaya konması maksadıyla dini yönetim yapısı incelenmiştir. Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı olması süreci incelenerek bölgesel ve küresel anlamda uygulanan dış politika realist bir yaklaşımla çözümlenmeye çalışılmıştır. Bütün bu araştırmalar yapılırken İngilizce kaynaklardan da alıntılar kullanılmıştır. Bu çevirilerde kelimesi kelimesine çeviriden ziyade, metnin anlamını tam olarak yansıttığı düşünülen “anlama göre çeviri” esas alınmıştır.

1979 İran İslam Devrimi'nden bu yana geliştirdiği tüm idealist söylemlere rağmen, iç içe geçmiş değişim ve süreklilik unsurları tarafından şekillendirilen İran dış politikasının ana karakteristiğini millî çıkar eksenli katı bir pragmatizmin oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Temelde İran Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT)'ni 1968 yılı itibariyle imzalayarak 1970 yılında onaylamıştır. Bu antlaşma gereği olarak taraf olan nükleer silahı olmayan ülkeler nükleer silahlarla ilgili çalışmalar yapmamayı ve bu silahları edinme amacıyla olmamayı taahhüt ederler ancak barışçıl maksatlarla ve enerji üretimi konusunda bir kısıtlama yoktur bu konuda denetime tabidir ve denetimini Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK)'nin yapması öngörülmektedir. Tahran yönetimi nükleer enerji üretmeyi amaçladıklarını ve hedeflerinin elektrik üretimini ve barışçıl amaçlarla kullanılacak nükleer teknoloji olduğunu savunmaktadır. Arica NPT'nin bu hakkı kendilerine verdiğini iddia etmektedir. Nükleer reaktörün nükleer enerji üretmek için ihtiyaç duyduğu zenginleştirilmiş uranyumun nükleer silah üretimi için de kullanılıyor olması nedeniyle, İran'ın nükleer programından kaynaklanan sorun Tahran'ın uranyum zenginleştirme konusunda kararlı tutumundan vazgeçmemesi ve ABD'nin başı çektiği Batılı ülkelerin de bunu engelleme çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Oysa nükleer silah üretimi için % 90'lara varan ölçüde zenginleştirilmiş uranyuma ihtiyaç duyulurken, nükleer enerji için bu oran daha da azdır. Ancak Tahran'ın nükleer faaliyetlerini gizleyerek bu şekilde yürütmesi ve tesislerini UAEK'nin denetimine açma konusunda zorluk çıkarması, söz konusu faaliyetleri nükleer silah üretmek amacıyla sürdürdüğü şüphelerini doğurmaktadır.

Bu çalışma nükleer faaliyetleri kısıtlanmaya çalışılan İran yönetiminin bu faaliyetlerinin ne derece meşru olduğunun anlaşılması konusuna ve bu konuda İran tarafının uzlaşmaz bir tutum göstermesine ağırlık vermiştir ki bu enerji çeşitliliği anlamında kullanılacaksa bir devletin tabii hakkıdır. Ancak İran için bu hakkı kullanabilmenin yolu Ortadoğu'nun hamisi pozisyonundaki ve İslam devrimi ile birlikte ilişkilerin kesintiye uğradığı ABD ile olan ilişkileri ile doğrudan ilgili kılmaktadır. Alternatif İran-Rusya ilişkisinin tarihi inişli çıkışlı bir grafik sergileniş ancak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması sonrasında derinleşerek devam etmiştir.

Bu çalışma İran'ın uzlaşmaz tutumu olarak nitelendirilebilecek olan Ahmedinejad dönemini analitik olarak incelemeyi amaçlamaktadır dış politikayı; iç aktörlerin etkisiyle devletlerin sınırları dışındaki dünyaya nasıl davrandığı olarak algıladığımızda İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politika hamlelerini çözümlmek için iç politika dinamiklerinin önemini açıklayabiliriz. Bu çalışmada açıklamaya dayalı bir ifade yöntemi seçilmiş ve kaynaklar taranarak elde edilen veriler muğlaklığa yer vermeyecek ifadeler kullanılarak bu çalışma oluşturulmuştur.

Gerek sınır komşumuz olması, ülkede yaşayan Türk nüfusu ve kültürel bağlarımız gerekse ortak kaygımız olan terör meselesinden dolayı birçok paylaşımımız ve ticaretimiz olan İran'dan bahsederken Ülkemizle olan ilişkileri de bu çalışmada anılacak konulardan biridir. Bu konuda daha önce yapılan çalışmalarda İran'ın dış politikaları ayrı ayrı olarak ülkeler bazında veyahut sadece İran nükleer programını incelen çalışmalara rastlamak mümkündür. Ancak tüm bu politikaları tek çalışmada inceleyerek İran'ın uzlaşmaz tutum sergileme hamlesini bir dış politika anlayışı ve izlenecek bir yol gibi kullanması günümüzde neredeyse Dünya kamuoyunun ABD tabiri ile 1984 yılından beri haydut ve hatta 2005 yılında Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Condoleezza Rice'in Güvenilmez olarak nitelediği², İran İslam Cumhuriyeti günümüz Ortadoğu'sunda

² "Condoleezza Rice: Iran "absolutely" cannot be trusted", *CBS This Morning*, October 2, 2013, <http://www.cbsnews.com/news/condoleezza-rice-iran-absolutely-cannot-be-trusted/>,(erişim,01.03.2014)

yavaş ama emin adımlarla bölgesel bir güç ve hatta belki de nükleer bir güç olması yolunda en önemli dönemeçlerden birisi olabilecek Ahmedinejad yönetimi dönemini ve politikasını inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu araştırmada İran'ın anti Amerikancılık ekseninde Venezuela, Çin ve Rusya ile siyasi ve ekonomik bir blok kurma ve ABD baskısını böylece daha az hissetmeyi amaçlama politikası irdelenmiştir. Bu gelişmelerden yola çıkarak İran'ın bu dönem içerisinde dış politika anlamında bir evrim geçirdiği söylenebilir. Dış politikada nükleer müzakerelere kapıların kapatılması gibi ülkenin kaderini etkileyebilecek radikal kararlar dahi soğukkanlı bir şekilde alınabilmektedir. Burada vurgulanmak istenen askeri müdahale seçeneğinin sürekli olarak masada olması gerçeğinden başka bir şey değildir. Teorik açıdan dış politika; bir devletin karar vericilerinin ulusal çıkar hedeflerini elde etmek için diğer devletler ya da diğer uluslararası birimlere doğru geliştirdiği bir strateji ya da planlı hareketler yöntemi ise İran'ın mutlak hedefinin nükleer güç olmak olduğu düşünülmektedir.

Bu bilimsel çalışmanın merkezinde İran'ın 2005-2012 yılları arasında Mahmut Ahmedinejad Cumhurbaşkanlığı döneminde izlenen dış politika bir anlamda uzlaşmazlık politikası vardır. İzlenen bu politikanın kazanımı olarak mutlaka nükleer güç hesap edilmiş dolayısıyla hedefin bölgesel aktör ve hatta küresel aktör olmak olduğu söylenebilir. Bu çerçevede izlenen dış politika verilerinin ışığında cevapları aranacaktır.

2. İSLAM DEVRİMİ SONRASI İRAN SİYASİ YAPILANMASI

2.1. Devrim sonrası İran siyaseti

İran’da 1906 yılında yaşanan Meşrutiyet Devrimi sürecinde ve sonrasında gelişen toplumsal ve siyasal dinamiklerin 1979 İran İslam Devriminin itici gücünü ve tarihsel arka planını oluşturduğu söylenebilir. Meşrutiyet Devrimini gerçekleştirerek ilk parlamentosunu kuran İran’da 1979 yılına kadar monarşi korunmuşsa da meclis çalışmalarına da devam edilmiştir. 1906-1979 yılları arasında sancılı bir dönem geçiren ve çeşitli müdahalelere maruz kalan İran’ın bu süreç sonucunda yaşanan 1979 İran İslam devrimi, siyasi ve sosyal içeriği tamamlanamamış meşrutiyet devriminin bir devamı olarak görülebilir. 1920’li yıllara gelindiğinde İran’da meşrutiyet hükümetlerinin kurulması ve parlamentonun çalışmaları, sırasıyla Rıza Şah sonrasında, oğlunu hükümete taşıyacaktı. Başbakan Dr.Musaddık’ın 1953 yılında İran’da petrolün millileştirilmesi çalışmalarının yapıldığı bir dönemde gelen ABD ve İngiltere destekli bir darbe ile görevden uzaklaştırılması halkta uzun yıllar sürecek bir travma yaşatmıştır.³ Daha önce Kaçar hanedanına karşı devrim gerçekleştiren İran halkı, yeni bir hanedanın otoriter yönetimi altına girecektir. İşte burada İslam devrimi olarak adlandırılan süreç, hem siyasi açıdan hem de sosyal boyutuyla kesintiye uğratılan meşrutiyet hareketlerinin devamını andırmaktadır⁴.

1906 Anayasa devriminden bu yana İran siyasi hayatında ulema çok önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bu geleneksel örgütlenme çağdaş siyasi ortama ayak uydurma konusunda sorunlar yaşamış, özellikle 1952-53 Musaddık liderliğindeki ulusal mücadele sırasında bu sıkıntı açığa çıkmıştır. Milliyetçiler “*Ulusal cephe*” de komünistler “*Tudeh*” isimli partide örgütlenirken, dinci politikanın tek adresi Navab

³ Ünal Gündoğan, “Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 29, Mayıs 2011, s.95

⁴ Kaan Dilek “*İran’ın Orta Asya Politikaları-RAPOR*“, Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme-Araştırma dizisi, Ankara, 2011, s.17.

Sahabi liderliğindeki “*Fedayin-i İslam*” dı⁵. Fakat Sahabi ile geleneksel ulemanın lideri Ayetullah Kaşani arasında önemli görüş ayrılıkları vardı.

İslam devrimi arifesi ve sonrasındaki kısa bir dönemde, siyasi parti ve gruplarının çoğulculuğu dönemi yaşanmıştır. Ancak hemen akabinde Humeyni liderliğinde Ulemanın devrime damga vurarak iktidarı tekeline almasıyla bu çoğulculuk sona ermiştir⁶. Ulema muhalifi olan “*Tudeh*” partisi 1982 yılında kapatıldığında artık ulemaya muhalefet edecek bir örgütlenme kalmadı. Bu tarihten sonra 1979’da Humeyni yanlıların kurduğu “*Cumhur’i İslami Partisi*” kalan tek legal partiydi. Ancak bu parti de 2 Haziran 1987’de Rafsancani ve Hamaney tarafından dini liderin izniyle kapatıldıktan sonraki süreç içerisinde İran’da artık politika siyasi partiler olmadan yapılmaya başlamıştır.

1980 yılında kurulan “*Sazman-ı Mücahidin-i İnkılab-ı İslami*” (İslam Devrimi Mücahitleri Örgütü) Örgütsel bir yapılanma ile kurulan bu siyasi harekettir sol-İslam anlayışına sahiptir. Ali Şeriatî ve Ayetullah Mutahhari’nin teorileri doğrultusunda örgütlenmişlerdir. Gelişim sürecinde iki ana dönem yaşamıştır. 1980-1986 yıllarını kapsayan birinci dönem ile 1991-2007 yıllarını kapsayan ikinci döneme kadar farklı isim ve sloganlarla hareket devam etmiş ve 2009’daki tartışmalı cumhurbaşkanlığı seçimlerine dek varlığını sürdürmüştür. Örgütün önde gelen isimlerinden bazıları hala siyasi tutuklu olarak cezaevinde bulunmaktadır. Önemli örgütlenmelerden olan ve 16 Ekim 1995 yılında resmen faaliyetlerine başlayan “*Mecme-i Ruhaniyun-u Mubariz*” (Direnişçi Din Adamları Birliği) İran siyasi tarihinde sağ geleneksel muhafazakâr akıma karşı sol geleneksel akımı oluşturmuş ve Muhammed Hatemi’nin Cumhurbaşkanlığı adaylığını destekleyerek bir anlamda seçimlerden başarı ile çıkmıştır. 2009’daki tartışmalı cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra tutuklanan ve halen ev hapsinde bulunan Mehdi Kerrubi birliğin genel sekreterliğini yapmaktadır. Uzun bir süre ülkede yayın yapan “*Selam Gazetesi*” bu birliğin resmi yayın organı olarak görülmektedir. Aynı şekilde Dini Lider Ali

⁵ Sami Oğuz- Ruşen Çakır, “*Hatemi’ nin İran’ ı*”, İletişim yayınları, İstanbul, 2000, s.47.

⁶ Sami Oğuz- Ruşen Çakır, a.g.e. s.48.

Hamanei' nin ağabeyi Hadi Hamanei 'nin imtiyaz sahibi olduğu Cihan-ı İslam gazetesi de bu birliğe yakınlığı ile bilinmektedir⁷.

2.2. Velayet-i Fakih

Fransız “*Le Monde*” gazetesi İran Devrimi’ni verdiği haberinde Jale Meydanı çevresinin Paris komününü çağrıştırdığını, hele halkın cephanelikleri basarak silahları dağıtmasıyla, devrimin komüne daha çok benzediğini yazıyordu⁸. İslam devrimi halkın büyük desteğini alarak ve katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Rejimin şehit sayısını abartarak 60.000 civarında açıkladığı, gerçek rakamın 3.000 (şehit aileleri vakfının sonradan yapmış olduğu çalışmadan tahmini rakamdır) kadar olduğu⁹ kanlı bir devrimdir. Devrim sonrasında İran’ da önemli bir değişimin gerçekleştiği bir gerçektir. Devrimin hemen ardından anayasa yapım çalışmaları başlamış, Dünyadaki diğer rejimlere benzeyen yasama, yürütme ve yargı erkinin bulunduğu ancak diğer örneklerinden farklı olarak tüm faaliyetleri bir şekilde Velayet-i Fakih’e bağlayan ve yönetimin gerçek kaynağının dini lider olduğu bir anayasa metni yazılmıştır.

“*Velayet-i Fakih*” ilkesine gelince; Bu müessese, seçilmiş olan Fakihe (Veli-yi Fakih) devletin bütün organlarına hükmetme yetkisi vermektedir. Dolayısıyla Veli-yi Fakih’in izni ve rızası olmadan devlete ve hatta İran toplumuna ait hiçbir yetkinin kullanılması mümkün değildir. O, devletin önemli kurumlarının başında bulunan yönetim birimlerini tayin ve görevden alma hakkına sahip olduğu gibi, millet iradesini temsil ettiği düşünülen parlamentonun işleyişine de doğrudan müdahale edebilmektedir¹⁰. Bu temel kural Humeyni tarafından devlet sistemine sokulmuştur. Bununla birlikte Rehberin mutlak yetkisi dâhilinde bulunan bizzat hükümetin idaresi ve siyasi hayatın fakih tarafından düzenlenmesi, tamamıyla

⁷Abdullah Yeğin, İran *Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA yayınları

http://file.setav.org/Files/Pdf/20130610163244_iran-siyaseti_web.pdf , (erişim tarihi: 26.03.2014)

⁸ “L’ action decisive des groupes de gerilla,” *Le monde*, 13 Şubat 1979, aktaran, Ervand Abrahamian “*Modern İran Tarihi*” Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları- İstanbul, 2014, s.211.

⁹ Ervand Abrahamian, a.g.e. s.211.

¹⁰ Ali Kemal Ceylan “*Çığlık Çığığa İran*” , Yeni Yüzyıl Yayınları. İstanbul,2009, s.36

Humeyni dönemine ait yeni bir gelişmedir bunda ilk anayasayı yapan Uzmanlar meclisinin Ayetullah Humeyni'ye yakın isimlerden oluşmasının etkisi büyüktür. Humeyni bu ilkeyi getirmesindeki başlıca nedenlerden biri molla düzeninin ya da totaliter yönetim tarzının dışında bir oluşuma engel olmak istemesi gelmektedir. Devletin tüm kurumlarına hâkim olmalıdır ve dini uygulamaların dışına çıkan ya da çıkmayı düşünen herkes velayet-i fakih' in gölgesini üzerinde hissetmelidir. Örneğin devlet erkleri demokrasiye geçmek için bir hamle yapıp mevcut sistemi değiştirme amacı gütmeleri halinde sistemin kaynağı ve en tepesi olarak fakih bu oluşumu kendinden aldığı yetkiyle tasfiye edecektir¹¹.

Anayasa yapım sürecinde, Velayet-i Fakih kavramını kurumsallaştırmayı amaçlayan Humeyni ve yandaşlarına, Charles De Gaulle'ün Beşinci Cumhuriyet anayasasını örnek alan bir anayasa yapılmasını arzulayan resmi Başbakan Mehdi Bezirgân ve onun Müslüman liberal destekçileri muhalefet etmiş ancak büyük bir katılımın gerçekleşmesiyle yapılan referandumun ardından iki taraf arasında karma bir düzen (Humeyni tarafının ağır bastığı) benimsenmiştir¹².

Bu Anayasa metni bir anayasadan çok dini bir iman çalışması görünümü olmuştur. Giriş kısmında ve 177. maddesinde, Allah'a, İslam'a, Kuran'a, Peygambere ve tabii olarak Şiiliğe yapılan sayısız gönderme vardır. Ancak anayasanın temel kavramı Velayet-i Fakih (İslam hukuku bilgininin koruyuculuğu) kavramıdır. 110. madde Rehber ait güçleri sıralar: Rehber rejimin politikalarını belirler ve denetler. Referanduma karar verir. Ordunun komutanını seçer. Savaş ilan eder, barış yapar, seferberliğe karar verir, Devrim muhafızları konseyinin dini hukukçularını, Yargıtay başkanını, radyo televizyon genel müdürünü atar, Cumhurbaşkanı'nın atanma kararnamesini imzalar, Cumhurbaşkanlığı seçimine katılacak adaylara onay verir, bazı durumlarda Cumhurbaşkanı görevden alabilir cezaları indirme ve affetmeye yetkisi vardır¹³. İran siyasal yapısında mutlak surette

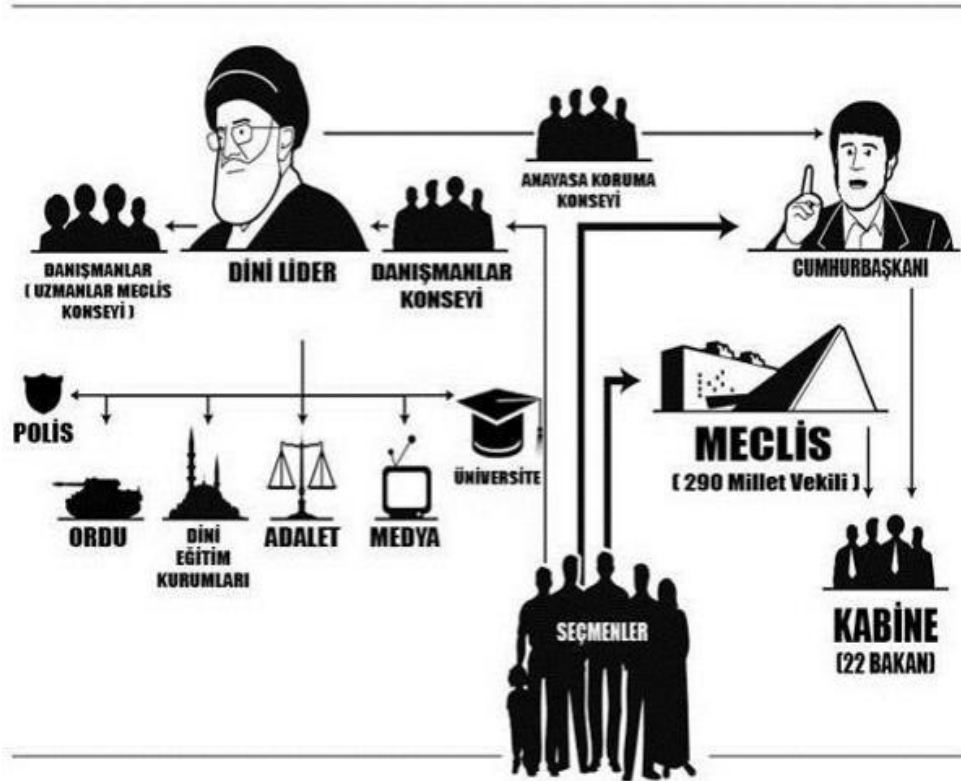
¹¹ Ali Kemal Ceylan, a.g.e, s.36

¹² Ervand Abrahamian a.g.e, s.214.

¹³ Mohammad - Reza Djalili Thiery Kellner "*İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*", Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011, s.121

en önemli kurum olan Velayet-i Fakih (Rehber) dini merkeze kendini koyarak özellikle Şii paradigmalara dayandırdığı kurumunun tüm dünya Müslümanlarının liderliğine adaydır. Halkın oylarıyla seçilmeyen Humeyni'den sonra halkoyuyla belirlenen Uzmanlar Meclisi (*Meclis-i Hubregan*) dini lideri seçer. Zira bu durumda bir çıkmaz söz konusudur çünkü dini lideri seçecek olan meclisi oluşturan meclis adayları Rehber tarafından atanan görevlilerdir¹⁴.

Tablo 1: İran siyasi sistemi

Kaynak: 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü

www.21yyte.org/tr/arastirma/iran/2013/06/11/7043/iran.../pdf, erişim 26.03.2014

Velayet-i Fakih ilkesi İran siyasi sisteminin temelini oluşturan ve tüm kurumların başında bulunan Veli-yi Fakih'i işaret eden bir kavramdır. İslam Cumhuriyeti sonrası üretilen Dini liderlerin yani Fakihlerin yönetimi teorisi gereği kurulan bu makam İran için çok önemlidir. Esasen Şii mezhebi ile Sünni anlayış arasındaki en önemli farkın bu kavramdan kaynaklandığı söylenebilir. Şii inancının

¹⁴ Kaan Dilek, a.g.m, s.23

Rehber'e yüklediği anlam çok büyüktür, keza söz konusu kişinin, vahiy almak dışında peygamber ile aynı özelliklere sahip olduğuna inanılmaktadır. Rehber' in de tıpkı peygamber gibi masum ve günahlardan arınmış olduğuna inanılmaktadır. Peygamberde olduğu gibi kimin olacağına insanlar karar veremez zira imam olan kişinin doğrudan Allah tarafından seçildiğine inanılmaktadır¹⁵.

Halkın imama karşı sorumluluğunu da peygambere karşı sorumluluğuna benzer ve her Müslüman Şii imama itaat etmekle görevlidir. Şiilik anlayışına göre İslam Peygamberi dünyaya veda etikten sonra ümmetinin yönetimi ile Allah tarafından imam olarak tayin edilen Hz. Ali ve sonrasında sırasıyla toplamda oniki İmam görevlendirilmiştir. Şii inancı bu oniki İmam'dan on ikincisi yani Mehdi'nin tekrar geri geleceği güne kadar gizlendiğine inanılmaktadır. Velayet-i Fakih teorisi bu noktada görevi devralarak beklenen gün gelinceye kadar Mehdi'nin görevini sürdürmekle görevlidir. Humeyni'ye ait teorinin gelişiminde, daha sonraları Humeyni ile ters düşerek tüm görevlerinden alınan Ayetullah Muntazari'nin de büyük katkıları olmuştur.

2.3. Hatemi Dönemine Bir Bakış

İran'da devrimi gerçekleştirenler arasındaki çatışmalar yaşanırken 1980 Eylül'ündeki Irak saldırısıyla başlayan ve sekiz yıl süren savaş 1988 Ağustos'unda sona erdiğinde her iki tarafında gerek ekonomik anlamda gerek insan kaybı çok büyük olurken her iki taraf da amacına ulaşamamıştır. Bu dönemde İran bir taraftan Irak'la savaşıyor diğer taraftan bölgeye Şii unsurları kullanarak devrim ihraç etmeye çalışmıştır. Bu duruma bölge ülkeleri tepki göstermiştir¹⁶.

¹⁵ Abdullah Yeğin, "İran Siyasetini Anlama Klavuzu", *SETA*, Haziran 2013 raporu s.52.
http://file.setav.org/Files/Pdf/20130610163244_iran-siyaseti_web.pdf, (erişim:27.03.2014)

¹⁶ Davut Dursun, Tayyar Arı (ed.), "*Orta Doğuda Siyaset*", T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3035, Eskişehir, 2013, s.48.

Humeyni'nin 1989' da ölümünden sonra İran¹⁷ dış politikasında ideolojik unsurlar yerini pragmatik unsurlara bırakmıştır.¹⁸ Özellikle 1989'dan sonra Rafsancani 1997 ve 2005 tarihleri arasında Hatemi yönetimi dönemlerinde komşularla ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır ancak somut adımların atılması 1997 yılında Cumhurbaşkanlığı görevini toplam geçerli oyun % 69,63 ünü alarak devralan Hatemi ile atılmaya başlamıştır. Hatemi, siyasi ve kültürel kalkınmayı ekonomik kalkınmadan daha öncelikli görmüş ve ülke yönetiminde yasallık, sivil toplum kurumlarının geliştirilmesi ve şeffaflık gibi ilkeleri benimsemiştir. Mevcut yapıyı birçok alanda reform yaparak iyileştirebileceğini düşünen Hatemi hükümetinin, temel hedeflerinde siyasi ve hukuki alanda yapılacak reformlar olmuştur ve bu maksatla birçok kanun ve tasarı çıkartılmıştır. Bu açıdan Hatemi hükümeti görev süresi boyunca oldukça başarılı bir tablo çizmektedir¹⁹.

ABD ile olan ilişkilerde İran'ın Hatemi yönetimi ile birlikte değişim sürecine girdiği söylenebilir, Beyaz Saray'da yapılan, 1997 yılı son basın toplantısında İran ile ilişkilerden bahseden ABD Başkanı Clinton, İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin diyalog çağrısından duyduğu memnuniyeti dile getirmiş Tahran ile diyaloga sıcak baktığını ifade etmiştir. Öte yandan, İran'lı diplomatik gözlemciler, Tahran'da yapılan aştırmalarda da halkın ABD ile İran arasındaki olumlu gelişmeleri desteklediğini ve ilişkilerin normalleşmesinden yana olduğunu belirtmektedir. Yine aynı kaynaklara göre, İranlılar ABD ile en kısa zamanda ticari ilişkilerin kurulmasını istemektedir. Ancak aynı tarihlerde İran'ın sertlik yanlısı yayın organı “*Cumhuri İslami*” 17 Aralık 1997 tarihli yayınında ABD'nin İran'ın bir numaralı düşmanı olduğunu yazmıştır²⁰. Hatemi reform anlamında seleflerinden farklı politikalar benimsemiştir. Filistin hakkında eğer Filistinliler bu çözümü kabul ederse iki devletli bir çözümü kabul edeceğini bildirmiştir.²¹

¹⁷ Ruhullah Humeyni' nin ölümünden hemen sonra Ali Hüseyin Hamaney 4 Haziran 1989' da görevi devralmıştır.

¹⁸ Davut Dursun, Tayyar Arı (ed.) a.g.e. s.49.

¹⁹ Abdullah YEĞİN, a.g.m, s.42

²⁰ “ABD'den Tahran İle Diyaloga Yeşil Işık” , *Hürriyet gazetesi*, 18.12.1997, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-279246>,(erişim: 21.22.2014)

²¹ Ervand Abrahamian, a.g.e, s.245.

Dış politikadaki bu ılımlı rüzgâr dış yatırımları çekmeye başlamış, ekonomik anlamda İran'ın rahat bir nefes almasını da sağlayarak 2003 yılında İran'ın kredi notunu yükseltilmesini sağlamıştır. Reformcular iç politikada da yüzden fazla reform taslağını yasalaştırmışlardır. Bunların içinde hücre hapsini yasaklamak, işkenceyi yasaklamak, siyasal mahkûmların avukatlık hizmetinden yararlanabilmesi gibi gelişmeler göze çapmaktadır. Reformcular bir taraftan da devlet fonlarını sivil toplum kuruluşlarına aktarıyordu yazılı basın hızla gelişiyor İslam devriminden beri hiç olmadığı kadar gazete ve dergi basılıyordu. Liberaller en önemli kültürel başarılarına Cannes ve Venedik'te kazandığı ödüllerle ulaştı, bu başarının kazanılmasında şüphesiz devletin ayırdığı maddi kaynağın etkisi büyüktür²².

Muhafazakârlar bu durumdan hiç hoşnut değildir, Muhafızlar Konseyi yapılan Şeriat ve Anayasa ihlali olduğu gerekçesiyle yapılan yasa önerilerini veto etmiştir. Yargı organları bazı gazeteleri kapatarak ve yeni aydınları dinsizlik ile suçlayarak reforma darbe vurmuştur. Ancak reform yanlıları asıl darbeyi Ocak 2002'de ABD Başkanı Bush' un yaptığı “şerh eksen” tanımı ile almıştır. Bush Dünya barışına en büyük tehdit olarak İran'ı gösteriyordu gelişen bu olaylar reformcuların sonunu hazırlayarak muhafazakâr kanadın elini güçlendirmiştir. “*New York Times*” gazetesi 12 Şubat 2002 tarihli haberinde, “*Başkan Bush tarafından İran Amerika'ya saldırıyı hedefleyen terör şebekesinin parçası ilan edildiğinden bu yana İran'da ki muhafazakârlar ülkedeki reform hareketlerini engellemek için Amerika'ya duyulan nefreti yeniden canlandırarak moral bulmuştur. Bu da Hatemi'nin demokrasiyi güçlendirmek için hazırladığı reform gündemini korumasını zorlaştırmaktadır.*”²³ Şeklindeki değerlendirmesi, ABD basınının da bu olaya bakış açısının İran'da olumsuz gelişmelere sebep olabileceğinin tahmini olarak değerlendirilmektedir.

²² Ervand Abrahamian a.g.e. s.248.

²³ N. MacFarquhar, “ Millions in İran Rally Against the US,” *New York Times*, 12 Şubat 2002, <http://www.nytimes.com/2002/02/12/world/millions-in-iran-rally-against-us.html>,(Erişim 11.12.2013)

Başta Hatemi olmak üzere kimileri hala reform hareketinin devam edebileceğini düşünüyordu ancak reform umutlarının boşa çıktığını düşünen bazı siyasetçilerin aktif politikadan çekilmesiyle Liberal hareket gücünü kaybetmiştir. 2003 belediye, 2004 meclis ve 2005 Cumhurbaşkanı seçimlerinde muhafazakârlar galip gelmiştir. Muhafazakârların başarılı olmalarında, Ulusal güvenlik sorununu dayanak olarak kullanmalarının etkili olduğu söylenebilir.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerini pek tanınmış bir aday olmayan bir aday Mahmut Ahmedinejad, seçim propagandasında ulusal güvenliği sağlamlaştırmayı hedef edinmiş, Humeyni dönemine ait halkçı söylemleri yerine getirmeyi vadederek seçimleri kazanmıştır²⁴.

2.4. 11 Eylül Saldırıları ve Değişen Ortadoğu Algısı

11 Eylül 2001 tarihli New York'taki Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon binasına yapılan saldırılar sonrası ABD Orta Doğu politikasında önemli değişiklikler yapmıştır. Saldırlardan birkaç ay gibi kısa bir süre sonra Afganistan müdahalesi ile saldırıların sorumlusu gösterdiği Taliban Yönetimi'ne son vermiştir. Hemen ardından 2003 yılının Mart ayında Irak operasyonu ile Orta Doğu operasyonunu genişleten ABD bir anlamda İran'ı da Taliban ve Saddam'dan kurtarmıştır. Bazı uzmanlara göre bu durum orta doğuda bir Şii eksenini oluşmasına zemin hazırlamıştır²⁵. Ortaya çıkan bu durum İran için fırsatlar oluştururken birçok soruna da gebe dir.

ABD tüm Ortadoğu'yu kapsayacak bir değişim projesini hayata geçirmeyi amaçlamaktadır. Yeni Muhafazakârlar ve onlara destek veren akademisyenler ABD'nin Irak işgali ile başlayan Demokratikleşme sürecinin tüm bölgede siyaset yapma biçimini etkileyeceğini ifade etmektedir²⁶. 11 Eylül olayı ABD'nin Ortadoğu

²⁴ Ervand Abrahamian a.g.e. s.251.

²⁵ Vali Nasr, "Regional Implication of Shi'a Revival in Iraq", *The Washington Quarterly*, dergisi Summer 2004,

²⁶ Ortadoğu Stratejik araştırmalar Merkezi, "ABD'nin 2003 Sonrası Irak Politikasının Ana Hatları.", *Orsam*, rapor No: 77, Ekim 2011, s.13,

politikasında önemli değişiklikler yapmasına sebep olmuştur. Bu değişikliklerin başında daha önce bölgeden sadece konvansiyonel askeri tehdit algılanırken şimdi ise asıl odaklanılan konu kitle imha silahları olmuştur. Bush yönetimi iktidarında ABD yeni muhafazakâr anlayış çerçevesinde şekillenen dış politika anlayışıyla Ortadoğu’da büyük bir deprem yaratacak fitili ateşlemiştir²⁷.

Bilindiği üzere, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)’nin çıktığı nokta, 11 Eylül saldırılarıdır. Bu saldırı, küresel terörizmin ulaştığı noktanın anlaşılması ve yapabileceklerinin boyutunun anlaşılması bakımından da önemlidir. Bir başka önemi de, o güne kadar klasik yöntemlerle yürütülen küresel terörle mücadele yöntemlerinin bir işe yaramadığının anlaşılmasını sağlamasıdır. Stratejinin “terörist üreten bataklıkları kurutma” olarak belirlenmesi BOP’un doğuşuna temel oluşturmuştur²⁸. ABD şer ekseninde göstererek terörizme destek veren ülkeler arasında İran’ı da saymıştır. Baskıcı rejimleri ortadan kaldırmayı amaçlayan yerlerine ılımlı İslam karakter olarak ifade edilen yeni bir model anlayış getirilerek NATO’nun da dâhil edildiği bir stratejik baskı ve eylem programı uygulanacaktır. İran’a karşı askeri bir müdahaleyi dahi içerebilecek bu program, son dönemde Batı ile iyi ilişkiler kuran ve yaklaşmaya başlayan Libya’yı NATO’nun Akdeniz Diyaloguna²⁹ dâhil etmeyi, Suriye’yi ise uygulanacak ambargolarla kontrol etmeyi hedeflemektedir. ABD’nin uyguladığı Ortadoğu politikasının Brzezinski’nin fikir babalığını yaptığı “*Avrasya’nın Kontrolü Stratejisi*”³⁰ planının uygulanması olarak algılanabilir.

Dünyada başat güç konumunda bulunan ABD’nin Ortadoğu’yu uluslararası kamuoyunun merkezine yerleştirdiği sırada 2002 Ağustosunda İran’da yaşanan, mevcut İran rejimine muhalefetiyle bilinen Ali Rıza Caferzâde’nin, İran’ın nükleer

http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011127_orsamreportt_77_tr.pdf,
(erişim:11.12.2013)

²⁷ ORSAM, Rapor No: 77 Ekim 2011, s.15.

²⁸ Altuğ Günel “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye“, *Medyaokuryazar.com*, s.157,
<http://www.medyaokuryazar.com/wp-content/uploads/2012/12/bop.pdf>.(Erişim: 01.04.2014)

²⁹ Akdeniz Diyalogunun temel hedefi, karşılıklı anlayış ve iş birliğinin geliştirilmesidir. Üyeleri; Fas, Moritanya, Tunus, Mısır, İsrail, Ürdün ve Cezayir’dir.

³⁰ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası, Amerika’nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997

programının gizli bir şekilde yürütüldüğünü ifşa etmesi. Adeta ABD politikasını ve Bush doktrinini destekler bir sebep olarak algılanmış ve gerek İran'ın diğer dünya ülkeleri ile ilişkileri, gerekse Dünya kamuoyunun bakış açısı anlamında İran' da bir değişim ve kırılma noktası oluşturmuştur.

2.5. İran Nükleer Programı

İran nükleer programının temeli Şah Muhammed Rıza Pehlevi dönemine kadar uzanan uzun bir süreci kapsamaktadır. ABD ve Batılı devletlerin yardımıyla Şah nükleer teknolojiye erişebilmek için dört milyar dolar civarında bir harcama yapmıştır³¹. İran ve ABD arasında 1957 yılında nükleer enerjinin barışçıl kullanımıyla ilgili yapılan anlaşma ardından 1958 yılında İran, Uluslararası Nükleer Enerji Ajansı (IAEA) üyesi olmuştur. Bu anlaşma yapıldıktan sonra ABD İran'a teknik destek sağlamayı taahhüt etmiş 1959 yılında Tahran'da ilk nükleer araştırma tesisi inşa edilmiştir³². Bu tesis faaliyetine 1967 yılında başlamıştır.³³

Anlaşılabacağı üzere İran için nükleer enerji hedefi çok eski yıllara dayanmaktadır. Şah nükleer enerji konusunu İran'ın modernleşmesiyle bağdaştırmıştır. Konunun askeri boyutunu yani nükleer silah elde etme gibi bir maksadının olmadığını 1970 yılında Nükleer Silahların yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT)'ni imzalayarak göstermiştir³⁴, böylelikle Birleşmiş Milletlerin bir kuruluşu olan ve amacı bu anlaşmanın uygulanıp uygulanmadığını denetlemek olan UAİK denetimine tabi olmayı kabul etmiştir.

³¹ Namira Negm, " *Transfer of Nuclear Technology Under International Law case study of Iraq, Iran and Israel* ", Martinus Nijhoff Publishers, leiden • boston 2009, s.189

³² Arzu Celalifer Ekinci, " Nükleer Programın Tarihsel Arka Planı " <http://www.usakgundem.com> , erişim 03.04.2014.

³³ Mohammad Shamimi, " *Iran's Nuclear Program, Part I :Its History* " <http://www.payvand.com/news/03/oct/1015.html>, (erişim :03.04.2014)

³⁴ Serdar Erdurmaz, " İran ve Nükleer Programındaki Gelişmeler" , *TÜRSAM Terör ve Güvenlik Çalışmaları Merkezi/ Silahsızlanma Çalışmaları* ,<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/685-iran-ve-nukleer-programindaki-gelismeler>,(erişim: 03.04.2014)

1979 yılında İran'da Pehlevi hanedanının sona ermesiyle kurulan İran İslam Devleti'nin başındaki Ayetullah Humeyni dışa bağımlılığı artıracaklarını düşündüğü nükleer çalışmaları durdurmuş devrimin ardından başlayan İran-İrak savaşı sebebiyle projedeki yabancı firmalar ülkeden ayrılmıştır ancak 1984 yılından itibaren nükleer programa kaldığı yerden devam edilmesine karar verilerek geri dönülmüştür³⁵. İran'ın nükleer programının en önemli gerekçesi ülke içinde fosil yakıt yerine nükleer enerji kullanarak petrolün ihracatıyla gelir kaleminin ve ülkeye döviz girdisinin artırılmasıdır. Nükleer program sayesinde nükleer yakıt teknolojisine ulaşılabılırsa, fosil kaynakların tüketimi yerine nükleer enerjiden yararlanılacak ve fosil yakıtlar da ihraç edilebilecektir. Bu hedef doğrultusunda bir yol haritası belirleyen İran, 1984 yılında Fransa ve Almanya'dan inşasını yarım bıraktıkları tesisleri tamamlamalarını istemiştir. Ancak İran yönetimi ile bağları tamamen koparan ABD'nin baskısı ile iki ülke de engellemiştir³⁶.

Dengelerin tamamen değiştiği İslam devrimi sonrasında sahip olunan ülkelere ayrıcalık ve imtiyaz sağlayan nükleer enerji teknolojisi konusunda da uluslararası aktörlerin tutumlarında radikal değişimler olmuştur. ABD Şah döneminde İran'a sunduğu teknolojiyi, devrim sonrası ABD ve batı karşıtı yeni rejim için “*yasak elma*” haline dönüşmüştür. Yapılan bütün girişimler batılılar tarafından iptal edilerek engellenmiştir. Devrimin ilk yıllarında Humeyni yönetimi nükleer enerjiyi ülkenin zengin petrol yatakları olması sebebiyle benimsememiş ve dinen sakıncalı bulmuştur³⁷.

İran-İrak savaşı, 1980-1988, nükleer program konusunda İran'da değişimin en önemli sebeplerindendir. Saddam Hüseyin Irak'ta nükleer çalışmalar yaptırması üzerine Ayetullah Humeyni gizlice İran'ın programının yeniden başlatılmasına karar

³⁵ Mohammad – Reza Djalili Thierry Kellner, a.g.e, s.118.

³⁶ Arzu Celalifer-Ekinci “İran'ın Nükleer Teknolojiyle Tanışma Süreci ve Nükleer Programının Tarihsel Arka Planı “, *USAK Stratejik Gündem*, <http://www.usakgundem.com>.(erişim:03.04.2014.)

³⁷ İbrahim Yazdi “Bazbini Yek Pervendeye Hesteyi”, *Name*, No32, 1383 hş. - aktaran Bülent Keneş “*İran Tehdit mi, Fırsat mı*” İstanbul, 2002, s.305.

vermiştir³⁸. İran' ı nükleer programa dönmeye iten en önemli sebebin Irak'ın artan tehditleri olduğu söylenebilir. ABD ve Batı her ne kadar karşı çıkarak yaptırımlar uygulasa da İran nükleer programını iç ve dış politikasının ana argümanı olarak kullanarak faaliyetlerini devam ettirmiştir.

2.6. Devrim Muhafızları ve Siyaset

İran'da Velayet-i Fakih'e doğrudan bağlı olması ve devrim ilkelerinin denetçisi konumunda bulunması sebebiyle etkin bir role sahip olan önemli kurumlardandır. İran İslam Devrimi sonrası devrim ve devlet yapılanmasında oluşan ikili yapılanma askeri alanda da paralel bir yapılanma oluşturmuş ve devrim muhafızları Ordusu (*Sipahi Pasdarani İnkılabi İslami*) kurulmuştur. Kısa bir sürede gelişerek büyük bir askeri güce dönüşen bu kurum. İdeolojik olarak devrime ve ilkelerine bağlı kurumsal yapısıyla İran siyasal yapısında söz sahibi olmuş ve yaptığı yatırımlar ve ticari faaliyetlerle ekonomiye etki etmiş hatta eğitim alanında da girişimlerle bulunan Devrim Muhafızları'nın bünyesinde iki üniversite İmam Hüseyin ve Bakiyetullah Tıp Bilimleri ve birçok araştırma merkezi bulunmaktadır. Birçok alanda adından söz ettirmektedir³⁹.

Doksanlı yıllarda siyasetten uzak olan kuruluş son yıllarda İran'da yaşanan tüm siyasal ekonomik ve ideolojik tartışmaların içinde yer almasıyla dikkat çekmektedir. Devrim Muhafızları, siyaset sahnesine çıkışı İran-Irak savaşının sona ermesinden sonra ilk olarak 1999 yılının Temmuz ayında meydana gelen öğrenci olaylarından sonra Hatemi'ye gönderdikleri uyarı mektubu ile olmuştur. Siyaset ile ilgili söylemlerine devam eden kuruluş, Hatemi'nin batı ile diyalog içeren batı yanlısı politikaları eleştirmiştir. Daha sonraki dönemde Devrim muhafızları siyasette eleştirel yaklaşımdan çok etkin bir aktör olarak yer almıştır

³⁸ " Timeline on Iran's Nuclear Program ", *The New York Times*, Jan.12,2014, <http://www.nytimes.com/interactive/2013> (erişim, 11.04.2014)

³⁹ Kaan Dilek a.g.m, s.27.

Hatemi döneminin liberal politikalarını ve Batılı ülkelerle diyalog çağrısı yapan tutumunu desteklemeyen Devrim Muhafızları Hatemi'ye sert tepki göstermiştir. 2004 yılında yapılan meclis seçimlerinde üçte bir çoğunluğu oluşturan Devrim muhafızları doğrudan iç siyasete etki edecek güce ulaşmış ve ardından yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde toplam sekiz adaydan dördü devrim muhafızları ordusu mensuplarından olmuştur.

İran'da Ahmedinejad döneminde etkisi daha da artan Devrim Muhafızları'nın anı zamanda İran nükleer programının arkasındaki güç olduğu da iddia edilmektedir. Dini liderin, otoritesini silahlı bir güç olan Devrim Muhafızları ordusuna dayandırmasının Devrim Muhafızları'nın siyasi gücünün temelini oluşturduğu söylenebilir⁴⁰.

Devrim Muhafızlarının siyasette bu denli etkin olmalarını ve sistem içerisinde edindikleri rolü açıklayan literatürde üç farklı sebepten bahsedilmektedir. Bu sebeplerin birincisi Velayeti Fakih ile olan ilişkileridir, Devrim Muhafızları doğrudan Rehber'e bağlı olması sebebiyle başka bir otoriteyi tanımamakta ve talimatlarını bu makamdan almaktadır. Dolayısıyla dini lider yani Hamanei'de otoriteyi sağlamak ve mevcut düzeni korumak için Devrim Muhafızlarına ihtiyaç duymaktadır, Ancak bu yaklaşım Devrim Muhafızlarının ideolojik yapısını arka plana itmektedir⁴¹. İkinci yaklaşım ise Devrim Muhafızlarını Rehber'in liderliğindeki muhafazakâr kanadın içinde politik bir kurum olarak tanımlar ve bu yaklaşıma örnek olarak Ahmedinejad'a verilen destek gösterilir⁴².

⁴⁰ Ali Alfoneh, "The Revolutionary Guards' Role in Iranian Politics" , *meforum*,

<http://www.meforum.org/1979/the-revolutionary-guards-role-in-iranian-politics>(erişim:11.04.2014)

⁴¹ Ali Alfoneh, "The Revolutionary Guard's Role in Iranian Politics," *Middle East Quarterly*, Cilt 15, No: 4, Güz 2008, ss. 3-14; M. Rubin, "Iran's Revolutionary Guards – A Rogue Outfit?" *Middle East Quarterly*, Cilt 15, No. 4, Güz 2008, ss. 37-48. aktaran, Bayram Sİnkaya "İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları'nın Yükselişi" *Ortadoğu Etütleri*, Ocak 2010, Cilt 1, Sayı 2, s.118, <http://politikadergisi.com>, (erişim.16.04.2014)

⁴² Ali Gheissari & Vali Nasr, "The Conservative Consolidation in Iran" *Survival*, Cilt 47, No 2, Yaz 2005, s.175-190; A.Ehteshami & M.Zweiri, *Iran and the Rise of its Neoconservatives*, London:I.B.Tauris,2007, aktaran: Bayram Sinkaya "İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları'nın Yükselişi" *Ortadoğu Etütleri*, Ocak 2010 Cilt 1, Sayı 2, s.118, <http://politikadergisi.com>, (erişim.16.04.2014)

Üçüncü yaklaşım ise Devrim muhafızlarının toplumsal bir elit olma sürecini açıklar niteliktedir. Devrimci gençlerin oluşturduğu ve devrimi gerçekleştirenlerin başında gelen grup İslamcı rejimin en büyük destekçilerindedir. Irak ile yapılan ve sekiz yıl süren savaş Devrim Muhafızları örgütünün genişlemesine sebep olmuştur, savaş sırasında yarım bıraktıkları eğitimlerini savaştan sonraki dönemde tamamlayarak çeşitli alanlarda uzmanlaşan grup üyeleri toplumda elit bir kesim oluştururlar ve siyasete girmeleri tabiidir⁴³.

Esasında askeri bir güç olarak görülmesine rağmen Devrim Muhafızları'nın görev tanımının başında İslam devriminin ve devrimci değerlerin korunması ve yayılması olarak belirlenmiş bir tanım olduğu için bir kolluk görevi faaliyetinden çok daha öteye geçmektedir. İslam devrimi çizgisinden sapma olduğunda bunu engellemeyi kendine görev edinen Devrim Muhafızları'nın siyasi ve ideolojik olarak aktif rol oynaması kaçınılmaz bir hal almıştır.

Hatemi dönemi yapılan reform yanlısı siyasetten rahatsız olan ve bunu açıkça ifade eden Devrim Muhafızları 2001 yılında yaşanan 11 Eylül olayı ardından Irak ve Afganistan müdahaleleri sebebiyle askeri tehdide maruz kalmıştır. 2005 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kendilerine siyasi ve ideolojik olarak yakın bir isim olan Ahmedinejad' ı desteklediği genel kabul gören bir kanıdır⁴⁴.

2.7. Ahmedinejad'ın İktidara Gelişi

İran' da Dokuzuncu Cumhurbaşkanlığı Seçimleri 17 Haziran 2005 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri bine yakın adayın seçimlere başvurusu olmuş ancak bu adaylardan yedi tanesinin başvurusu Anayasa Koruyucular Konseyi (AKK)

⁴³ Bernard Hourcade, "The Rise to Power of Iran's 'Guardians of the Revolution,'" Middle East Policy, Cilt 16, No. 3, Güz 2009, ss. 58-63. .aktaran, Bayram Sinkaya "İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları'nın Yükselişi" Ortadoğu Etütleri, Ocak 2010 Cilt 1, Sayı 2, s.119, <http://politikadergisi.com>, (erişim.16.04.2014)

⁴⁴ Gary Thomas, "Iran Election Filled with Surprises," *Payvand News*, 21 Haziran 2005, <http://www.payvand.com/news/05/jun/1147.html>, (erişim, 17.04.2014)

tarafından onaylanmıştır. Bu kadar fazla adayın cumhurbaşkanlığı için başvurması, “*İran’da Cumhurbaşkanı adayı olma özgürlüğü var*” esprisine neden olmuştur⁴⁵.

Seçimlerin ikinci turu sonunda Mahmut Ahmedinejad’ın cumhurbaşkanlığı seçimini kazanması, 1997’de Hatemi’nin seçilmesi gibi sürpriz olmuştur. İlk turda oyların % 21,3 ünü alan Rafsancani karşısında Ahmedinejad’ın bir sürprize imza atarak % 19,44 oranında oy almıştır, Gözlemcilerin çoğu Rafsancani’nin seçimlerden galip çıkacağını düşündüğü seçim sonrasında verdiği demeçte, seçimlerin bazı usulsüzlüklerle kirlendiğini ama bunun için mahkemeye gitmeyeceğini “*ilahi adalet*” bıraktığını belirtmiştir. Bu seçimin daha önce yapılan üç seçimden ayıran en önemli fark Ahmedinejad’ın din adamı sınıfından biri olmayışdır. Resmi özgeçmişine göre eski bir Devrim Muhafızıdır⁴⁶.

Orta sınıftan bir aileden gelen Mahmut Ahmedinejad 1956 yılında Tahran’ın banliyösünde dünyaya gelmiştir. Irak savaşına katılmış, 1993’ten 1997 yılına kadar Erdebil eyalet valiliği görevini yürütmüştür. 2003 yılında Tahran belediye başkanı seçilmiştir. Ahmedinejad, yüce Rehber’e yakınlığı ve aşırı bir muhafazakâr duruşuyla devrimin ılımlı bir döneme girdiğini düşünenlerin aksine iktidara yeni İslamcı militan kuşağın temsilcisi olarak Ahmdinejad’ın gelmesinde etkili olan birkaç faktörden bahsedilebilir⁴⁷.

Öncelikle vaatleri yerine getirme konusunda reformcu Hatemi yönetiminin somut adımlar atamayışı halkta fazlasıyla hayal kırıklığı yaratmıştır. 2005 seçimlerinde kayıtlı 47 milyon seçmenin 20 milyonu uygulanan baskılara rağmen sandık başına gitmemiştir. Yıllık % 20 seviyelerinde seyreden enflasyon ve aynı oranlarda işsizlik oranı zengin ve fakir arasında uçurumun artmasına neden olmaktadır. Ahmedinejad seçim sloganı olarak belirlediği sosyal adalet ve petrol

⁴⁵ Bülent Aras, “Ahmedinejad Dönemi Türkiye-İran İlişkileri”, *Stratejik Analiz*, Cilt 6, Sayı 23, Temmuz 2005, s.60.

⁴⁶ Mohammad – Reza Djalili Thierry Kellner, a.g.e, s.155.

⁴⁷ Mohammad – Reza Djalili Thierry Kellner, a.g.e, s.156.

satışlarından gelirlerin bütün İranlı'lar arasında dağılımı öngören popülist politikası etkili olmuştur⁴⁸.

İran' da cumhurbaşkanlığı seçimleri her zaman önemli olmuştur. 1981 yılından beri göreve gelen bütün cumhurbaşkanları iki dönem üst üste görev yapmıştır ve görev yaptıkları sekiz yıllık döneme süreye damga vurmuştur. Ahmedinejad'ın 2011 yılında Ayetullah Ali Hamanei ile anlaşmazlığa düşmesinin ardından Hamanei sistemin yeniden düzenlenerek cumhurbaşkanlığı makamının kaldırılabilirliğini ifade ederek söz konusu makamın varlığını tartışmaya açmıştır⁴⁹. Bahse konu tartışma yüce Rehber tarafından ortaya atıldığından mesele önem kazanmıştır. Gerçekten Veli-yi Fakih makamı yasama ve yürütmenin karşısında çok genişlemiş Hamanei İslam Cumhuriyeti genel politikalarının ötesinde yasa tekliflerinin görüşülmesi bakanların görevden alınması ve atanması gibi siyasi konulara doğrudan dâhil olmaya başlamıştı. Bu durum yasal olarak yürütmenin başında olan Cumhurbaşkanlığı makamının varlığını anlamsızlaştırmıştır⁵⁰.

Seçimlerin önemine gölge düşüren biri diğer etken ise seçimlerin adil ve güvenilir bulunmamasıdır. İran'da 2001 yılından sonra yapılan neredeyse tüm seçimlere şaibe iddiaları damga vurmuş hatta 2009 yılı seçimleri kitlesel protesto gösterilerine sahne olmuştur. Rejimin adayların yetkinliklerini onaylaması ya da reddetmesi seçimin sağlıklı olmadığına ilişkin iddiaların başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu durum seçim sonuçlarının daha önceden belirlenmiş bir mühendislik eseri olduğunu düşünen halkın bir kesimi ise seçimlere Hamanei'in seçtiği kişinin seçildiği bir formalite olarak görmektedir⁵¹.

Çeşitli nedenlerle güvenilirliği tartışılrsa da seçimlerin uygulanması ve devamlılığı İran'da demokrasinin kurumsallaşması açısından çok önemlidir. 2005 yılında yapılan ve Ahmedinejad'ın kazandığı seçimlerin ikinci tura kalması ve 2009

⁴⁸ Gös.yer.

⁴⁹ Bayram Sinkaya " İran Cumhurbaşkanlığı Seçimi: Statüko Ya Da İtidalli Değişim", *Ortadoğu Analiz*, Cilt-5, Sayı-55, Temmuz 2013, s.24.

⁵⁰ Bayram Sinkaya, a.g.m, s.25.

⁵¹ Gös.yer.

seçimlerinin son derece çekişmeli geçmesi seçim mühendisliği tezini çürütmektedir.⁵²

3. İRAN DIŞ POLİTİKASINDA DEĞİŞİM

3.1. Nükleer Faaliyetlere Devam Kararı

Devletlerin nükleer silah yapma amaçları veya bu güce erişmeye çalışmaları birkaç sebeple açıklanabilir bunların başında ulusal onur ve itibar, nükleer imkânlar elde edildiğinde kuvvetli bir millet olunacağı düşüncesi ve milli güvenliğe yönelik uluslararası tehdit algılaması olarak sıralanabilir⁵³. Günümüzde saygınlık ve güç sembolü olarak görülen yüksek teknoloji gerektiren nükleer enerjinin tarihi çok yeni olmayan altmış yıllık geçmişe sahip bir alandır. Önemli bir enerji kaynağı olmasına rağmen, dünyada değişen dengeler çerçevesinde bazı ülkeler tercih ederken bazıları da siyasal tercihler nedeniyle tercih etmeyerek bir kenara itmiştir. Bunun en önemli sebebinin eksik bilgi olduğunu söylemek mümkündür çünkü maliyet ve verimlilik anlamında nükleer enerji kimi zaman “*alternatif enerji*” olarak adlandırılrsa da önemli bir birincil enerji kaynağıdır. Bu sebeple askeri veya sivil amaçlarla kullanılabilir olmasının da artı değer kattığı bu alan bütün ulusların ilgi alanına giren bir konudur. Çeşitli alanlarda değerlendirilebilecek bir kaynak olması sebebiyle ülkelerin birçoğu nükleer güç sahibi olmak istemektedir⁵⁴.

İran’ın nükleer güce erişme arzusu bilindiği üzere yeni bir oluşum olmamakla birlikte Şah yönetiminden bu yana devam eden uzun bir süreçle ifade edilebilir. 1970’lerin ortalarından bu yana hatırı sayılır ölçüde nükleer altyapı geliştirmeyi

⁵² Bayram Sinkaya, a.g.m, s.26.

⁵³ Mustafa Kibaroglu, “İran’ın Nükleer Güç Olma İddiası Ve Batı’nın Tutumu: Şah’a Destek, Mollalara Yasak”, *Akademik Orta doğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 95.

⁵⁴ Mustafa Kibaroglu , “Enerji Mi? Silah Mı? Nükleer ’in İki Yüzü, *Avrasya Dosyası – Nükleer Özel Sayı 2005*”, <http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Kibaroglu-AvrasyaDosyasi-Nukleer-04Haziran2005.pdf>,(erişim,10.07.2014)

başarmış ve belirli seviyede bilimsel uzmanlığa ulaşmıştır. Bu sebeple İran'ın 1960 ve 70'lerde ABD ve Fransa ve (Batı)Almanya gibi başlıca Avrupa devletleriyle geliştirdiği stratejik ilişkiler günümüzde tartışılmaktadır. Şah yönetimi döneminde elde ettiği kazanımlar 1979 İslam Devrimi sonrasında bir süreliğine kesintiye uğramıştır⁵⁵.

14 Ağustos 2002' de Washington D.C. de düzenlenen bir basın toplantısında İran Ulusal Direniş konseyinin ABD ofisi, İran'ın gizli yürüttüğü nükleer projelerini Natanz ve Arak' ta ağır su üretim tesislerinin varlığını ortaya koymuştur. İleri teknoloji gerektiren bu tesislerin varlığı İran'ın İslam devrimi sonrasında nükleer silah yapımında önemli sayılabilecek bir gelişim gösterdiğini işaret etmektedir.⁵⁶

2002 yılı itibari ile Uluslararası kamuoyunun ilgi odağı haline gelen İran nükleer programı. İran ile ABD arasında patlak veren ve UAEK ile Avrupa Birliği(AB)'nin de müdahil olduğu bir nükleer krize evrilerek Ahmedinejad yönetimi döneminde zirveye çıkmıştır. Nükleer Silahların Artırılmasının Önlenmesi Anlaşması olan, NPT nükleer enerjiyi yasaklamak maksadıyla yapılmamıştır asıl amacı nükleer silahların yaygınlaşmasını önlemek ve nükleer enerji kullanımını UAEK kontrolüne sokmaktır. 1968 yılında imzalanan anlaşma gereği hâlihazırda nükleer silah sahibi ve aynı zamanda BM'nin daimi üyeleri konumunda olan ABD, Rusya, Fransa, Çin ve İngiltere bu kapsam dışında tutulmuştur. Bu devletler sahip oldukları askeri nükleer teknolojinin diğer devletlere transferini yapmamaları konusunda uzlaşmış ve kendileri saldırıya uğramadıkları sürece de nükleer silahlara sahip olmayan diğer devletlere karşı nükleer silah kullanmamaları konusunda yükümlülük getirilmiştir. Nükleer silaha sahip olmayan taraf devletler ise bu anlaşma ile nükleer silah veya malzeme temin etmemeyi ve bu doğrultuda bir teknoloji transferi yapmamayı taahhüt etmektedir. Söz konusu ülkeler barışçıl maksatlı nükleer enerji taleplerinde ise UAEK'nın korumasını ve kontrolünü kabul

⁵⁵ Mustafa KİBAROĞLU, "İran'ın Nükleer Güç Olma İddiası Ve Batı'nın Tutumu: Şah'a Destek, Mollalara Yasak", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 78.

⁵⁶ Weapons of Mass Destruction (WMD), Natanz (Kashan), *globalsecurity*, <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/natanz.htm>,(erişim,10.07.2014)

etmektedir. Antlaşma barışçıl nükleer enerji için malzeme, donanım, bilimsel ve teknolojik bilgi alış verişini denetimli olmak şartıyla desteklemektedir. Antlaşma, nükleer enerji üretiminin nükleer silahların da üretilebileceğini anlamı taşıyabileceğini dikkate almış ve barışçıl nükleer enerji çalışmalarını da bu UAİK'nin kontrolü ile gerçekleşmesine karar vermiştir. Çünkü nükleer enerji üretebilen bir devlet rahatlıkla nükleer silah ta üretebilir. Bu UAİK denetimi ve barışçıl olsa dahi faaliyetlerin izlenerek denetim altında tutulması amaçlanmıştır. Antlaşma denetim dışı yapılan tüm faaliyetleri yasa dışı saymaktadır. İran, UAİK'nin söz konusu statüsünü 1956 yılında imzalamış ardından 1958 yılında onaylayarak kabul etmiştir. İran, NPT anlaşmasını ise 1968 yılı itibari ile kabul ederek imzalamış ve 1970 yılında da onaylamıştır⁵⁷.

İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın 17 Eylül 2005 tarihinde BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada *“Güçlü devletlerin nükleer enerji kaynaklarını ve teknolojilerini tamamen kontrol etmeleri halinde diğer devletlerin bu enerjiye ulaşmalarını engelleyecek ve dünya karanlık ve aydınlık olarak ikiye ayrılmış olacaktır. Nükleer yakıt dönüşümüne sahip olmadan barışçıl nükleer enerjiye sahip olmak, cazibesi olmayan bir öneridir.”*⁵⁸ İfadesiyle nükleer güce sahip ülkelerin sahip olduğu gücün dengesiz olduğunu savunmakta ve dolaylı olarak kendi nükleer faaliyetlerini meşru olarak nitelemektedir. Ayrıca Ahmedinejad nükleer silahların denetimi konusunda da uluslararası hukuku yetersiz bulmaktadır⁵⁹.

İran kanıtlanmış 157,30 milyar varil petrol rezervi ve doğalgaz açısından da zengin yataklara sahiptir. Sonuç olarak hidrokarbon enerji anlamında zengin bir ülkedir⁶⁰. Ancak İran halkının ulusal onur ile oldukça bağlantılı gördüğü nükleer program İran'da kamu desteği bulmaktadır. İran halkı, nükleer teknolojiyi en gelişmiş teknoloji olarak düşünmekte ve İran'ın nükleer imkânlarını dünyadaki

⁵⁷ Mehmet Dalar, "İran'ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar-2008 C.7 s.24, s.276.

⁵⁸ Gös.yer.

⁵⁹ Mehmet Dalar, a.g.m, s.277.

⁶⁰ Iran facts and figures, http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/163.htm,(erişim,14.07.2014)

konumlarının bir işareti olarak görmektedirler⁶¹. Ayrıca, nükleer enerji konusu İran halkı tarafından uluslararası arenada güçlü devletler ve kendilerini eşit kılabilecek yegâne araç olarak algılanmaktadır. Ahmedinejad göreve geldiği dönem itibari ile siyasi çizgisine uyumlu olarak İran'ın kendi nükleer yakıtını üretme hakkı olduğunu ve bu hakkın uranyum zenginleştirmeyi de kapsadığını açıklamıştır.⁶² Hatemi döneminde (1997–2005) sürdürülen Batı ile uzlaşma tutumu, 2005'de Mahmut Ahmedinejad'ın iktidara gelmesi ile yerini “aşırı muhafazakâr” olarak tanımlanan yeni bir anlayışa bırakmıştır⁶³.

Ahmedinejad'ın İran Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi ve sonrasındaki süreçte, Hatemi döneminde kriz boyutuna ulaşan nükleer programın çözümünde kullanılan diplomatik araçlar ve bazı noktalarda tavizler verme yolu izlenmemiştir. Ahmedinejad yönetimi ABD ile uzlaşma konusunda çaba göstermekten kaçınmış, dolayısıyla bazı yaptırımlara maruz kalmıştır. Uluslararası kamuoyunun gündeminin değişmez bir parçası olan İran nükleer sorunu Ahmedinejad dönemi ile krize dönüşerek seyretmiştir.

3.2. İsrail Tutumu

Orta Doğu ve Filistin sorununun temelinde Yahudilerin söz konusu topraklarda önce İngiltere sonra ABD tarafından bir devlet hâline gelmesinin sağlanması ve İsrail tarafından gerçekleştirilen işgallerin söz konusu devletler tarafından hoş görülmesinin yattığı ifade edilebilir. Zira Yahudiler, her ne kadar söz konusu topraklarda üç bin yıldır var olduklarını iddia etseler de özellikle Roma işgaliyle beraber büyük Yahudi diasporasının milattan hemen sonraki birinci yüzyıldan sonraki dönemde bu toprakları hiç hatırlamamışlardır. Bölgeye ilgilerinin artması ise esas olarak on dokuzuncu yüzyılda Rusya'da ve Avrupa'da Yahudi

⁶¹ Mustafa Kibaroglu, “İran'ın Nükleer Güç Olma İddiası Ve Batı'nın Tutumu: Şah'a Destek, Mollalara Yasak”, Akademik Orta doğu, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 16.

⁶² M. Hakan Keskin, “Nükleer Krizde AB'nin İran Politikaları: Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 9, 2013-Sayı: 34, s.101.

⁶³ Arzu Celalifer Ekinci, “İran ve Yeni Cumhurbaşkanı Ahmedinejad”, *USAK Stratejik Gündem*, <http://www.usakgundem.com/yazar/217/iran-ve-yeni-cumhurbaskani-ahmedinejad.html>, (erişim, 11.07.2014)

aleyhtarlığının (antisemitizmin) ileri boyutlara varması üzerine gündeme gelmiştir. Bir yurt arayışının başlamasıyla Filistin' in tarihi önemi de öne çıkmıştır. Siyonizm bu bağlamda Filistin' de başkenti Kudüs olan bir Yahudi devletinin kurulması emelini ve hedefini ifade etmektedir. Yahudilerin bu amaca ulaşmalarının önü, önce 1917'deki "*Balfour Deklarasyonu*"⁶⁴ ile İngiltere tarafından, sonrasında ise 1947'de BM'deki "*Taksim Planı*"⁶⁵ nın görüşülmesi esnasında ABD tarafından verilen destekle açılmıştır. Zira söz konusu Genel Kurul kararıyla o güne kadar ellerindeki tüm imkânlarla rağmen ancak Filistin'in %6-7'sini kontrol edebilmeyi başarmış olan Yahudilere Filistin topraklarının %56,5'inde bir Yahudi devleti kurma imkânı sağlanmaktaydı⁶⁶. İsrail devleti kurulduğu günden itibaren Müslüman Arap dünyasının tepkisi ile karşılaşmıştır. Şüphesiz tarihi arka planında bölgede hâkimiyetin zaman zaman el değiştirdiği, tarafların kutsal mekânlar üzerinde hak iddia etmeleri ve kurulan İsrail devletinin bölge ülkeleri tarafından dayatma olarak algılanması olduğu söylenebilir.

Ancak İran'da devrim sonrası oluşan ABD düşmanlığı karşısında muhatap, belki de haklı olarak İsrail'i görmektedir. Zaman zaman bu antipati, söylemlere ve açıklamalara yansımış ancak Ahmedinejad'ın "*İsrail'in haritadan silinmesi gerek*"⁶⁷ ifadesi anlaşmazlığın boyutunun anlaşılması bakımından önemlidir.

İsrail için İran'ın nükleer politikası hususu ABD ve AB'den farklı olarak çok daha fazla önem içeren bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Keza söylemler doğrultusunda İran için İsrail düşman konumundadır. ABD ve İran arasındaki

⁶⁴ Balfour Deklarasyonu (1917): Balfour Deklarasyonu, Lloyd George'un başbakanlığındaki İngiliz savaş kabinesinde dışişleri bakanı olan Althur Balfour'un girişimiyle başlatılan ve sonuçta Filistin'de bir Yahudi devletinin -İsrail- kurulmasıyla sonuçlanan girişimdir.

⁶⁵ Taksim Planı: İlgili plana göre Araplara (Arap devletine) Filistin topraklarının %42,8'i (yaklaşık 4.500mil2) verilirken, nüfusun %31'ini oluşturan ve o güne kadar ellerindeki manda yönetimine rağmen Filistin topraklarının %6,5'ini kontrol edebilmeyi başarmış olan Yahudilere(Yahudi devlete) ise %56,4'ü (yaklaşık 5.800 mil2) verilmekteydi. Daha da önemlisi bu sınırlar içinde Yahudi devletinin toplam nüfusu 905.000 olup bunun 498.000'i Yahudilerden oluşurken 407.000'i, Araplardan oluşacaktı.

⁶⁶ Davut Dursun, Tayyar Arı, *T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını NO: 3035, Orta Doğu'da Siyaset*, Eskişehir, 2013, s.156.

⁶⁷ "İkinci devrim", *Radikal Gazetesi*, 05.11.2005,

[http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=762215,\(11.07.2014\)](http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=762215,(11.07.2014))

sürtüşme boyutu İsrail ile İran arasındaki kadar değildir. Ayrıca ABD- İran arasındaki gerginliğin önemli bir nedenini de İsrail-İran ilişkileri oluşturmaktadır. İsrail için birinci tehdit olarak nitelendirilen İran-AB ile iyi ilişkilere sahiptir. İran'ın AB'nin önemli ülkelerinden olan Fransa ile önemli ticari işbirliği bilinmektedir. AB ve ABD, İran'ın nükleer çalışmalarından İsrail kadar etkilenmemektedir. Çünkü İsrail kendini daima hedef olarak gören bir İran ile aynı coğrafyada yaşamaktadır. Dolayısı ile İran konusundaki farklı tutumları, İran'ın nükleer çalışmalarından duyulan tehdit algısı İsrail ve diğer Batılı ülkeler açısından farklılık göstermektedir. Örneğin AB bu süreç içerisinde birçok platformda yapıcı bir tutum sergileyebilmektedir. Ancak aynı davranışı İsrail' den beklemek mümkün değildir.⁶⁸

İran tarafının ise nükleer silahlarla ilgili kaygıları İsrail ile ilişkileri açısından belirleyici niteliktedir. Bu konuya açıklık getirecek siyasi argümanlar şu şekilde özetlenebilir. Birincisi İran kendisine uygulan nükleer yaptırım politikasından İsrail'in muaf tutulmamasını istemektedir. Bir diğeri Orta Doğu'ya nükleer silahları sokan tarafın İsrail olduğunu ifade etmektedir. Kesin olmamakla birlikte halen 200 civarında nükleer başlığa sahip olduğu tahmin edilen İsrail'i nükleer bir tehdit olarak gören İran kendisine uygulanan denetim ve yaptırımların İsrail'e uygulanmadığını ve Uluslararası toplumun çifte standart uyguladığını, eşit ve adil bir uygulama talep ettiğini dile getirmektedir. İran'ın diplomasi dışındaki seçenekleri incelendiğinde, bu seçeneklerin İran'a ciddi kazanımlar sağlamayacağı söylenebilir. Irak işgalinde; çeşitli Şii gruplara ve direnişçilere destek sağlamak, İsrail'i tehdit etmek, Amerikan karşıtı organizasyonlara destek vermek ve petrol fiyatlarını manipüle etmenin İran'a doğrudan katkısı olmayacaktır. Zamana yayılmış müzakere sürecinde İran nükleer teknolojiye ulaşabilir; fakat dört bir yanından çevrelenmiş durumdayken bu silahların kullanımının gündeme gelmesi İran açısından makul bir seçenek değildir.⁶⁹

⁶⁸ Ali Bülent Uşaklı, "Nükleer Güç Olarak İran'ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu Ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Mayıs 2009, Sayı 13, s.114.

⁶⁹ Talha Köse, "İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları", *SETA Yayınları III*, I. Baskı: Ağustos 2008,s.44.

İran belki de İslamcı kitleler nezdinde yaratmaya çalıştığı liderlik pozisyonunu meşrulaştırmak amacıyla aşırı radikal ancak içi boş söylemleri sayesinde, İslam dünyasında sempati oluşturabilmekte ve sanki İslam dünyasının lider ülkesiymiş gibi bir pozisyonu pekiştirmektedir⁷⁰.

3.3. Hizbullah, Hamas ve İran

İran rejimi, Milli çıkarları doğrultusunda özellikle Mahmut Ahmedinejad yönetimi ile 2005 yılından sonra örtülü gerçekleştirilen askeri, siyasi ve ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için etkisi İran rejimi içerisinde hızla artmakta olan Devrim Muhafızları' na bağlı Kudüs gücünü kullanmıştır. Kudüs gücü taktik istihbarat toplama, örtülü diplomasi yürütme, terör örgütlerine eğitim, silah ve maddi destek sağlama İslam davası için ekonomik ve insani küresel yardımlar yapmak gibi önemli sayılabilecek küresel faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu güç aynı zamanda Lübnan Hizbullah' ı, Hamas, İslami Cihat ve benzeri örgütlere de silah para ve eğitim alanında yardımlar sağlayarak İsrail'i hedef alan eylemler gerçekleştirerek aynı zamanda Arap-İsrail yakınlaşmasını da engellemeyi amaçlamaktadır⁷¹.

İran ile ilgili olarak son yıllarda uygulanan yaptırımların sebeplerinin başında nükleer programın barışçıl olmaması iddiası yanında bir husus daha vardır ki diğer iddia kadar önemlidir, İran'ın terörizmi desteklediği iddiasıdır. Ahmedinejad döneminde ABD dışişleri bakanlığı tarafından “*terörizm destekçisi ülke*”⁷² olarak ilan edilmiştir. 29 Kasım 2009'da İran Meclisi radikal gruplara yardım konusunu görüşerek söz konusu gruplara yirmi milyon dolarlık bir yardımın yapılmasına karar vermiştir. İran radyosu parlamento kararıyla tahsis edilen yardımın aynı zamanda ABD ve İngiltere'nin iddia ettiği insan hakları ihlallerinin araştırılması için kullanılacağını açıklarken bu yardımdan hangi örgütlerin faydalanacağından bahsetmemiştir. Tahran yönetiminin Lübnan'daki Hizbullah ile Gazze şeridindeki

⁷⁰ Keneş, Bülent, “*Hasan Sabbah' tan Bugüne İran ve Terör*”, Timaş Yayınları, 1. Baskı, Kasım 2012 İstanbul, s.310.

⁷¹ Bülent Keneş, “*Hasan Sabbah' tan Bugüne İran ve Terör*”, Timaş Yayınları, 1. Baskı, Kasım 2012 İstanbul, s.110.

⁷² Bayram Sinkaya ve Ali Kemal Yıldırım, “İran Yaptırımlarının Mali Boyutları”, *Orsam Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 13, Ocak 2010, s.41.

Hamas örgütlerine yardım ettiği bilinmektedir. Radyo yayınlamış olduğu haberde bütçenin nasıl kullanılacağına Dışişleri bakanlığı ile birlikte istihbarat birimlerinden temsilcilerin oluşturduğu bir komisyonun karar vereceğini belirtmiştir⁷³.

İran'ın Filistin topraklarında faaliyet gösteren Hamas, İslami Cihat ve El Aksa Şehitleri Tugayları'na Lübnan'da Hizbullah'a Irak'ta Şii isyancılara ve Afganistan, Yemen, Suudi Arabistan, Bahreyn ve diğer yerlerdeki çeşitli militan gruplara silah, eğitim ve para sağladığı belirtilmektedir⁷⁴. Paris merkezli küresel finansal hareket görev gücü (*Financial Action Task Force*), (FATF) Ocak 2007'de Roma'da gerçekleştirilen toplantıda otuz ülke ele alınarak bunlardan 11'inin incelenmesi kararlaştırılmıştır. Libya, Sudan, Bahreyn, İran, Kuzey Kore'nin içinde olduğu bu ülkeler ile ilgili uluslararası sistem için risk oluşturdukları gerekçesiyle çeşitli bildirimler yayımlanmıştır⁷⁵. 2010 yılında yayınlamış olduğu raporunda İran'ı "kara para aklayan ve terörü finanse eden ülkeler"⁷⁶ listesine yerleştirmiştir. Bu ülkenin finansal sektördeki faaliyetlerinin uluslararası tedbir gerektirdiğini iddia etmiştir.

İran ile Hizbullah arasındaki ilişki İslam Devrimi yıllarına dayanmaktadır, Hizbullah 1982 yılında Şii nüfusun yoğun olduğu güney Lübnan da kurulmuştur. Kuruluşunun asıl temelini oluşma süreci ise 1970'li yılların ortalarına dayanmaktadır. 1960'da güney Lübnan'a gelen İranlı molla imam Musa Sadr'ın başlattığı Emel Hareketi Hizbullah'ın temelini oluşturmaktadır. Kurulduğu ilk günden bu yana askeri bir disiplin anlayışını benimseyen Hizbullah kurulmasının amacını, Lübnan'ın güneyinde yaşanan gelişmeler ile daha da zorlaşan koşullarda yaşayan halkın haklarını savunmak olarak açıklamıştır. İmam Musa Sadr 1978'deki

⁷³ Bülent Keneş, a.g.e, s.112.

⁷⁴ "Iran: The Most Active State-Sponsor of Terrorism", *Kabul Perspective*, <http://kabulperspective.wordpress.com/2009/05/20/iran-the-most-active-state-sponsor-of-terrorism/>, (erişim,16.07.2014)

⁷⁵ Ali Kemal Yıldırım, "FATF Bildirilerinin Türkiye Açısından Önemi", *Dünya Gazetesi*, 21 Kasım 2009, <http://www.dunya.com/fatf-bildirilerinin-turkiye-acisindan-onemi-68988h.htm>,(erişim,16.07.2014)

⁷⁶ Nick Mathiason, "Iran Tops New Terror Finance Blacklist" *The Guardian*, Thursday 18 February 2010, <http://www.theguardian.com/business/2010/feb/18/iran-heads-terror-funding-blacklist>,(erişim,16.07.2014)

Libya gezisi sırasında kaçırılır ve bir daha kendisinden haber alınamaz. Sadr'ın Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi tarafından tutukladığı düşünülmektedir. Hizbullah bu sebeple yıllar boyunca Kaddafi'den Sadr konusunda bir açıklama beklemiştir. Hizbullah'ın genel sekreteri Seyyid Hasan Nasrallah hemen hemen tüm konuşmalarında Sadr konusundan bahsetmekte ve atıflarda bulunmaktadır.

Hizbullah, İsrail'in Lübnan'ı işgali ile 1982'de askeri gelişme olarak ortaya çıkmış ve amacını Lübnan'ın Şii toplumunun şartlarını iyileştirmek olarak açıklamıştır. 1980'ler boyunca, sivil savaş devam ederken Hizbullah'ın kuvveti çarpıcı bir şekilde büyüme göstermiştir. Nihayetinde hareket Beyrut ve civarında yerleşik hale gelmiştir. Hizbullah'ın İsrail saldırıları karşısında başlatmış olduğu direniş hareketi artarak devam etmiştir. Gerilla savaşına dönüşerek devam eden bu direniş karşısında İsrail geri adım atmak zorunda bırakılarak Temmuz 2000'de Şebaa çiftlikleri çizgisine kadar işgal altında tuttuğu Lübnan topraklarından çekilmek zorunda bırakılmıştır⁷⁷. Lübnan'ı İsrail işgalinden kurtarmak amacıyla kurulan Hizbullah örgütü açısından İsrail, işgal edilmiş topraklara kurulan gayri meşru bir devlettir.

Hamas ise 1987'de o dönemde Filistin'e egemen olan Yaser Arafat'ın Filistin Kurtuluş Örgütünü uzlaşmacı bularak kabullenmeyen sertlik yanlısı Filistinliler tarafından kurulmuştu. 1988'de siyasi programında Hamas İsrail'i devlet olarak tanımıyor, Filistin'in kontrolünü İsrail'den almanın dini bir görev olduğunu ve bu konuda savaş verileceği belirtiliyordu. Örgütün bu amacı 1988 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün İsrail'e var olma hakkı tanınması FKÖ ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Çıkan anlaşmazlık iki örgüt arasında çatışmalara varan bir süreci başlatmıştır⁷⁸. İran'ın Hizbullah ve Hamas ile ortak paydasının İsrail karşıtlığı olduğu ve bu noktadan hareketle birlikte anılmaları yadırganmamaktadır.

⁷⁷ "Hizbullah Hakkında Merak Edilenler", *Haber10*, 14 Ağustos 2006, [http://www.haber10.com/haber,\(erişim,16.07.2014\)](http://www.haber10.com/haber,(erişim,16.07.2014))

⁷⁸ Oral Çalışlar, "Hamas Bir Terör Örgütüdür?", *Radikal Gazetesi*, 24.11.2012, [http://www.radikal.com.tr/yazarlar/oral_calislar/hamas_bir_teror_organu_mudur-1109147#,\(erişim,16.07.2014\)](http://www.radikal.com.tr/yazarlar/oral_calislar/hamas_bir_teror_organu_mudur-1109147#,(erişim,16.07.2014))

3.4. Uranyum Zenginleştirme Programı

Bu konuda bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle nükleer enerjinin nasıl bir enerji kaynağı olduğundan ve üretiminden bahsetmek gerekmektedir. Nükleer enerji santralleri ve nükleer silahlar enerji kaynağı olarak uranyum ya da plütonyum elementlerine ihtiyaç duymaktadır. Uranyum doğal elementler içinde atom ağırlığının en yüksek olduğu elementtir. Sert ve yoğun bir yapıdadır gümüş beyazı renkli bir metaldir. Atom enerjisi de denilen ve çekirdeğin parçalanmasıyla açığa çıkarılabilen nükleer enerji, uranyum veya plütonyum gibi ağır ya da tersine hidrojenin izotoplar olan döteryum ve trityum gibi hafif çekirdeklerin parçalanmasıyla iki tür zincirleme tepkimeyle ortaya çıkar. Ağır çekirdeklerin parçalanmasıyla ortaya çıkan tepkimeye fisyon adı verilirken hafif çekirdeklerin etkileşerek çok daha ağır bir çekirdeğe dönüşmesi işlemine ise füzyon adı verilmektedir. Her iki işlemde de zincirleme tepkime oluşur ve sonuç olarak enerji ortaya çıkmaktadır. İlk nükleer deneme 1919 yılında Rutherford tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak ilk zincirleme tepkime deneyini 1942 yılında Chicago Üniversitesinde bir grup bilim adamı gerçekleştirmiştir. Dünyada bilinen uranyum cevheri miktarından üretilebilecek enerji miktarı bilinen fosil yakıtlardan üretilebilecek enerjinin oldukça üzerinde bir miktardır. Basitçe örneklendirmek gerekirse yarım kg uranyum ile üretilebilecek enerjiye eşdeğerde enerji üretebilmek için 1.360.000 kg kömür kullanmak gereklidir. Konvansiyonel teknolojiden nükleer teknolojiye geçiş, medeniyet ve teknoloji anlamında, yelkenli gemiden buharlı gemiye, atlı arabadan benzinli motorları kullanan arabalara ve uçaklara geçişte yaşanan gelişmelere benzetilebilir.⁷⁹

⁷⁹ Mehmet Dalar, a.g.m, s.272.

Nükleer gücün keşfi ile birlikte insanoğlu tarihinin belki de en yıkıcı silahları keşfedilmiş ve ilk kez ABD tarafından, Hiroşima ve Nagazaki'de kullanılmıştır. ABD Etkinliğini açıkça gördüğü nükleer teknolojinin yayılmasını engelleyebilmek için belli bir süre gizlilik politikası izleyerek diğer ülkelerle bu konudaki birikimlerini paylaşmamıştır. Ancak 1949 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin nükleer silah geliştirmesi karşısında ABD, öncelikle en yakın müttefiki İngiltere ile bu alanda iş birliği yaparak teknolojisini paylaşması sayesinde İngiltere, 1952 yılında ilk nükleer denemeyi gerçekleştirebilmiştir. Bu sürede ABD firmaları yönetim tarafından kısıtlanırken İngiliz firmalarının nükleer teknoloji transfer etmelerinden büyük mali kazanç sağlamalarının görülmesi üzerine, ABD gizlilik politikasında değişikliğe gitmiştir. Barışçıl nükleer teknoloji kullanımının yaygınlaşması desteklenmiş, ancak bunu yaparken nükleer silah üretimini teşvik etmeyerek ve gerekirse engelleyebilecek önlemleri de içeren bir politika benimsemiştir. Bu politika ABD Başkanı Eisenhower tarafından Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda “*Barış için Atom*”⁸⁰ başlıklı konuşmayla uluslararası kamuoyuna duyurulmuştur. 8 Aralık 1953 tarihli konuşma sonrası yaşanan soğuk savaş sürecinde doğu ve batı blokları arasında cereyan edebilecek bir nükleer savaş ihtimali üzerine kurulu, dehşet dengesi ve silahlanma yarışının yaşandığı bir süreç yaşanmıştır. İran'ın nükleer çalışmalara başlaması da bu dönemde yaşanan gelişmelerden birisi olarak değerlendirilebilir⁸¹.

ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İran yönetimi üzerinde etkin politikalar izlemiştir. Bunun en önemli sebebi ise Sovyet Rusya kaynaklı komünizmin yayılması endişesidir. ABD bu politikasına paralel İran'ın askeri kapasitesini artırma yoluna gitmiş ve 1957'de ABD'nin desteği ile İran'da ilk nükleer çalışma başlatılmıştır⁸². İran ile ABD arasında yapılan bu antlaşmanın ardından İran 1958 yılında Uluslararası Nükleer Enerji Ajansı (IAEA) üyesi olmuştur. 1968'de ABD tarafından İran'ın ilk reaktörü Tahran Üniversitesinde

⁸⁰ www.nucleer, <http://www.nukleer.web.tr/tarihce/1950s.htm>(erişim,16.07.2014)

⁸¹ Ali Bülent Uşaklı, a.g.m, s.109.

⁸² Muhammad Sahimi, “Iran's Nuclear Energy Program. Part V: From the United States Offering Iran Uranium Enrichment Technology to Suggestions for Creating Catastrophic Industrial Failure”, <http://www.payvand.com/news/04/dec/1186.html>,(erişim,18.07.2014)

kurulmuştur. İran 1970 yılında NPT'ye üye olmuş ve söz konusu antlaşma İran meclisi tarafından onaylanmıştır⁸³.

Bu yıllardan itibaren hedefine nükleer güç olmayı koyan İran, nükleer yakıt üreterek dışa bağımlı olmak istemediğinden uranyum zenginleştirme faaliyetlerine daha 1970'li yıllarda başlamıştır. Zaman içerisinde bu amaç doğrultusunda bir mesafe kat etmeyi başarmış ancak nükleer silahların yapımında da kullanılan zenginleştirilmiş uranyumun denetimi konusunda İran üzerine düşenleri yapmayarak uranyum zenginleştirme işlemi sebebiyle gittikçe artan uluslararası baskılara maruz kalmış ve Kasım 2003'te UAEEK'na daha sıkı denetim imkânları tanıyabilecek olan ek Protokolünü imzalamak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, hala daha ek protokol uygulanabilmek üzere İran Meclisinin onayını alabilmiş değildir⁸⁴.

Nükleer enerjinin üretilebildiği tesislerde istenildiğinde nükleer silah da yapılabilmesi uluslararası hukukta bu enerjinin kullanımıyla ilgili herhangi bir yasaklama getirilememesine en büyük etkidir. Uluslararası Adalet Divanı'nın nükleer silahlar ve kullanımını mutlak yasaklayabilecek bu konuda yaptırım getiren bir kararının olmaması uluslararası hukukun önemli eksikliklerinden sayılabilir. Devletleri nükleer silah yapmaktan caydıracak hukuksal bir yaptırım mekanizması bulunmamaktadır. Buradan uluslararası hukukun bu konudaki gelişimini henüz tamamlamadığı sonucu çıkarılabilir⁸⁵.

NPT sadece taraf olan devletleri nükleer enerji ve silah üretmelerini UAEEK denetimi ile kontrol etmektedir. NPT üyesi olmayan ülkeler UAEEK denetimi BM antlaşmasının 2/6 maddesi dikkate alınarak uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden nükleer silah üretimi söz konusu olduğu takdirde NPT' ye taraf olmayan devletlerde de UAEEK kontrolü yaptırılabilir hükmü yürürlükteki uluslararası hukuk teamüllerine göre işletilmektedir. Ancak BM'nin hukuksal olmaktan ziyade veto yetkisi olması ve

⁸³ Kemal Turan, "İran Nükleer Krizinde Bıçak Sırtında Siyaset", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2008, s.42.

⁸⁴ Kemal Turan, a.g.m, s.43.

⁸⁵ Mehmet Dalar, a.g.m, s.297.

siyasi işleve sahip olması bütün devletlerde nükleer faaliyetlerin denetimini imkânsızlaştırmaktadır. Bu konuya en somut örneği İsrail teşkil etmektedir, NPT üyesi olmaması ve nükleer silahlarının denetlenmemesi siyasi amaçlarla bazı ülkelerin bu duruma göz yumması NPT'ye taraf olan ve UAEK denetimine tabi olan İran'ın barışçıl olduğunu beyan ettiği nükleer programına karşı çıkan devletler açısından çelişkili bir durum oluşturmaktadır⁸⁶.

İran'ın nükleer programının 2002 yılında eski bir Ulusal Direniş üyesi Alireza Jafarzade'nin, 2002 yılı ağustosunda Natanz ve Arak'taki gizli nükleer tesislerini duyurması. Uluslararası kamuoyunda İran'ın nükleer programının barışçıl olduğu iddiasının inandırıcılığının sorgulanmasında en önemli etkenlerin başındadır. Basra Körfezinde ve Hürmüz Boğazı'ndaki stratejik konumu, fosil yakıt anlamında çok önemli kaynaklara sahip olması da enerjiye olan aşırı ilgisinin sorgulanmasına sebeptir. İran açısından ise durum biraz farklıdır, 11 Eylül sonrasında ABD'nin Afganistan'a ve sonrasında Basra Körfezi'nde operasyonlara başlaması ve Irak'ı işgal etmesi ile Orta Doğu ve Orta Asya'daki askeri gücünü artırmasından İran son derece rahatsızlık duymuştur keza ABD deyimini ile Şer ekseninde ifade edilmektedir. Ayrıca yakın tehdit olarak algılayabileceği bölge ülkeleri Pakistan, Hindistan ve İsrail gibi ülkelerin nükleer tehdit içermesi ve İran yönetiminin kuşatılmış hissi ile çevrelenmiş algısı İran tarafının toprak bütünlüğünü ve rejimi tarafından tehdit olarak düşünülmektedir⁸⁷. Bütün bu etkenler çerçevesinde bakıldığında İran nükleer programını askeri alana kayabileceği düşünülmektedir.

Diğer bir konu ise İran'ın uzun menzilli füze programıdır. Uzay teknolojisi ile ilgili İran'ın geliştirdiği projeler Ekim 2005'te Rus füzesi ile fırlatılan Sina-1 uydusu ile başlatılmıştır. Ardından Şubat 2007'de uydu taşıyıcısı Kâşif-1 füzesini başarı ile denemiştir. Eylül 2008'de ise Sefir adlı bir uydu taşıyıcı roketi denenmiş ve en son Şubat 2010'da gece yarısı Umut uydusunu taşıyan Sefir-2 roketini başarı ile fırlatmıştır. İran'ın uzay sanayi yetkilileri yakın gelecekte son teknolojik özelliklere sahip gelişmiş füze ve uydu türlerini üretmeye başlayacaklarından söz etmektedirler.

⁸⁶ Mehmet Dalar, a.g.m, s.298.

⁸⁷ Dilek Aydın, Arif Tekbıyık "İran Nükleer Programının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2007,s.105

ABD’li uzay fizikçisi Jonathan Mc Dowell’in söz konusu gelişmeler üzerine haber ajansı “*Associated Presse*” düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: “*İran’ın uydu taşıyıcı füze teknolojisine ulaştığı olgu, onların atom bombası üretme gücüne eriştikleri anlamına gelmez. Fakat bu gelişme onların uluslararası ilişkiler alanındaki direnme gücünü arttırabilir. Onlar karşılıklı saygı bekliyorlar. Onlar roket teknolojilerini geliştirmek için bu teknolojiye sahip ülkelerden icazet/izin alma anlayışına karşılar.*”⁸⁸ Mc Dowell’e göre iki aşamalı roket fırlatma olgusu ileriye doğru gelişmeler için önemli bir adımdır. En önemlisi ise böyle bir gelişmenin uluslararası ambargo ve yaptırımlar altında gerçekleşebilmesidir. Mc Dowel olaya “*Onlar bu gibi koşullar altında yörengeye uydu yerleştirmenin pek de çetin bir iş olmadığını kanıtladılar*”⁸⁹ , yorumunda bulunmuştur. İran’ın nükleer programına paralel yürüttüğü uzun menzilli füze programı da nükleer teknolojinin askeri maksatlar için kullanılmasına olanak sağlaması sebebiyle dikkatle izlenmektedir.

3.5. Nükleer Yaptırımlar

1979 yılının Şubat ayında Humeyni liderliğinde gerçekleşen “*İslam Devrimi*” ile İran’da şüphesiz eski dönem kapanarak yeni bir dönem açılmıştır. Devrimle birlikte İran’ın dış politikasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. ABD’nin en önemli bölgesel müttefiklerinden biri olan ve Körfezde hayati öneme sahip İran bir anda ABD politikalarına en karşıt ülkelerden birisine dönüşmüş ve Tahrandaki ABD Büyükelçiliği İranlı öğrenciler tarafından basılarak elçilik çalışanları rehin alınmıştır. Bu olay üzerine ABD ve İran arasında patlak veren kriz 444 gün sürmüş ve Reagan’ın Başkan olması ve rehinelerin serbest bırakılmasıyla sona ermiştir⁹⁰. Bu durum İran-ABD ilişkilerinde yaşanan güven bunalımının sebebini ve hasımca tutumun da temelini oluşturmaktadır.

⁸⁸ Artum Dinç, “İran’ın Uzay Teknolojisinde Ulaştığı Aşamanın Uluslar Arası Yankıları”, *Günaskam*, Güney Azerbaycan Stratejik Araştırmaları, http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=197,(erişim.21.07.2014)

⁸⁹ Gös.yer.

⁹⁰ “İran’ın Bölgesel Politikalarına Bakış”, *TASAM*, 21.06.2011, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2204/iranin_bolgesel_politikalarina_bakis,(erişim,21.07.2014)

Bugün gelinen noktada İran'ın İslam Devriminden sonra “*Büyük Şeytan*” olarak nitelendirdiği ABD, İran'ı 11 Eylül 2001 tarihindeki saldırıların ardından Ocak 2002’ da Başkan Bush tarafından Şer Ekseni'nin bir üyesi olarak tanımlanmaktadır⁹¹. Karşılıklı güvensizlikle daha da derinleşen İran-ABD bunalımı, İran'ın son yıllarda nükleer teknoloji alanında önemli mesafeler kat etmesi ile daha da tehlikeli bir mecraya girmiştir.

Hatırlanacağı gibi 1956 yılında UAEK ile protokol imzalayan İran 1958 yılında da onaylamış, ardından NPT anlaşmasını da 1968 yılında imzalamış ve 1970 yılında onaylamıştır. 1973 yılında UAEK ile imzalanan NPT'nin uygulanması ve nükleer enerji faaliyetlerinin yürütülüp denetlenmesiyle ilgili Korunma Antlaşması 1974 yılında yürürlüğe girmiştir. UAEK'nun bilgisi dışında gizlenen iki nükleer tesisin açığa çıkmasından sonra İran'ın uranyumu zenginleştirme faaliyetlerinin gittikçe büyüyen enerji ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yürütüldüğünü ve gittikçe artan nüfusun ihtiyacını karşılamak açısından enerji kaynaklarını çeşitlendirmenin doğal hakkı olduğunu savunan İran'ın gerekçesi Uluslararası kamuoyu nezdinde kabul görmemiştir⁹².

UAEK İran'ın nükleer programı tartışmasının büyümesine sebep olarak kritik bir rol oynamıştır. Natanz ve Arak'ta inşa edilen gizli tesislerin açığa çıkmasından sonra İran hükümetine 31 Ekim 2003 itibarıyla Ek Protokol'ü imzalama çağrısında bulunmuştur. Protokol'ü imzalamayı kabul eden İran Yönetimi bu protokolün imzalanmaması durumunda devreye BM Güvenlik Konseyinin gireceğini biliyordu. UAEK İran'ın Kasım 2003'e kadarki uygulamalarının antlaşma şartlarının yerine getirilmesi konusunda ihlallerin tespit edildiğini ancak bu ihlallerin tespiti sonrasında bahse konu edilen ihlallerin İran tarafından düzeltildiğini Ajansın doğruladığı kaydedilmektedir.

⁹¹ “Collision Course With Iran”, 1 March 2007, <http://www.globalresearch.ca/collision-course-with-iran/4973>,(erişim,21.07.2014)

⁹² Mehmet Dalar, a.g.m. s.277.

İran taraf olduğu NPT anlaşmasına uyarak elde edeceği nükleer enerjiyi sivil maksatla kullanacağını bildirdi ise de bazı aşamalarını gizli yürüttüğü projeyi söz konusu kuşkulardan arındırmaya yetmemiştir. Bu çerçevede İran ve AB yürütülen görüşmeler sonucunda Ekim 2003 ve Kasım 2004'te İran'ın sadece barışçıl amaçlarla nükleer faaliyetlerde bulunmasını öngören Paris Mutabakatları imzalanmıştır. Bu anlaşmaların imzalanması sonrasında İran yönetimi, nükleer tesislerinin kapsamlı denetimine izin veren Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın ek protokolünü imzalayarak uranyum zenginleştirme faaliyetlerini bir süre askıya almıştır.⁹³

UAEK 2005 yılı boyunca mesele üzerinde durmaya devam etmiştir. 1 Ağustos 2005'te İran, İsfahan'daki nükleer tesislerinde uranyum zenginleştirmeye devam etmeye karar verdiğini UAEK'na bildirmiştir. 10 Ağustos'ta mühürlenmiş olan tesisten yasal mühürler kaldırılmış ve tekrar faaliyete sokulmuştur. Bu olaylar seyrederken yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yeni seçilen İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad 17 Eylül 2005 tarihinde BM Genel Kurulunda bir konuşma yaparak *“Güçlü devletlerin nükleer enerji kaynaklarını ve teknolojilerini tamamen kontrol etmeleri halinde diğer devletlerin bu enerjiye ulaşmalarını engelleyecek ve dünya karanlık ve aydınlık olarak ikiye ayrılmış olacaktır. Nükleer yakıt dönüşümüne sahip olmadan barışçıl nükleer enerjiye sahip olmak, cazibesi olmayan bir öneridir.”*⁹⁴ Seklinde bir ifade ile ülkesi tarafından yapılan nükleer faaliyetlerin gerekçesini iddia etmiştir. Esas olarak NPT uranyum zenginleştirilmeyi yasaklamayı amaçlamakta ve bu konunun denetimini öngörmektedir. İran aslen kendi nükleer programının barışçıl olduğu konusunda uluslararası kamuoyu tarafından destek görmediği için sorgulanmaktadır. Nitekim UAEK Başkanı M. El Baradei *“Newsweek”* dergisinde verdiği mülakat ile NPT'nin, antlaşma çerçevesinde uranyumu zenginleştirme yönünde bir engel getirmediğini belirtmiştir. UAEK'nun işbirliğini gerektirdiğini hatırlatarak, İran'ın programının güven eksikliğinin bulunduğunu ve UAEK tarafından açıkça bir onay verilmediği

⁹³ Dilek Aydın, Arif Tekbiyık “İran Nükleer Programının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2007,s.106.

⁹⁴ Mehmet Dalar, a.g.m. s.278.

takdirde uranyumu zenginleştirme programının barışçıl olmayacağı yönünde şüphelerin devam edeceğini bildirmiştir⁹⁵.

2005 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle göreve gelen Ahmedinejad batı karşıtı bir tutum sergilemiş ve nükleer araştırma faaliyetlerinde uzlaşmaz ve kararlı bir tavır sergilemiştir. Bu durum yaşanan nükleer diplomasi sürecini tekrar çıkmaza sürüklemiştir. İran yönetiminin uranyum zenginleştirme faaliyetlerine tekrar başladığını açıklaması sonucunda, konu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'ne aksetmiş ve yeni bir süreç başlamıştır⁹⁶.

2006 yılı Haziran ayında BMGK daimi üyeleri ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa ile Almanya tarafından hazırlanan nükleer krizin çözülmesine ilişkin bir öneri paketi sunulmuştur⁹⁷. Uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin durdurulmasında net bir tarih verememesi üzerine ABD yönetimi konuyu BM Güvenlik Kuruluna tekrar taşımış ve 31 Temmuz 2006'da Güvenlik Konseyi'nde ortak bir zemin oluşturularak nükleer faaliyetlerinin durdurulmasına ilişkin taslak karar (BM Güvenlik Konseyi 1696 Kararı)⁹⁸ onaylanmıştır. *"Bu karara göre, 31 Ağustos 2006'ya kadar isteklerin yerine getirilmemesi durumunda, BM sözleşmesinin 7.bölümünün 41. maddesi kapsamında gerekli önlemlerin kabul edileceği belirtilmiştir."*⁹⁹ Bu karar BM güvenlik konseyi tarafından alınmıştır. Daha önceden yürütülen, üç yıl devam ettikten sonra İran tarafının tekrar faaliyetlerine devam kararıyla sonlandırılan ve İran tarafından bir güvence alınamayan önceki süreçten daha etkili olarak Ağustos ayı süre olarak belirtilmiş ve bu süre zafında herhangi bir gelişme olmazsa daha başka yaptırımların da uygulanabileceğinin sinyalleri verilmiştir. yarattığı izlenimden yola çıkılarak İran'dan faaliyetlerini durdurması istenmiştir.

⁹⁵ Gös.yer..

⁹⁶ Dilek Aydın, Arif Tekbıyık, a.g.m. s.106.

⁹⁷ "AB İran'dan Nükleer Pakete Olumlu Yanıt Umuyor", *Hürriyet Gazetesi*, 6 Haziran 2006, <http://www.hurriyet.com.tr/sondakika/4535259.asp?sd=5>,(erişim,21.07.2014)

⁹⁸ "AB İran'dan Nükleer Pakete Olumlu Yanıt Umuyor", *Hürriyet Gazetesi*, 6 Haziran 2006, <http://www.hurriyet.com.tr/sondakika/4535259.asp?sd=5>,(erişim,21.07.2014)

⁹⁹ "Nükleer çalışma yoluna devam edeceğiz", *CNN Türk*, 17 Ağustos 2006, <http://www.cnntrk.com/2006/dunya/08/17/nukleer.calisma.yoluna.devam.edecegiz/218810.0/index.html>,(erişim, 22.07.2014)

Tablo 2: Nükleer Silaha Sahip Devletler

Ülke	İlk Deneme	Toplam Deneme	Son Deneme	Toplam Başlık
ABD	1945	1.054	1992	7650
Rusya	1949	715	1990	8420
İngiltere	1952	210	1991	225
Fransa	1960	45	1996	240
Hindistan	1974	6	1998	80-100
Pakistan	1998	6	1998	90-110
Kuzey Kore	2006	3	2013	10
İsrail	-	-	-	80
İran	-	-	-	-

Kaynak:<http://defense-arab.com/vb/threads/77663/page-3>,(erişim,01.10.2014)

İran'ın nükleer programını desteklediği bilinen Çin ve Rusya'nın söz konusu BM Güvenlik Konseyi kararlarını imzalamalarının sebebi kararın İran'a yönelik herhangi bir yaptırım uygulanması konusunda tekrar üyelerin onayına başvurmayı gerektiriyor olmasıdır. Alınan bu karar, bu mesele ile ilgili alınan ilk resmi karar olması sebebiyle önem arz etmektedir¹⁰⁰. İran nükleer programına ilişkin BM Güvenlik Konseyi yaptırım kararı konusunda önceleri uzlaşmamış ancak yaşanan diplomasi trafiği sonrası Fransa, İngiltere ve Almanya tarafından hazırlanan taslak metin hem Rusya hem Çin tarafından kabul edilerek ortak bir zemin bulunabilmiştir. Karar 23 Aralık 2006'da oybirliği ile alınmıştır. Alınan bu karar sadece uyarı niteliğindedir. Hazırlanan taslağa Rusya ile Çin'in karşı çıkıyor olması ve itirazları

¹⁰⁰ Arzu Celalifer Ekinci, "BM Güvenlik Konseyi'nin İran Nükleer Faaliyetlerinin Durdurulmasına İlişkin Kararı", *USAK*, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=1219&cat=448#.U80MP_1_t2E,(erişim,21.07.2014)

kararın sadece uyarı seviyesinde kalmasında önemli bir faktördür. Tabii olarak İran bu yaptırım niteliği taşımayan yaptırım kararı sonrasında da faaliyetlerine devam etmiştir.

İran'ın 1696 sayılı Güvenlik Konseyi kararına uymayarak faaliyetlerini devam ettirmesinin ardından daha somut önlemler içeren 1737 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı alınmıştır. Bu önlemler İran'ın nükleer ve füze programlarına destek sağlayabilecek hassas teknoloji transferini engellemeyi amaçlamaktadır. Bu sayede İran füze programının gelişiminin engelleneceği düşünülmektedir. Bu yaptırımlar BM Güvenlik Konseyi ikna olana kadar da devam edecektir. Aynı zamanda 1737 Sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı, İran'a hassas nükleer malzemelerin ve balistik füzelerin doğrudan veya dolaylı olarak satılmasını da yasaklamaktadır. UAEK tarafından tespit edilecek olan hassas nükleer faaliyetlerin derhal askıya alınması istenmektedir. Askıya alınması beklenen faaliyetler tüm uranyum zenginleştirme ve her türlü dönüştürme işlemlerini kapsamaktadır. Bu karara ek olarak söz konusu faaliyetlerle ilgili kişi ve kurumların isimleri listelenerek malvarlıklarının dondurulmasından seyahat izni kısıtlanmasına kadar bir dizi kısıtlamalar getirilmesine karar verilmiştir¹⁰¹.

Ayrıca BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan Mart 2008 tarihli, 1803 sayılı karar ile kabul edilen yaptırım uygulanması tasarısı yaptırımların daha da genişletilmesini öngörmektedir. Önceki iki tasarıdan farklı olarak İran bankalarının işlemleri incelemeye alınarak Nükleer programla bağlantılı kişi ve kurumlara yönelik mal varlıklarının dondurulması ve seyahat kısıtlaması uygulaması genişletilmiştir.¹⁰² 15 Eylül 2008 tarihinde UAEK, İran'ın nükleer programıyla ilgili başka bir rapor daha yayınlamıştır. Ancak bu raporda da Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinden vazgeçmediğinin belirtilmesinden

¹⁰¹ Arzu Celalifer Ekinci, "BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a Yönelik 1737 Sayılı Kararı", *Usakgündem*, <http://www.usakgundem.com/yazar/535/bm-g%C3%BCvenlik-konseyi%E2%80%99nin-iran%E2%80%99a-y%C3%B6nelik-1737-sayili-karari.html>, (erişim,22.07.2014)

¹⁰² Sinan Oğan, "İran'a Yaptırım Kararı Ne Getirir, Ne Götürür?", *TÜRKSAM*, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/131-iran-a-yaptirim-karari-ne-getirir-ne-goturur>, (erişim,22.07.2014)

başka bir sonuç çıkmamıştır. Süreç bu şekilde ilerlemiş ve 2010 yılına gelindiğinde müzakere süreci tamamen çıkmaz bir yola girmiştir. BM Güvenlik Konseyi İran'a uygulanacak ek yaptırımlara kapı açmıştır. Kasım 2011 tarihinde UAEK'nun İran'ın nükleer programıyla ilgili yayınlamış olduğu raporda İran'ın bildirmedığı nükleer faaliyetlerinin askeri amaçlı olabileceğine dair kaygılar belirtilmiştir. İran' a daha etkin yaptırımlar gündeme gelerek, ABD Senatosu, İran'ın nakliye ve gemicilik sektörünü kısıtlayan bu ülkeye gemi sanayi ve nükleer sektörde de kullanılabilir ürünleri satanlara da cezai yaptırımları onaylayan paketi kabul etmiştir ¹⁰³.

İran'da 2005 ve 2009 yıllarında arka arkaya seçimleri kazanarak Cumhurbaşkanı seçilen Mahmut Ahmedinejad yönetimi boyunca İran'a uygulanan yaptırımlar artarak devam etmiştir. Ahmedinejad seçimler öncesi petrol gelirlerinin halka dağıtılarak ekonomik refah seviyesini yükselteceğini vaat etmiştir. Nitekim gelinen noktada nükleer güç konusunda tavizsiz tutumunun getirdiği yaptırımlar ülke ekonomisini olumsuz etkilemiş, hatta petrol zengini halk İran'da Haziran 2007 itibariyle karneyle benzin almaya başlamıştır¹⁰⁴.

3.6. Hürmüz Boğazı Krizi

İran yönetiminin UAEK'nin uyarılarına rağmen uranyum zenginleştirmeye devam etmesini gerekçe gösteren AB'de ABD'nin almış olduğu yaptırımların genişletilmesi kararına uyma kararı çerçevesinde uygulanacak yaptırımları uygulama kararı almıştır. Bu çerçevede petrol ve petrol türevleri bu ürünlerin ticaretinin yapılması, yurt dışına ithali, taşınması ve sigortalama işlemleri dahil doğrudan veya dolaylı yollardan bu faaliyetlerin finanse edilmesi yasaklanmıştır. Buna ek olarak söz konusu kararda petrol ve petrol ürünleri kontratlarının veya ek kontratların 1 Temmuz 2012'den geç olmamak kaydıyla sonuçlandırılması şartı getirilmiştir. Petrokimya ürünleri için bu süre 1 Mayıs 2012 olarak belirlenmiştir. Kararın içerdiği bağlantılı bir diğer alanda petrokimya sanayisiyle ilgili kilit sayılabilecek kritik

¹⁰³ Özüm S. Uzun, "İran'a Ekonomik Yaptırımlar: Kırılganlaşan Nükleer Program mı Hükümet mi?", *Ortadoğu Analiz*, Cilt-, Sayı-54, Haziran 2013, s.65.

¹⁰⁴ Özüm S. Uzun, a.g.m. s.68.

teknolojik ekipmanların İran veya İranlılara ait şirketlere satılmasının, tedariki ve transferinin, bu alanda faaliyette bulunan İran'da olsun veya olmasın İran şirketleriyle ortaklık kurulması, satın alınmasının veya bu amaçla yapılabilecek tüm işbirliklerinin yasaklanması olmuştur¹⁰⁵.

Ağır yaptırımlar sonrasında İran Hürmüz Boğazındaki stratejik konumundan hareketle tehditkâr çıkışlarda bulunmuştur. İran Deniz Kuvvetleri Komutanı Tuğamiral Habibullah Seyyari devlet televizyonundan yaptığı açıklamada, İran tarafından gerek görülmesi halinde Hürmüz Boğazı'nın tüm geçişlere kapatılabileceğini kaydetmiştir. Dünya petrol ticaretinin yüzde 40'ının geçtiği Hürmüz Boğazı'nı kapatmanın “*İran için bir bardak su içmekten daha kolay olduğunu*”¹⁰⁶ ifade eden açıklamasıyla tüm dikkatleri bölgeye çekmiştir.

Söz konusu tehdit gerçekleştirilebilirliği açısından tartışılabilir. Ancak Hürmüz Boğazı'nın enerji nakil hatlarında devasa paya sahip çok kritik bir noktada bulunduğu yadsınamaz bir gerçektir. Dünya petrol piyasasının atardamarı olarak kabul edilen Basra körfezinden geçen tankerlerin tamamı “*Oman*”¹⁰⁷ ve İran arasında bulunan Hürmüz Boğazı'ndan geçmektedir. Oman sultanlığı ile kara bağlantısı olmayan Musandan yarımadası ile İran arasında Umman körfezi ve Hint okyanusunu bağlayan Boğaz körfezin en stratejik noktasıdır. Körfez petrollerinin büyük bir kısmı tankerler ile bu deniz yolunu kullanarak dünya piyasasına ulaşmaktadır. Hürmüz Boğazı'nın en dar noktası olan kuzeyde İran güneyde Oman' a ait Musandam yarımadasının olduğu noktada mesafe 34 mile kadar inmektedir. Bu mesafeden dünyada toplam petrol ticaretinin en az % 40'ının nakledildiği düşünülürse enerji güvenliği açısından bölgenin önemi otaya çıkmaktadır.¹⁰⁸

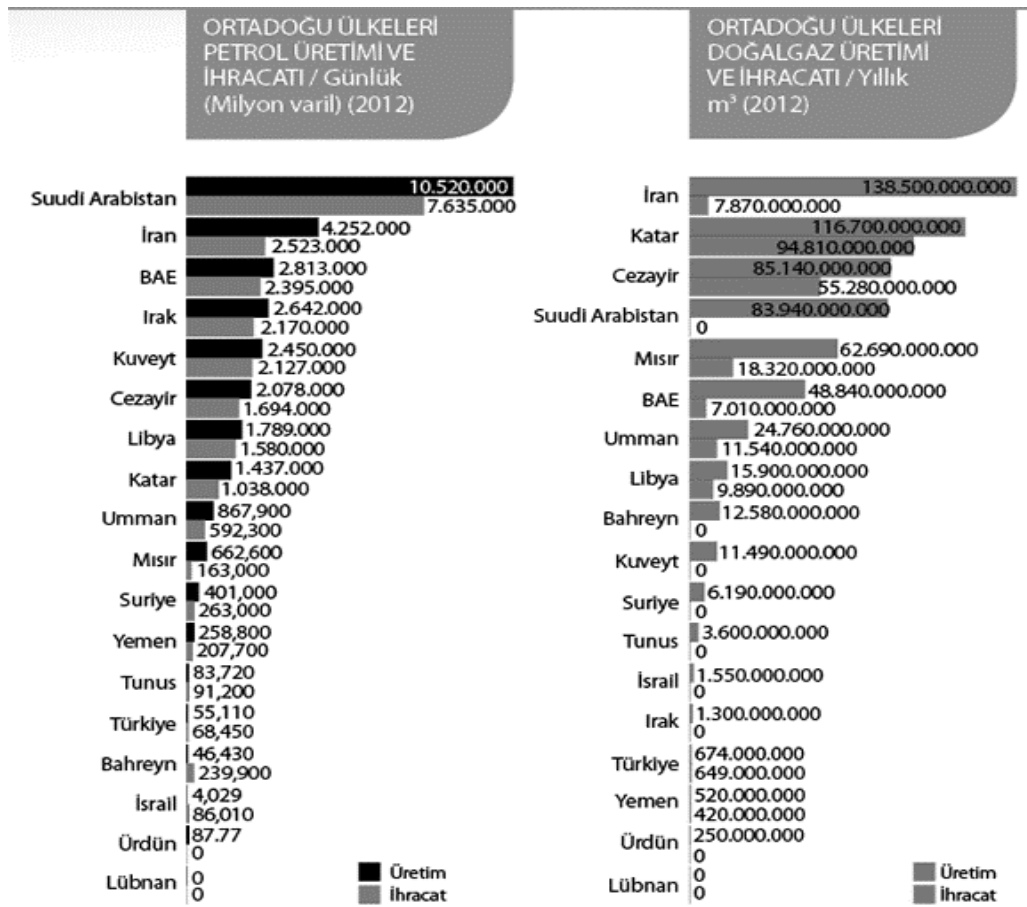
¹⁰⁵ “İran’a Yaptırımlar ve Hürmüz Krizi”, *IMPR Gulf*, 4 Ekim 2013, <http://www.imprgulf.org/?p=172>, (erişim,22.07.2014)

¹⁰⁶ “İran, Hürmüz Boğazı'nı petrol Trafikğine Kapatılabileceğini Söylüyor”, *BBC*, 28 Aralık 2011, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/12/111228_iran_oil_warning.shtml, (erişim,22.07.2014)

¹⁰⁷ Oman Sultanlığı Umman olarak da bilinmektedir T.C Dışişleri Bakanlığı Resmi internet sitesinde kullanılan şekliyle yazılmıştır. <http://www.mfa.gov.tr/oman-kunyesi.tr.mfa>, (erişim,23.07.2014)

¹⁰⁸ Ali Oğuz Diriöz, “Hürmüz Boğazı ile İlgili Jeopolitik Riskler”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:4, Sayı:42, Haziran 2012, s.86.

Tablo 3: Ortadoğu Ülkelerinde Petrol ve Doğalgaz üretimi

Kaynak:<http://medya.aksiyon.com.tr/aksiyon/2013/08/26/petrol-02.png>,
(erişim,01.10.2014)

İran nükleer programı bölgede kriz yaratma potansiyeli anlamında riskler barındıran önemli bir konudur. İran uluslararası platformlarda nükleer gücü enerji sektöründe kullanacağını beyan etse de UAEK denetimlerini yapamadığını öne

sürerek konuya şüphyle yaklaşmaktadır. Bu durum zaman zaman diplomasiyi çözüm anlamında yetersiz kılmakta bu sebeple bölgede savaş çıkma ihtimali gündemden düşmemektedir. Olası bir savaş, nükleer İran'ı birincil tehdit olarak algılayan İsrail'in ABD ile birlikte veya ilk etapta yalnız başlatılabileceği bir operasyon sırasında başlayabilir¹⁰⁹.

Böyle bir senaryonun gerçekleşmesi durumunun küresel bir kriz ortamının oluşmasına zemin oluşturacağı kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. Yakın tarihte yaşanan Libya krizi sırasında petrol fiyatlarının 120 Dolar seviyelerini gördüğü dikkate alındığında ki; Libya petroleri Hürmüz Boğazı'nın % 40'lık payı ile kıyaslanamaz, Hürmüz Boğazı'nın kapatılması ve piyasaya arz edilen petrol miktarının neredeyse yarı yarıya düşmesi durumunda fiyatların çok daha üst seviyelere çıkmasını kaçınılmaz kılacaktır.

Yapılan uluslararası denetimlerde İran'ın yeterince güven veremeyişi, müzakereler sonucunda vereceği taahhütlere uyup uymama konusunda da güven vermemektedir. Zengin kaynaklara sahip bir ülkenin nükleer enerji ve bununla beraber yürütülen bir füze programına sahip olması düşündürücü bir konudur. İran zaman zaman Hürmüz Boğazı'nı kapatma ile tehdit ederek stratejik avantajını kullanmaktadır. Ancak boğazın tamamen kapanması ihtimali düşüktür. Gelecekte olası bir durumda boğazda trafiğin ciddi oranda azalma riski göz ardı edilmemesi gereken muhtemel bir senaryo gibi gözükmemektedir¹¹⁰.

¹⁰⁹ Ali Oğuz Diriöz, a.g.m. s.88

¹¹⁰ Ali Oğuz Diriöz, a.g.m. s.93

4. 2009 YAZI KRİZİ

4.1. Mahmut Ahmedinejad'ın İkinci Kez Seçilmesi

İran siyasi sistemi Rehber'den sonra en yetkili makam olan Cumhurbaşkanı ülkedeki en yüksek resmi makamı temsil etmektedir. Anayasanın belirlediği hiyerarşi gereği, yürütme ile ilgili doğrudan Rehber'e bağlı ve onun yetkisi dâhilindeki konular dışındaki karar verme yetkisi ondadır. Yürütme organının başındadır. İran'ın kendine özgü olan siyasi sistemi gereği yürütme organının aşırı yetkileri kullanma konusunda kendine has bir denetim mekanizması işletilmektedir. Bu denetimin uygulanması ise Rehber'in yetkisindedir, Cumhurbaşkanı her ne kadar yürütme organının başındaki makam olsa da Rehber'in onayını almakla mükelleftir. Keza Rehber onayı olmaksızın Cumhurbaşkanı adayı dahi olunamayacağı düşünüldüğünde bu durum idarenin mutlak surette Rehberin kontrolünde olduğu gerçeğini işaret etmektedir¹¹¹.

Rehberlik Makamı mutlak suretle, Cumhurbaşkanlığı makamının üzerindedir. Yürütme faaliyetlerinin sadece bir kısmında Cumhurbaşkanı yetkilidir örneğin askeri kuvvetlerin tamamı Rehber'e bağlı iken, ülkenin geliştirilmesi, Anayasal sistemin işletilmesi konusunda yapılacak yürütme ile ilgili faaliyetlerin tamamı cumhurbaşkanının ve kabinenin yetkili olduğu konulardır. Seçilen Cumhurbaşkanlığının görev süresi sınırlandırılmıştır. Seçilen kişi dörder yıllık süreler ile belirlenmiş olan iki dönem arka arkaya seçilebilmektedir. Cumhurbaşkanı olabilmek için: İran asıllı, İran vatandaşı, idareci ve tedbirli, sabıkası temiz, güvenilir ve takva sahibi olmak, İslam Cumhuriyeti'nin ve ülkenin resmi dinine ve temel

¹¹¹ Abbas Karaağaçlı, "İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri", *BİLGESAM*, <http://www.bilgesam.org/incele/1324/-iran-cumhurbaskanligi-secimleri/#.VE4zFvmsV2E>,(erişim,01.10.2014)

ilkelerine bağlı olmak gibi vasıflar gerekmektedir. Buna göre Cumhurbaşkanı adayları ancak millet arasından, yönetme kabiliyetine, ahlakça üstün vasıflara sahip ve mümin kişiler arasından olabilir. “*Adayların incelenmesi Denetleme Şurası'nın yetkisindedir*”¹¹².

Cumhurbaşkanının anayasa ve kanunlarla belirlenmiş olan yetkilerini kullanırken öncelikle Rehber'e daha sonrasında ise “*İslami Şura Meclisi*”¹¹³ önünde sorumludur. Cumhurbaşkanı'nın millet karşısındaki sorumluluğunu Meclis karşısındaki sorumluluğu ifade etmektedir. Cumhurbaşkanı yapmış olduğu bir eylemden ötürü sorgulanabilir ancak meclisteki milletvekillerinin dörtte birinin oyu alınmalıdır. Söz konusu bir bakan ise sadece bir milletvekilinin talebi yeterli olmaktadır. Bunlara ek olarak meclis herhangi bir konuda cumhurbaşkanına ya da bakanlara gensoru verebilmektedir bu durumda ise bir bakana on milletvekilinin imzasıyla gensoru verebilirken Cumhurbaşkanı için verilecek gensoruda meclisin üçte birinin imzası gerekmektedir¹¹⁴.

Dört yıl süreyle görev yapmak üzere doğrudan halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı salt çoğunlukla eğer adaylardan birisi ilk turda çoğunluğu sağlayamazsa en çok oy alan iki aday sonraki haftanın Cuma günü yeniden düzenlenen seçimle oylamada en yüksek oyla seçilerek atanır. Cumhurbaşkanlığı seçimleri “*Denetim Şurası*” gözetiminde yapılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı makamı öncelikle millet, Rehber ve İslami Şura Meclisi karşısında sorumludur. İran Devleti'nin diğer devletlerle antlaşmaları imzalama yetkisi, Millî Şura Meclisi'nin onaylamasıyla Cumhurbaşkanı imzasına sunulur dışişleri bakanının belirleyeceği büyükelçileri atar. Devlet nişanları verme görevi ve bakanları atama görevi de Cumhurbaşkanına aittir.¹¹⁵

¹¹² Gös.yer.

¹¹³ İslami Şura Meclisi (*Meclisi Şura ye İslami*): Doğrudan halk tarafından gizli oylamayla seçilir üyelerini oluşturan milletvekillerinin görev süresi dört yıldır meclisteki toplam milletvekili sayısı ise 290'dır.

¹¹⁴ Abbas Karaağaçlı, a.g.m

¹¹⁵ Yalçın Sarıkaya, “Reh2009 İran Seçim Krizi: İç ve Bölgesel Analiz”, *Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi*, http://karasam.giresun.edu.tr/fileadmin/user_upload/raporlar/002.pdf,(erişim,23.07.2014)

12 Haziran 2009 tarihinde gerçekleşen İran Cumhurbaşkanlığı seçimlerine Anayasayı Koruyucular konseyinin onayladığı dört aday katılmıştır. Bu isimler önceki dönem cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, devrimin ilk yıllarında başbakanlık yapmış olan Mir Hüseyin Musevi, iki dönem Meclis Başkanlığı yapmış olan Mehdi Kerrubi ve geçmiş dönemlerde Devrim Muhafızları Ordusu'nu komuta etmiş olan Muhsin Rezai olarak sıralanmaktadır. Seçimler öncesinde İran siyaseti ikisi muhafazakâr, ikisi reformist olan dört aday arasında rekabete sahne olmuştur. Hatemi'nin kazandığı 1997 seçimleri sonrasında, İran halkının seçimlere katılım oranı büyük oranda bir düşüş göstermiştir. Bunun en önemli sebebi ise Hatemi'yi destekleyen kitlenin reformist bir beklenti içerisinde oluşu ancak beklentilerine karşılık bulamayışlarıdır. Daha sonraki seçimlerde katılım düşük seyretmiş ve sessiz seçmen kitlesi oluştuğunu söylemek mümkündür. Oy vermeyenlerin gerekçelerini sıralayacak olursak üç farklı gruptan söz edilebilir. Cumhurbaşkanı adayı belirleme sürecine halkın dâhil olmadığını savunan grup seçim yapılmasının anlamsızlığını savunmaktadır, bir diğer grup sistemin meşru olmadığını ve bu şekilde durumu protesto ettiklerini düşünen grup, hiç oy kullanmayarak sistemin çökeceğini düşünen üçüncü grup. Buna karşın değişen gelişmeler katılım oranının arttığını neyse ki mevcut gelişmeler ve değişen konjonktür dolayısıyla seçime katılmama stratejisinin artık işe yaramadığını ve seçime katılmanın gereklilik arz ettiğini düşünenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır¹¹⁶. Nitekim 12 Haziran seçimlerine halk kendi adaylarını desteklemek için geniş katılımlı gösteriler düzenlemiş ve seçim coşkulu bir maratona dönüşerek geniş bir halk kitlesinin ilgisini çekmeyi başarmıştır. Daha önceki seçimlere ilgi göstermeyen kitlenin bu seçimlere olan ilgisinin sebebinin reformist Mir Hüseyin Musevi olduğu söylenebilir. 2009 seçimlerini diğer seçimlerden farklı kılan en önemli özelliğin adayların televizyon ve radyo programlarına birlikte

¹¹⁶ Arzu Celalifer Ekinci, "İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri: Olası Sonuçlar", *USAK*, 23 Temmuz 2014, <http://www.usakgundem.com/yazar/1188/%C4%B0ran-cumhurba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-se%C3%A7imleri-olas%C4%B1-sonu%C3%A7lar.html>,(erişim,23.07.2014)

katılarak münazara şeklinde birbirleriyle sert diyaloglara girmeleridir. Hatta bu durumdan bir açılım diye bahsetmek de mümkündür¹¹⁷.

2009 seçimleri öncesinde dikkat çekici bir başka gelişme ise daha önceleri pek dile getirilemeyen ABD ile münasebetler konusunun tüm adayların olumlu söylemlere imza atması olmuştur. Adaylar ABD ile ilişkilerin normalleşmesinin İran'ın lehine bir gelişme olacağı konusunu dillendirmişlerdir. Diğer bir otak nokta ise Ahmedinejad dışındaki üç aday arasında geçen münazaralarda geçmiş hükümete ağır eleştiriler yapılması olmuştur. Dış politikada ve diğer siyasi konularda olumsuzluklarla karşılaşan Ahmedinejad önemli sayılabilecek bir oy potansiyeline sahiptir. Bütün bunların dışında çok önemli bir konu vardı ki o da Hamaney'in desteğini alması bu sebeple diğer adaylardan bir adım önünde olduğunu söylemek mümkündür. Seçimlere katılımın oranının yüksek olması durumunda Ahmedinejad'ın rakibi olan Musevi'nin bir şansı olacağı düşünülmekteydi. Seçimlere birkaç gün kala yapılan anketlerde Musevi önde gözüküyordu birkaç gün kala yapılan anketlerde Musevi'nin öne geçtiğinin görülmesine rağmen söz konusu ülke İran olunca, seçim sonuçları hakkında bir fikir yürütmenin ne kadar doğru olduğu veya sonucun kestirilmesinin yersiz olacağı düşünülmektedir¹¹⁸.

Seçim sırasında önemli toplumsal olay ve çatışma olmamış ve seçim gerçekleştirilmiştir. Sonuçların Resmi Haber Ajansı “*İRNA*” (Islamic Republic News Agency) kanalıyla açıklanmasının ardından reform yanlısı adaylar ve taraftarları hayal kırıklığına uğramıştır. Kesin sonuçlara ile birlikte muhalifler sokaklarda protestolar gerçekleştirerek düzenledikleri miting ve gösterilerle sonuçlara tepki göstermişlerdir. Tarafsız olarak nitelendirilebilecek olan resmi haber ajansının seçim ile ilgili verileri bir bildiri yayınlanarak açıklanmıştır. Kullanılan oylardan geçerli sayılan oy sayısı 39 milyon 165 bin 191 olduğu açıklanmıştır. Resmi veriler ışığında toplam seçmen sayısı olarak açıklanan sayı ise 46 milyon 200 bin olmuş sonuç olarak seçimlere katılım oranının %85 ile gerçekleştiği belirtilmiştir¹¹⁹.

¹¹⁷ Arzu Celalifer Ekinci(ed.), “2009 İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Ve Sonrasındaki Gelişmeler”, *USak*, Usak Raporları No: 09-02, Haziran 2009, s.5

¹¹⁸ Arzu Celalifer Ekinci(ed.), “2009 İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Ve Sonrasındaki Gelişmeler”, *USAK*, Usak Raporları NO: 09-02, Haziran 2009, s.5

¹¹⁹ Abbas Karaağaçlı, a.g.m.

Seçim sonuçları diğer üç aday tarafından özellikle iki reformcu aday yani Mir Hüseyin Musevi ve Mi Kerrubi kabul edilemez bulunmuştur. İki aşamalı olacağı tahmin edilen seçimlerin ilk turunda resmi sonuçlara göre, mevcut Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad'ın yüzde 62'lik bir oy oranıyla yeniden Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Reformist lider Mir Hüseyin Musevi'nin seçim sonuçlarının önceden belli olduğunu, sonuçlarla büyük ölçüde oynandığını iddia ederek sonuca itirazını dile getirmiş, bunun üzerine dini lider Ayetullah Hamaney sandıkların yüzde 10'luk bir kısmının yeniden sayılmasına onay verdiğini açıklamıştır. Dini liderin de onayladığı isim olan Ahmedinejad'ın galibiyetine etki edecek bir sonuç çıkmamıştır¹²⁰.

Ahmedinejad dış basın da hazır olduğu ve aynı zamanda devlet televizyonlarının naklen yayınladığı seçim sonrası konuşmasında Tahran'da bulunan Veliye Asr meydanında gerçekleştirdiği ve taraftarlarının da büyük bir katılım gerçekleştirdiği aynı zamanda devlet televizyonundan ve radyodan canlı olarak yayınlanan bir basın toplantısı düzenleyerek seçim sonuçlarına yapılan itirazları önemli olduğunu belirtmiştir. Hemen ardından Tahran'da bulunan Veliye Asr meydanında gerçekleştirdiği konuşmasında taraftarlarına seçimin galibi olduğunu vurgular bir konuşma yapmıştır. Ahmedinejad konuşmasını yaparken taraftarlarının aşırı ilgisi ve sloganlarıyla konuşma yapmakta zorlandığı gözlemlenirken, sadece birkaç kilometre uzakta ise İçişleri Bakanlığı önü, Tahran Üniversitesi'nin bahçesinde ve diğer büyük şehirlerde Musevi taraftarları ise "*kahrolsun diktatör*"¹²¹ diye sloganlar atmıştır.

Halkın bir bölümü tarafından perde arkasında "*Besiç*" (Günümüzde de devam eden bir yapılanmadır İran Devrim Muhafızları Ordusunun bir alt koludur ve devlete çalışan gönüllü gençlerden oluşmaktadır.) güçleri ve Devrim Muhafızlarının seçimi etkilediği ve sandıklarda ciddi tahrifatlar yapıldığı iddiaları dillendirilmiştir. Genel

¹²⁰ "İran Eski İran Olmayacak", *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Temmuz 2014, [http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/71356/_iran_eski_iran_olmayacak_.html,\(24.07.2014\)](http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/71356/_iran_eski_iran_olmayacak_.html,(24.07.2014))

¹²¹ Abbas Karaağaçlı, a.g.m.

olarak reform yanlısı Musevi taraftarlarının başlattığı protesto ve eylemlere bir süre sonra diğer adayların destekçileri de katılmıştır göstericiler “*benim oyum nerede?*”, “*Musevi Oyumuzu Geri Al*”, “*Kahrol Diktatör*”, “*Söylemiştik, Hile Olursa Kıyamet Kopar*” benzeri pankart ve sloganlarla hileli olduğuna inandıkları seçim sonuçlarını protesto eylemleri gerçekleştirmişlerdir¹²².

Tahran emniyet genel müdür vekili Ahmet Rıza Radan, gösterilerde bankalar, iş yerleri, belediye otobüsleri ile polis otolarını ateşe vererek tahrip eden çok sayıda kişinin yakalandığını ve halkın can güvenliğini tehdit eden zanlılara ait çok sayıda silah ile bol miktarda patlayıcı madde ele geçirildiğini açıklamıştır. Yedi öğrencini hayatını kaybettiği olaylar zincirini, devrik son İran Şahının oğlu Rıza Pehlevi, İran’da yaşanan durumu 1979 devriminde yaşanan duruma benzetmiştir¹²³. *The New York Times* Ahmedinejad’ın ikinci kez seçildiği cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından İran’ın artık “devrimin din adamları” tarafından değil, güçlü bir ordu tarafından yönlendirilen bir devlet olduğunu yazmıştır.¹²⁴

İçişleri Bakanlığı’nın izin vermemesine rağmen Musevi yanlısı reformist gruplar sessiz yürüyüş düzenlemiş bu yürüyüşe neredeyse yirmi dört milyon¹²⁵ insan katılmıştır. Musevi’nin açıklamalarına paralel seyreden olaylarda herhangi bir taşkınlık olmaması ile de İran tarihinde yapılmış en bilinçli ve geniş katılımlı organize gösteriler olduğu söylenebilir¹²⁶. Olayların çığ gibi büyümesinden tedirgin olan kesim ertesi Cuma günü dini lider Hamaney’in Cuma namazı sonrası yapacağı açıklamayla ortamı sakinleştireceğini düşünmüştür. Lakin dini lider yapmış olduğu konuşmada Ahmedinejad’ı destekleyerek yapılan gösteri ve yürüyüşlerin sonlandırılmasını istemiştir. Tarafsız olması beklenen dini liderin bu tutumu

¹²² Arzu Celalifer Ekinci(ed.), “2009 İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Ve Sonrasındaki Gelişmeler”, USAK, Usak Raporları No: 09, 02-Haziran 2009, s.27

¹²³ “İran’da Seçim Sonrası Şiddet: 7 ölü”, *Sabah Gazetesi*, 16 Haziran 2009, http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009.6.16/secim_sonrasi_gerginlik_suruyor,(erişim,24.07.2014)

¹²⁴ “Iran Stepping Up Effort to Quell Election Protest”, *The New York Times*, June 24, 2009, <http://www.nytimes.com/2009.06.25/world/middleeast/25iran.html?module=Search&mabReward=relbias%3Aw>,(erişim,25.07.2014)

¹²⁵ “Iran protest biggest since revolution”, *The washingtontimes*, June 16, 2009, <http://www.washingtontimes.com/news/2009/jun/16/iran-protest-biggest-since-revolution/?page=all>,(erişim,31.07.2014)

¹²⁶ Arzu Celalifer Ekinci, a.g.m, s.29.

toplumun birçok kesimi tarafından olumsuz algılanmıştır. Zira üstün yetkilerle donatılan Velayet-i Fakih halkın gözünde tarafsız olması gereken ve siyaset üstü bir kurumdur her şeyden önemlisi dini liderin herhangi bir adaya destek vermesi zaten yapılan seçimin anlamını ve güvenilirliğini zedelemektedir¹²⁷.

Protesto ve yürüyüşler dini lider Hamaney ve Ahmedinejad tarafından dış güçlerin bir oyunu olarak nitelendirilmiştir¹²⁸. İran'ın ülkesindeki gelişmelerden ve vuku bulan olaylardan yabancı güçleri suçlaması yeni bir durum değildir hatta bu durum neredeyse geleneksel bir devlet tutumu halini almıştır. Ancak İran dış mihrakların bu denli girift operasyonları icra etmesi konusundaki şüpheli durumunda pek de hayalci değildir. Çünkü tarihsel süreç içerisinde söz konusu durum benzeri gelişmeler yaşanmıştır. Musaddık'ın devrilmesi örneğinde olduğu gibi ülkede darbe yapılması bile söz konusu olabilmektedir. Tahran yönetiminin bu toplumsal olaylarda da suçladığı İngiltere ve ABD kesin bir dille bu suçlamaları reddetmiştir¹²⁹.

Yapılan seçimlerde iddia edildiği gibi hile yapıp yapılmadığı sistemin yeterince şeffaf olamaması sebebiyle çözümlenemeyecek bir konu olarak kalacaktır. Dini liderin seçimler ertesi yaptığı açıklamada açık bir şekilde Ahmedinejad'ı desteklediğini belirtmesi seçim sürecini ve dolayısıyla seçimin kaderini belirleyen Koruyucular Konseyi' nin de Ahmedinejad'ı desteklemiş olabileceği ihtimalinin olması bu durumun ve sonucun ortaya çıkmasındaki karmaşıklığın ortaya konması açısından önemli unsurlardır. Yapılan seçimle yönetimde bir değişiklik olmasa dahi İran İslam Cumhuriyeti tarihinde kurumsal yapıda önemli isimlerin birbiriyle muhalefete düşmesi ve sonuç olarak halkın taleplerinin daima önemli olduğu gerçeğinin anlaşılması gibi sonuçlar ışığında önemli bir dönüm noktasıdır¹³⁰.

¹²⁷ Arzu Celalifer Ekinci(ed.), “2009 İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Ve Sonrasındaki Gelişmeler”, *USAK*, Usak Raporları NO: 09-02, Haziran 2009, s.30.

¹²⁸ “Action urged on Iran opposition”, *BBC News*, 28 August 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8225998.stm,(erişim,31.07.2014)

¹²⁹ Arzu Celalifer Ekinci, a.g.m, s.33

¹³⁰ Arzu Celalifer Ekinci, a.g.m, s.47.

Bush'un ardından iktidara gelen Barack Obama ABD'nin İran politikasında yeni yaklaşım sinyalleri vermiş bu çerçevede İran'la diyalog kurma arayışı¹³¹ ve daha da önemlisi İran'da geçmişte yaşanan bazı olaylarda ABD parmağı olduğunu itiraf ederek İran'a bir anlamda zeytin dalı uzatmıştır¹³².

Ahmedinejad'ın sert tavırlarına rağmen Obama yeni bir Irak macerasına atılmak gibi bir niyetinin olmadığını Ankara, İstanbul ve Kahire konuşmalarında Müslüman dünyaya verdiği sıcak mesajlarla deklare etmiştir. Obama'nın bu tutumu sonucu İran yakın bir dönemde saldırıya uğramayacağından emin olurken diğer taraftan İran üzerindeki ABD baskısının gevşemesi Ahmedinejad yönetiminin ABD'yi en büyük düşman olarak gösteren politikasının işleyişte zorlanmasına sebep olmuştur. Devrimden bu yana en büyük gösterilere sahne olan İran 2009 seçimlerinden sonra dikkat çekici bir başka konu ise muhalif lider konumundaki Musevi'nin de göstericiler ile birlikte meydanlarda boy göstermesidir. Daha önce bu gibi durumlarda muhalif liderler ortalıkta görünmeyerek eylemlerin belli bir seviyenin üzerine çıkmasına zemin oluşturacak söylemlerden kaçınmıştır. İslam devriminin üzerinden geçen otuz yıllık süreç devrimin normalleşmesini kaçınılmaz kılmıştır. Ancak bu sürecin kolaylaşmasında İran'ın içişlerine karışmamak için elinden gelen çabayı sarf etme konusunda özen gösteren, açıklamalardan uzak durarak Israrla gelen sorulara "bunlar İran'ın içişleridir" karşılığını veren Obama'nın payı da büyüktür. Başka bir deyişle İran'a karışmayarak aslında en büyük etkiyi sağladığını söylemek mümkündür¹³³.

¹³¹ Sedat Laçiner, "Obama'nın Ortadoğu Politikalarının İlk Sonucu: İran Gösterileri", *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, 20 Haziran 2009, <http://www.usakgundem.com/yazar/1195/obama%E2%80%99n%C4%B1n-ortado%C4%9Fu-politikalar%C4%B1n%C4%B1n-%C4%B0lk-sonucu-%C4%B0ran-g%C3%B6sterileri.html>,(erişim,31.07.2014)

¹³² Sedat Laçiner. a.g.m.

¹³³ Gös.yer.

4.2. İran ve Venezüella Yükselen Anti-Amerikan Ekseni

ABD eski başkanı olan Bush'un izlediği saldırgan olarak nitelenebilecek politikalarının hedeflediği bölge içerisinde bulunan ancak bu politikaların uygulanmasına karşı bir direniş gösteren iki ayrı bölgeden ve “iki ayrı bloktan”¹³⁴ bahsedilebilir. Birincisi Orta Doğu’ da oluşan Amerika karşıtı ülkelerin oluşturduğu blok, ABD’nin Bush yönetiminde “şer ekseni” diye nitelendirdiği ülkeler listesinde bulunan Suriye ve İran’ın Hizbullah ve Hamas gibi Amerikan politikalarına düşman örgütleri de yanlarına alarak oluşturdukları koalisyon olarak tanımlanmaktadır. ABD’nin Şer ekseninde nitelendiği bu birlikteliğin temelinde çıkarların kesişmesi öncelik oluşturmaktadır. Güvenlik açısından da bir saf oluşturma arayışı ile ortak hareket edebilme hedefine paralel siyasi ve askeri işbirliğinde bulunmaktadır. Anti-Amerikancı diğer blok ise “Venezüella, Küba ve Bolivya” gurubudur. Küba’nın Soğuk Savaş ve sonrasında sergilediği nerdeyse geleneksel olarak nitelendirilen ABD karşıtı politika anlayışı ile birlikte “Venezüella’da Hugo Chavez ve Bolivya’da Evo Morales’in iktidara gelmesinden sonra şekillenen yeni bir Latin Amerika sosyalizmi çerçevesinde oluşan bu blok, ABD yönetiminin söz konusu bölgelerde etkin siyasetini uygulamasına karşı bir direniş sergilemektedir.”¹³⁵ Güney Amerika’da bu bloğun doğal lideri olarak ön plana çıkan isim ise Hugo Chavez’dir. Chavez’in ideolojisi ülkesi Venezüella ve tüm az gelişmiş ülkeler için kapitalizm ve sömürgeciliğin getirisi olarak gördüğü yoksulluk, adaletsiz gelir dağılımına bağlı fırsat eşitliğinde adaletsizlik, barınma sorunları ve bu durumun yarattığı eğitim eksikliği gibi meselelerin yeni sosyalist bir düzen kurulmasıyla aşılabileceğine inanmaktadır. Chavez’in Orta Doğu’da ABD ve İsrail’in saldırgan politikalarına karşı duruşu. 2006 Lübnan Savaşı sırasında İsrail’deki büyükelçisini geri çekmesi ve İsrail’in yaptığı askeri saldırıları İkinci Dünya Savaşı’ndaki Yahudi Soykırımına benzetmesi, 2008 başında Gazze’deki İsrail askeri saldırılarında da Chavez’in benzer

¹³⁴ Yasin Atlıoğlu, “Chavez’in Suriye Ziyareti ve Anti-Amerikancılık”, *BİLGESAM*, 07 Eylül 2009, <http://www.bilgesam.org/incele/93/-chavez%E2%80%99in-suriye-ziyareti-ve-anti-amerikancilik/#.U9pCBU3lqAg>,(erişim,31.07.2014)

¹³⁵ Gös.yer.

tepkiler göstermiş olması, Müslüman olmamasına rağmen Arap halkları nezdinde Hugo Chavez'in popüler olmasını sağlayan unsurlardır¹³⁶.

Yüzeysel olarak bakıldığında iki ülke tarihsel benzerlikleri açısından, ortak noktalarının çok az olduğu söylenebilir. Onlar, farklı dilleri konuşan, farklı dinlere mensup ve hiçbir tarihsel bağları olmayan, farklı gelenekleri ve hatta coğrafi olarak dünyanın zıt tarafında yer almaktadırlar. Oysa İran ile Venezuela arasında ideolojik ve politik anlamda bir yakınlaşmadan bahsetmek mümkündür, bu şaşırtıcı paradoksun sebebi ABD emperyalizmi, daha yaygın söylemiyle müdahalecilik olarak anılmaktadır. İran ve Venezuela arasındaki bağı anlayabilmek için, ikisinin de ABD ile geçmişlerini incelemek gereklidir. ABD'nin müdahaleci politikalarına ve bunların yıkıcı sonuçlarına maruz kalan iki ülke için ortak payda 20. yüzyılın başlarında her iki ülkede keşfedilen petrol olmuştur. İran'da ABD politikası, en değerli doğal kaynak açısından zenginliği tescillenmesinin hemen ardından Şah rejimi döneminde derinleşmiştir. Bu ilişki Muhammed Musaddık'ın 1950'li yılların başında göreve gelmesiyle petrolü kamulaştırmayı istemesi sebebiyle kesintiye uğramış, ABD bunun değerli kaynağının kontrolünü kaybetmek olacağını bilinciyle hareket ederek tipik Amerikan tarzında, CIA, İngiliz istihbarat ajansı ile birlikte, Musaddık hükümetini bir darbe ile devirerek Şah'ın yeniden iktidara gelmesini sağlamıştır. Şah'ın baskıcı tutumu İran İslam Devriminin 1979 yılında patlak vermesine kadar sürmüştür. Humeyni liderliğinde kurulan yeni İslam devletinin ilk icraatlarından birisi ABD'ye yapmış olduğu büyük şeytan benzetmesi olmuştur. Bu durum ABD güdümlü yönetimlerin bu siyasal yapılanmada yer almasını imkânsızlaştırmıştır¹³⁷.

Venezüella tarihi ile İran tarihi çarpıcı bir benzerlik taşımaktadır. İran gibi, Venezuela ile ABD arasındaki sıkı münasebet de 20. yüzyılın başlarında petrol keşfi ile başlamıştır. Dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri olan Venezuela'da, petrol kazancı kısa bir süre içinde Venezuela hükümdarını dolar zengini yapmıştır.

¹³⁶ Yasin Atlıoğlu, a.g.m.

¹³⁷ Marjan Asi, "Iran-Venezuela: a New Global Power Bloc". *Crescent*, <http://www.crescent-online.net/2010/05/iran-venezuela-a-new-global-power-bloc-2636-articles.html>,(erişim,01.08.2014)

Venezüella'nın petrol gelirinden istifade eden elitleri arazi satın almaya başlamış, 1950'li yıllara gelindiğinde küçük bir grubun elinde ülke arazilerinin neredeyse yüzde 80'i, halkın büyük kısmına ise yüzde 20'lik bir kısım düşmüş ve bu durum, zengin ile fakir arasında büyük bir uçurum oluşturmuştur. Zaman zaman demokrasi arayışları olsa da ABD destekli birçok darbe yapılarak diktatörler desteklenmiştir. Bu durum Hugo Chavez'in sahneye çıkmasına kadar süregelmiştir. 1992 yılında Chavez, Carlos Andres Perez'in yozlaşmış rejimine karşı başarısız bir askeri girişim başlatmış ve sonucunda hapse girmiştir. Hapis hayatı Devlet Başkanı Rafael Caldera tarafından iki yıl sonra affedilmesine kadar sürmüştür. Chavez kısa bir süre sonra başkanlığa aday olarak kampanya başlatarak 1998 yılındaki seçimleri kazanmış, 2002 yılında ABD destekli bir darbe girişimine rağmen iktidarda kalabilmeyi başarmıştır. ABD bu darbe girişimiyle herhangi bir ilgisinin olmadığını beyan ederek tıpkı Musaddık olayında olduğu gibi ilgisi olduğunu reddetmiştir¹³⁸.

Tarihsel sürecin ortaya konması açısından Hugo Chavez'in 2001 yılında gerçekleştirdiği dört günlük İran ziyareti ikili ilişkilerde bir başlangıç noktası oluşturmaktadır¹³⁹. 2006 yılı Tahran ziyaretinde İran nükleer programını ve Hizbullah gerillalarını meşru kabul eden açıklamasıyla¹⁴⁰ uluslararası eleştirilerle karşı karşıya kalan Chavez'e Ahmedinejad'ın İran İslam Cumhuriyeti Yükseköğretim Madalyası vermesi ve aynı ziyarette iki ülke liderinin dört milyar dolarlık enerji yatırımı konusunda mutabakata varıldığını deklare etmeleri¹⁴¹ ile iki ülke ilişkileri ekonomik bir boyut kazanarak devam etmiştir.

İran ve Venezuela'nın ikili ilişkilerinde yaşanan gelişim ayrıca bu ilişkileri her alanda daha da geliştirme ve uluslararası konularda işbirliği yapma kararı almaları 2009 yılında Venezuela Devlet Başkanı Hugo Chavez'in İran ziyaretiyle

¹³⁸ Marjan Asi, , a.g.m.

¹³⁹ "Hugo Chávez de visita en Irán hasta el lunes", *El Universal.com*, http://www.eluniversal.com/2001/05/18/eco_art_18202GG,(erişim,26.08.2014)

¹⁴⁰ "Venezuela's Chavez, Iran's Ahmadinejad Pledge Mutual Support", *Foxnews*, July 30, 2006, <http://www.foxnews.com/story/2006/07/30/venezuela-chavez-iran-ahmadinejad-pledge-mutual-support/>.(erişim,26.08.2014)

¹⁴¹ "Chávez decorated in Iran; initials cooperation pacts", *El Universal*, July 31, 2006, http://www.eluniversal.com/2006/07/31/en_pol_art_31A756133,(erişim,26.08.2014)

perçinlenmiştir. Tahran’da yapılan görüşmeler ticarete ve de ekonomide iki ülke ilişkilerinde gelişim sağlanması için atılacak adımların belirlenmesi ve yeni işbirliği unsurları belirlenmesini iki ülkenin uluslararası gelişmeleri birlikte değerlendirerek ortak hareket edilmesini de kapsayan önemli kararlar alınmıştır. Görüşmelere ilişkin açıklama yapan Ahmedinejad, Venezuela ile ortak görüşlere sahip oldukları mesajı vermiştir. Venezuela lideri Hugo Chavez de Ahmedinejad’ın açıklamasına paralel bir beyanat vermiş ve iki ülke ilişkilerinin daha da geliştirilerek devam etmesi temennisinde bulunmuştur¹⁴².

Venezuela Devlet Başkanı Hugo Chavez, İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad ile birlikte başlangıç sermayesi 200 milyon dolar ile ortak bir kalkınma bankası kurmuş ve ortak rafineri inşası için ön mutabakat sağlanmıştır. Chavez devlet televizyonu tarafından yayınlanan açıklamasında İran yeni bir finansal ortaklığın sağlandığından bahsetmiştir¹⁴³. Ayrıca Venezuela Devlet Başkanı Hugo Chavez, Tahran’a yaptığı ziyarette İran’ın nükleer programına desteğini yinelemiştir¹⁴⁴.

Chavez, aynı yılın kasım ayında ülkesini ziyaret eden İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad ile ortak basın toplantısında, İsrail’i ABD’nin “*kanlı kanadı*”¹⁴⁵ olarak niteleyerek İran ile ortak politikalarına bir yenisini eklemiştir. Her iki lider de açıklamalarında sert biçimde ABD emperyalizmini kınamışlar, Chavez İsrail için ise “Yanki imparatorluğunun kanlı bir kanadı” ifadesini kullanmıştır. Güney Amerika gezisinin son durağı olarak Venezuela’ya gelen Ahmedinejad’ı sıcak

¹⁴² “İran ve Venezuela İşbirliğini Geliştiriyor “,*Milliyet Gazetesi*, 02.04.2009, <http://www.milliyet.com.tr/iran-ve-venezuela-isbirligini-gelistiriyor/dunya/dunyadetay/02.04.2009/1078628/default.htm>,(erişim,25.08.2014)

¹⁴³ Matthew Walter and Daniel Cancel , “Chavez Inaugurate Development Bank with Iran’s Ahamadinejad”, *Bloomberg*, 01.04.2009, http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=a3GY7vMBHXQM&refer=latin_america,(erişim,01.08.2014)

¹⁴⁴ “İran, Venezuela ile İttifakın Gerekli Olduğu Görüşünde”, *Milliyet Gazetesi*, 18.11.2009, <http://www.milliyet.com.tr/iran--venezuela-ile-ittifakin-gerekli-oldugu-gorusunde/dunya/dunyadetay/18.11.2009/1163549/default.htm>,(erişim,25.08.2014)

¹⁴⁵ “Chavez: İsrail, ABD’nin Kanlı Kanadı”, *Milliyet Gazetesi*, 26.11.2009, <http://www.milliyet.com.tr/chavez--israil--abd-nin-kanli-kanadi/dunya/dunyadetay/26.11.2009/1166636/default.htm>,(erişim,25.08.2014)

biçimde karşılayan Chavez, iki ülkenin de “aynı imparatorluğun” tehditlerine direnmesinden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Ahmedinejad da Chavez’i, emperyalizm karşıtı duruşundan övgü ile bahsetmiştir. 2009 yılı Ocak ayında Venezuela’nın, Gazze Şeridi’ne saldırılarını protesto etmek için İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmesi iki ülke ilişkileri açısından bağlayıcı nedenlerden biridir¹⁴⁶.

4.3. Rusya ile Nükleer İşbirliği

İran’da İslam devriminin gerçekleşmesiyle ABD bölgedeki yakın müttefiklerinden birini kaybetmiştir. Bu durum soğuk savaş yıllarındaki rakibi, Sovyetler Birliği tarafından olumlu bir gelişme olarak izlenmiştir. Fakat Sovyetler’in İran konusunda çok önemli bir çekincesi bulunmaktadır. Müslüman Orta Asya toplumları için İran’ın rejim ihracı politikasını içeren İslami yapısını bir tehdit olarak görülmektedir. Afganistan’ın işgal edilmesine İran tarafının tepki göstermesi iki ülke ilişkilerinde dönemsel olarak gergin bir süreç yaşanmasına sebep olmuştur. Rusya Afganistan’dan çekildikten sonraki süreçte yaşanan İran’ın Irak savaşının sonlarında Rusya’nın askeri teçhizat desteği iki ülke ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu durumda savaş yorgunu bir İran’ın rejim ihracı anlamında tehdit niteliğinin olmayışının Rusya’nın bu stratejik hamlesinde etkili olduğu söylenebilir. Kasım 1991’de Sovyetler Birliği ’nden bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan’ın İran tarafından Sovyetler Birliği dağılana kadar tanınmaması da bu işbirliğinin devamı olarak nitelendirilebilir¹⁴⁷.

Rusya ise jeopolitik olarak yaşamsal öneme sahip ilan ettiği Orta Asya coğrafyasında olası radikal akımları kontrol altında tutabilmek adına İran’ı kendi tarafında tutmaya çalışmaktadır. Müslüman Çeçenlerin ayrılıkçı faaliyetleri İran konusunda Rusya’nın endişelenmesine sebep olmuştur. Keza İran Şii olsa da sonuçta bu ayrılıkçı hareketin dayanağını Müslüman anlayışa dayandırmaları Rus tarafının

¹⁴⁶ Gös.yer.

¹⁴⁷ Sedide Kayrak, “Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu Politikası”, *BİLGESAM*, http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu'nun-ortadogu-politikasi/#.U_xuS_1_t2E,(erişim,26.08.2014)

temkinli davranarak İran'la ilişkilerini 1994-1996 yılları arasında asgari seviyede tutmasına sebep olmuştur. Ancak İran'ın 1999 yıllarındaki iki Çeçen savaşında da sessiz kalması sonrası iki ülke ilişkileri normalleşmiş ve hatta gelişme göstermiştir.¹⁴⁸

Rusya ile İran arasındaki ilişkilerin temeli 16. yüzyılın sonunda İran topraklarında Safevi Devleti'nin hâkim olduğu dönemde başlamıştır. Ancak oldukça sınırlı bir düzeyde devam etmiştir. Yaklaşık olarak 200 yıl süren Çarlık Rusya'sı döneminde Rusya açısından Basra körfezi ve Hint okyanusunda sıcak denizlere açılan bir kapı olarak önemini daima korumuştur. Rus Çarlığı'nın saldırılarına maruz kalan İran 1804-1813 yılları arası Çarlık Rusya'sı ile uzun süreli bir savaşın ardından İran büyük bir toprak ve daha da önemlisi Hazar denizindeki tüm imtiyazını kaybetmiştir. 1828 yılında imzalanan “*Türkmençay anlaşması*”¹⁴⁹ ile “*Revan*”¹⁵⁰ ve Nahçıvan Rus hâkimiyetine girmiştir. Yapılan bu anlaşmanın en önemli sonuçlarından birisi de Azerbaycan'ı ikiye bölmüş olmasıdır. Rusya ve İran arasında cereyan eden bu süreç ve mücadelenin sonucunda yapılan anlaşmayla İran bölgedeki etkinliğini yitirmiş ve uzunca bir dönem devam edecek olan Rus hâkimiyeti başlamıştır¹⁵¹.

İkinci Dünya savaşının sonuna kadar bölgede Rus-İngiliz rekabeti çerçevesinde gelişen olaylar 1947 yılında ABD'nin bölge üzerinde etkili politikası üzerine farklı bir görünüm almıştır. İran üzerinde şekillenen ABD politikası ilk olarak jeopolitik anlamda SSCB'nin güney kanadını kontrol altında tutması açısından

¹⁴⁸ Sedide Kayrak, a.g.m.

¹⁴⁹ Türkmençay Antlaşması: İran'ın yenilgisiyle sonuçlanan 1826-1828 Rus-İran Savaşı'ndan sonra imzalanmış olan bu antlaşma uyarınca Revan Hanlığı, Nahçıvan Hanlığı ve Tahş Hanlığı Rusya'ya verilmiş, Aras Nehri'nin bu iki devlet arasındaki sınırı oluşturmasına karar verilmiştir. Gülistan Antlaşması'yla birlikte İran'ın imzaladığı en kötü hezimetlerden bir olarak kabul edilmektedir.

¹⁵⁰ Revan Hanlığı: Revan Hanlığı, Safeviler Devleti'nin dâhilinde Çukursa'd (İrevan Beylerbeyliği) adlı arazide kurulmuştu. Çukursad Beylerbeyliği Revan şehri ve çevresini, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Şerur ve Sederek rayonlarını, Türkiye'nin Iğdır ilini ve aynı zamanda Beyazıt Kalesi'ni içine almaktaydı. Beylerbeyliği, Kaçar boylarının temsilcileri yönetiyordu.

¹⁵¹ “Rusya'nın Ortadoğu Politikası”, *IMPR-Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi*, http://www.impr.org.tr/rusyanin-orta-dogu-politikasi/#.U_yazv1_t2E,(erişim,26.08.2014)

önemli bir noktada yer alması ikinci ve belki de daha önemlisi İran'ın sahip olduğu zengin petrol ve gaz rezervleri etkili olmuştur¹⁵².

İslam Devrimi sonrası yaşanan gelişmeler neticesinde ABD İran ile tüm ilişkilerini keserek tüm anlaşmaları da tek taraflı fes etmiştir. Tüm askeri üslerini de kapatma kararı alan ABD yönetiminin bu tutumu dönemin en etkin aktörlerinden SSCB'nin çıkarına bir durum oluşturmuştur. 1980' yılından sonra ivme kazanan iki ülke ilişkileri SSCB'nin dağılmasından sonra yeni bir boyut kazanmıştır 1990'lı yıllarda Rusya İran'a nükleer enerji konusunda desteğini sürdürmüş ve bunun karşılığında İran Sovyet coğrafyasında eski SSCB üstünlüğünü kabul ederek bağlılığını göstermiştir. ABD ve batılı güçler bu durumdan rahatsız olsa da iki ülke arasındaki münasebet artarak ilerlemiştir¹⁵³.

1992 yılına gelindiğinde dönemin Rus lideri “*Boris Yeltsin*” iyi ilişkiler yürüttüğü İran ile Ağustos ayında nükleer santral inşaatı konusunda anlaşmıştır. Söz konusu Buşehr nükleer güç santrali inşaatı 1974 yılında Alman konsorsiyumu Kraftwerk Union AG (Siemens/KWU) tarafından başlatılmış ancak İslam devrimi sonrasında kesintiye uğramıştır. Yapılan anlaşma Ocak 1995 yılında santralin ilk enerji ünitesinin tamamlanmasını öngörmektedir¹⁵⁴.

Rusya Atom Enerjisi Bakanı Mikhailov ve İran atom enerjisi örgütü başkanı Amrollakhi 5-8 Ocak 1995 tarihli İran ziyaretindeki müzakerelerde imzalamış oldukları Protokol ile atom enerjisinin barışçıl kullanımı alanında işbirliğini resmileştirmiş oldular. Mevcut protokol 1995 yılının ilk çeyreğinde sırasında, Rusya'dan 2.000 kg doğal uranyum teslimatı ve Rus öğretim kurumlarında 1995

¹⁵² Nihat Ali Özcan and Özgür Özdamar, “Iran’s Nuclear Program and the future of u.s.-Iranian Relations”, *Middle East Policy*, Vol. XVI, No.1, Spring 2009, s. 122

¹⁵³ Merve Suna Özel, “Rusya'nın İran ve Suriye Çıkması”, *21.Yüzyıl*, 12 Mart 2012, Sayı 39, s.6

¹⁵⁴ “Rusya, Buşehr NGS'yi İran'a teslim etti”, *Enerji Postası.com*, [http://www.enerjipostasi.com/4994-HaberGosterrusya-busehr-ngs%E2%80%99yi-iran%E2%80%99a-teslim-etti!.html,\(erişim.28.08.2014\)](http://www.enerjipostasi.com/4994-HaberGosterrusya-busehr-ngs%E2%80%99yi-iran%E2%80%99a-teslim-etti!.html,(erişim.28.08.2014))

yılından itibaren İran'a bilimsel yardım transferi kapsamında belli sayıda yükseköğrenim öğrencisinin eğitilmesi gibi konularda da karar alınmıştır¹⁵⁵.

İran ve Rusya arasında doğalgaz konusunda yapılan mutabakatlar ile ABD'nin karşı olmasına rağmen Basra körfezinde doğal gaz arama faaliyetlerini devam ettirmiştir.¹⁵⁶ İki tarafın çıkarları doğrultusunda seyreden ilişkiler Putin ve Ahmedinejad döneminde de devam edebilmiştir. İran'ın Rusya bölge politikasına muhalif olmayışının bu ilişkide temel faktör olduğu söylenebilir.

11 Eylül olayları sonrasında bölgede gittikçe artan ABD nüfuzundan, İran ve de Rusya rahatsız olmaktadır. Bu noktada ise ortak çıkar konusunda iki devlet arasında ilişkilerin seyrini değiştirebilecek gelişmeler yaşanması, İran'a konulan nükleer ambargoya rağmen Rusya'nın aldırış etmeyerek 1995'tenberi İran'a nükleer program konusunda destek vermesiyle daha yoğunlaşmıştır. Ayrıca İran'ın balistik füze programı da teknolojik transferle desteklenmektedir. İki devlet, ortak çıkarları doğrultusunda Tacikistan, Karabağ, Çeçenistan, Filistin ve Irak'ın işgalinde birbirine paralel denebilecek politikalar izlemişlerdir. Bush yönetimi döneminde gittikçe bozulan Washington -Tahran ilişkileri, Ahmedinejad'ın işbaşına gelmesiyle birlikte iyice gerginleşmiştir. Batı-İran ilişkilerinin mevcut durumu ve İran'ın nükleer programı konusundaki tavrı, Tahran ve Moskova yakınlaşmasının zamanla daha da ilerlemesine sebep olmaktadır¹⁵⁷.

2002 yılının sonundan itibaren, İran Nükleer Programı, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafının dikkatini yönelttiği bir konu haline gelmiştir. Çünkü nükleer materyallerin Ajans'a bildirilmediği ile ilgili bilgiler ortaya çıkmış, 2003 yılı boyunca Ajans'ın gerçekleştirdiği pek çok denetleme gerekli kararların alındığı

¹⁵⁵ "Protocol of Negotiations Between Iran and Russia, Signed by Mikhailov and Amrollakhi", *Iran Watch*, January 1, 1995, <http://www.iranwatch.org/library/government/russia/russia-protocol-negotiation-between-iran-and-russia>, (erişim.28.08.2014)

¹⁵⁶ "Report to the Congress, Iran and Libya Sanctions Act", *Parstimes.com*, http://www.parstimes.com/law/congress_southpars.html, (erişim.28.08.2014)

¹⁵⁷ A. Sait Sönmez, "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası", *Avrasya Etütleri*, Sayı 37, 2010-1, s.58

Milletlerarası Atom Enerjisi Ajansı'nın Yöneticiler Kurulu'nun yaptığı üç toplantıda inceleme konusu haline gelen, Atom Enerjisi Ajansı'yla geçmişte yapılan teminatlar hususundaki anlaşmanın taahhütlerinin İran tarafından ihlal edilmesi olayını doğrulamıştır. Aynı anda birçok ülke, İran Nükleer Programı'nın, askeri amaçlı olduğundan şüphelendiklerini bildirmiştir. Rusya'ya ise Tahran'la Nükleer Barış işbirliğini azaltması için çağrı yapılmıştır. Rusya temasları esnasında, İran yönetimini, meselenin en kısa zamanda Atom Enerjisi Ajansı'yla tam bir işbirliğine gitmesini bekleyen Rusya Devlet Başkanı Putin; Evian'daki G-8 Zirvesi sırasında şöyle bir beyanda bulunmuştur; *“İran bizim komşumuzdur ve biz onunla ileride de işbirliği yapacağız. Ama bununla beraber Milletlerarası Atom Enerjisi Ajansı'nın; nükleer silahların yayılmaması üzerine çözüm getirici bir rol oynaması gerektiğini düşünüyoruz. İran'ın Nükleer Programı'nın, bu teşkilatın kontrolü altına sokulması hususunda ısrar edeceğiz”*¹⁵⁸ açıklamasıyla İran'a vermiş olduğu nükleer desteğin askeri amaçla kullanılmasını asla onaylamadığını belirtmiştir.

Sonuç olarak Rusya ile İran arasında işbirliği yapılan en önemli alan *“nükleer”* alandır. Rusya, 1995 yılından bu yana nükleer alanda İran ile işbirliği yapmaktadır. Konuyu ekonomik ve politik açılardan değerlendirerek devam ettiren Rusya'nın bu meseleyi Uluslararası saygınlık ile ilgili bir konu olarak gördüğü de söylenebilir. Uluslararası toplumun tüm itirazlarına rağmen Buşehr Nükleer Santralının inşasına başlanmıştır. Eylül 2002'de gizli *“uranyum zenginleştirme”* programı ifşa olan İran. Uluslararası toplumdan bu bilgiyi gizlemiş olmasının da etkisiyle ABD, İran'ı nükleer silah yapmaya teşebbüs etmekle suçlamıştır ve akabinde *“nükleer kriz süreci”* başlamıştır. Rusya, kriz sürecinde daima İran yanlısı bir tutum sürdürmüş aynı zamanda İran tarafını UAEK ile işbirliğine ikna etmeye çalışmıştır. Fakat İran'a yapılan uluslararası baskı somut bir sonuç vermemiş nükleer kriz sürecinde İran kendi başına buyruk olarak nitelendirilebilecek tavrını sürdürmüştür. Çok geçmeden durum içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Sürdürülmeye çalışılan müzakerelerin çıkmaza girmesi üzerine Moskova, 2005 yılında İran'a bir teklif götürerek uranyum zenginleştirme faaliyetini durdurmasını ve bu işlemin

¹⁵⁸ Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği, http://www.turkey.mid.ru/rus-iran01_t.html,(erişim,26.08.2014)

Rusya’da yapılmasını, elde edilecek yakıtın İran’a gönderilmesi teklifinde bulunarak çözüm önerisi sunmuştur. Dönemin dışişleri bakanı İgor S. İvanov 2006 Ocak ayında, Rus haber ajansları yoluyla yapmış olduğu açıklamada İran nükleer programının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne sevk edilmesi durumunda İran’ın endüstriyel ölçekte uranyum zenginleştirme yolunu izleyeceği konusunda uyararak çözümün mutlaka UAEK platformunda çözülmesi gerektiğini savunmuştur¹⁵⁹. ABD ve AB tarafından olumlu yaklaşılın, uranyum zenginleştirmenin Rus topraklarında devam ettirilmesi önerisine İran tarafı ise 26 Aralık tarihindeki açıklamasıyla uranyum zenginleştirme işlemini kendi topraklarında gerçekleştirmek istediğini açıklayarak olumsuz cevap vermiştir. Nükleer silah sahibi ve BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi Rusya ve Çin gibi iki önemli ülkenin desteğini arkasında hisseden İran, nükleer programı konusundaki tartışmaları uzun diplomatik müzakereler yoluyla uzatarak zaman kazanmak istediği düşünülmektedir ki bu konuda başarılı olduğu söylenebilir”¹⁶⁰.

İran’ın bu tutumu bir süre sonra Çin ve Rusya’nın tepkisine sebep olmuştur. 2006 yılında UAEK olağanüstü toplantısında, yapılan oylamayla Rusya ve Çin’in de desteğiyle UAEK başkanının BM Güvenlik Konseyi’ni düzenli olarak bilgilendirmesi kararı kabul edilmiştir. Olumlu oy veren ülkeler arasında. Rusya’nın da bulunması ve UAEK’nun bu kararını desteklemesi İran cephesinde yadırganmıştır¹⁶¹.

Mart 2007’de 1737 sayılı kararla, Tahran yönetiminin nükleer faaliyetlerine katkıda bulunacak her türlü malzeme, teknoloji ve finansman sağlanmasının yasaklanması ve nükleer programla ilişkisi olduğu saptanan 11 şirketin ve 12 kişinin malvarlıklarının dondurulması onaylanmıştır. 1737 sayılı karar BM Güvenlik Konseyi’nin 15 üyesinin tamamının oyuyla kabul edilmiş olmasına rağmen

¹⁵⁹ Steven Lee Myers, “Iran Open to Nuclear Venture With Russia”, *The New York Times*, January 25, 2006, <http://www.nytimes.com/2006/01/25/international/middleeast/25cnd-iran.html?fta=y>,(erişim,01.09.2014)

¹⁶⁰ Fatih Özbay, “Nükleer Prizmasından Bakarak Rusya-İran İlişkilerinin Geleceği”, *BİLGESAM*, http://www.bilgesam.org/incele/113/-nukleer-prizmasindan-bakarak-rusya-iran-iliskilerinin-gelecegi/#.U_7OwE3lrVh,(erişim.28.08.2014)

¹⁶¹ Fatih Özbay, a.g.m.

Rusya'nın yaptırımları hafifletme girişimi iki ülke ilişkilerinin boyutunun anlaşılması bakımından önemli bir gelişmedir.¹⁶²

ABD'de Obama'nın yönetimi dönemiyle Rusya ile yakınlaşma politikası izlemesinin Rusya-İran ilişkilerini olumsuz olarak etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. 2009 Kasım'ında Singapur'da düzenlenen Asya Pasifik İşbirliği (APEC) toplantısında ilk kez iki lider aynı ağızdan bir mesaj yayımlayarak müzakerelerden bir sonuç alınmaması durumunda alternatif önlemlerin alınabileceği mesajını vermişlerdir. Medvedev İran'ın nükleer programının barışçıl olduğunu konusunda uluslararası toplumu ikna etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Obama yönetiminin İran konusunda baskıları karşısında “Rusya İran'a S-300 sevkiyatını”¹⁶³ askıya almış sonrasında ise Buşehr'de yapımı devam eden ve aynı yıl bitirilmesi öngörülen nükleer santralin bitirilemeyeceğini bildirmiştir. Bu durum Tahran yönetiminin tepkisine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler iki ülke ilişkilerinin söz konusu dönemde eskisi kadar sıcak olmadığını göstermektedir¹⁶⁴.

ABD'nin uluslararası politikalarına karşı çok kutuplu dünya sistemi oluşmasını amaçlayan Rusya açısından en önemli argümanı, “BM Sözleşmesi” ve uluslararası hukuk çerçevesinde dünya kamuoyu ile beraber hareket etmek oluşturmaktadır.

Öte yandan Rusya, İran ile arasının tamamen bozulmasını istememektedir. Bölgede ABD etkinliğine olan karşıt tutum ikili ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. ABD'nin tek kutuplu dünya düzeni dayatması Rusya'nın İran ile yakınlaşmasında en önemli dayanaaktır. Rusya ile stratejik ortaklık terimini İran tarafı sık sık kullanmaktadır. Ancak iki ülkenin stratejik ortaklık terimi ile ifade ettiğinin farklı olduğunu söylemek mümkündür. Tahran Rusya ile ilişkilerini öncelikle uluslararası

¹⁶² Özüm S. Uzun, “İran'a Ekonomik Yaptırımlar: Kırılganlaşan Nükleer Program mı Hükümet mi?”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt-, Sayı:54, Haziran 2013, s.65

¹⁶³ “Rusya, İran'a S-300 sevkiyatını askıya aldı”, *Zaman Gazetesi*, 22.10.2009, http://www.zaman.com.tr/newsDetail_openPrintPage.action?newsId=906523,(erişim,28.08.2014)

¹⁶⁴ Fatih Özbay, “Nükleer Prizmasından Bakarak Rusya-İran İlişkilerinin Geleceği”, *BİLGESAM*, http://www.bilgesam.org/incele/113/-nukleer-prizmasindan-bakarak-rusya-iran-iliskilerinin-gelecegi/#.U_7OwE3lrVh,(erişim.28.08.2014)

politika bağlamında değerlendirmekte daha sonra ikili ilişkiler seviyesine indirgemektedir. Moskova tarafı ise, ikili ilişkiler konusuna daha fazla ağırlık vermekte ama uluslararası planda Tahran'ı kendisine ciddi bir ortak olarak görmemektedir¹⁶⁵.

Moskova'nın günümüzde izlediği bölgesel politikadan yola çıkarak söyleyebiliriz ki, Tahran ile işbirliğini diğer çıkarlarıyla çatışmadığı sürece devam ettirecektir. İşte bu yüzden nükleer program hakkında Moskova gerektiği takdirde Tahran'a sert mesajlar göndermektedir. Unutulmaması gereken en önemli husus; *“Nükleer güce ulaşmış bir İran, Kafkasya bölgesinde Rusya'nın ekonomik ve politik varlığı için ileride tehdit haline gelebilir. İslam dünyasındaki köktenci akımların ve terör eylemleriyle adlarını duyuran silahlı grupların geleneksel destekçisi olarak görülen İran'ın, nükleer silah sahibi olması ihtimali diğer dünya ülkeleri gibi Rusya'ya da endişelendirmektedir. Diğer bir husus ise Rusya'nın, İran'ın nükleer programı yüzünden ABD ve Batı ile ilişkisini bozmak istememesidir. Rusya bu yüzden bir taraftan İran ile ilişkilerini sürdürürken diğer taraftan da Batı ile ortak hareket etmeye çalışmaktadır.”*¹⁶⁶ Bu durumun izahı ise iki ülke ilişkilerinde belirleyici faktörün Rusya-ABD ilişkileri olduğudur.

4.4. İran ve Çin

Çin Ortadoğu'da politika icra etme konusunda her zaman temkinli davranma yolunu izlemektedir. 1991'deki Körfez Savaşı ve sonrasında yaşananlar, Çin yönetimine Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra yenedünyanın tek kutuplu uluslararası bir düzene dönüştüğünü, ABD'nin küresel ve bölgesel hâkimiyetini pekiştirmek için askeri harekâtlara girişmekten çekinmeyeceği algısı yaratmıştır. ABD yönetiminin Ortadoğu'daki siyasi ve askeri varlığını artırma siyasetini ortaya koyması en büyük enerji ithalatçısı konumundaki, bölgenin büyük müşterisi olan Çin'in Ortadoğu'ya yönelik dış politika konusunu önem sırasının üst basamaklarında izlemesine sebep olmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde Çin'in ilk hamlesi Ocak

¹⁶⁵ Fatih Özbay, a.g.m.

¹⁶⁶ Fatih Özbay, a.g.m.

1992’de İsrail’i tanıyarak Ortadoğu’daki tüm devletler ile diplomatik ilişkilerinin temelini atmak olmuştur böylece bölgesel bir diplomasi yürütebilmesinin yolu açılmıştır. 1993 yılından itibaren Çin petrol ithalatçısı haline gelmiş ve bu durumda Ortadoğu’ya yönelik etkin bir siyaset zorunluluk derecesinde gerekli olmuştur¹⁶⁷.

Dünyanın ikinci büyük petrol tüketicisi konumunda bulunması sebebi ile enerji güvenliği konusunda yüksek hassasiyeti bulunan Çin yönetiminin Ortadoğu politikasını açıklamak sadece enerji başlığından ibaret değildir. Dış politikasında küresel ölçekli yeni diplomatik cephele açmayı amaçlamasının bir nedeni de ABD’nin kendisini çevrelemeye yönelik siyasi faaliyetleridir. Çin yönetimi stratejik bir hamle ile jeopolitik mücadeleyi yakın çevresinden uzaklaştırmayı hedeflemektedir¹⁶⁸.

Çin dış politikasının siyasi gücünü sınavacağı yegâne platformların başında hiç şüphesiz jeopolitik olarak Ortadoğu ilk sırada gelmektedir. Uluslararası komu oyu nezdinde etkili bir diplomasi yürütebilmesi ve böyle bir algı oluşturabilmesi Ortadoğu ilişkileri ile yakın ve birbirine bağlı konulardır. Aşırılıkçı ve ayrılıkçı söylemler ve bu söylemlerde adı geçen ülkelerin Müslüman oluşu. Çin için Müslüman Uygur azınlığı ile ilgili ayrılıkçılık mücadelesinde en önemli konu olarak gördüğü Orta Asya’dan sonra Ortadoğu bu konuları barındırdığından dikkatle izlenen bir bölgedir. Keza Çin yönetiminin en önemli başlığı şüphesiz enerji güvenliğidir. Kesintisiz enerjiye ihtiyaç duyan Çin için Ortadoğu coğrafyası dış politikasının en önemli ayağını oluşturmaktadır¹⁶⁹.

1978 yılı devrimi ve Şah’ın devrilmesiyle, Pekin yönetimi için İran’ın temsil ettiği potansiyeli kavramak uzun sürmemiştir. Sonuç olarak yeni İran ABD ile arası kötü olan büyük bir petrol üreticisidir. Çin yönetimi uzun vadeli planlamalarında ABD yönetimi ve Suudi Arabistan arasındaki yakın ikili ilişkiye benzer bir ilişkiyi

¹⁶⁷ Eyüp Ersoy, “Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 8, Sayı: 31, 2012, s.40

¹⁶⁸ Eyüp Ersoy, a.g.m, s.42

¹⁶⁹ Eyüp Ersoy, a.g.m, s.43.

Çin, İran arasında kurabilmeyi hedeflemektedir. Bu hedefi gerçekleştirebilmesinin yegâne aracı ise İran'a ihtiyacı olan konuda yani nükleer alanda yapılabilecek yardım olduğunu bilen Çin yönetimi bu konuya sıcak bakmaktadır ¹⁷⁰.

Çin ile İran arasındaki askeri alanda yakınlaşmanın İran-İrak Savaşı sırasında başladığı söylenebilir. İran ile 1983 yılında 1,3 milyar dolarlık bir anlaşma yapan Çin yönetimi, 1985 yılında 1,16 milyar dolarlık başka bir anlaşmaya daha imza atmıştır. Bu iki anlaşma ardından 1986 yılında imzalanan daha büyük çaplı bir anlaşmayla gemi savar füzeleri de içeren bir mutabakat sağlanmış ve bu anlaşmanın değeri 3,1 milyar dolar seviyesinde olmuştur. ABD muhalefeti nedeniyle Çin ve İran askeri ilişkileri belli bir dönem duraksadıysa da devam etmiştir. Çin'in İran balistik füze programına katkısı bunu ispatlar niteliktedir¹⁷¹.

Nükleer alanda ise taraflar arasında gizli yapılan anlaşmalar çerçevesinde, Çin topraklarında nükleer konusunda uzman İran'lı teknisyenler yetiştirilmektedir¹⁷². Asıl önemli nükleer alışveriş ise 1991 yılında yapılmıştır, söz konusu anlaşmayla Çin 20 MW gücünde bir nükleer reaktörü İran'a vermiştir bu reaktör UAEK'nun denetim kriterlerine uygundur. Bu reaktör ile birlikte nükleer teknolojiyi askeri alana taşıyabilecek hayati nitelikte bir teknoloji olan Calutron¹⁷³ isimli parçayı da Çin İran'a vermiştir. Unutulmaması gereken uranyum zenginleştirme işleminin Calutron olmadan yapılamayacağıdır. Bu Calutron'lar bir zamanlar nükleer bomba yapmayı deneyen Saddam Hüseyin'in yürütmeye çalıştığı programının en önemli parçası olan ve ele geçiremediği cihazlardır. 1994 yılına gelindiğinde, Çin İran'a İsfahan'da kurulacak araştırma laboratuvarı ve de nükleer füzyon incelenmesine yarayacak bir reaktör satmış ve bu nükleer işbirliğini bir kademe ileriye taşımıştır¹⁷⁴.

¹⁷⁰ Stephane Marchand, "Dünya Hâkimiyeti Yolunda ABD-Çin Asimetrik Savaş", Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s.234

¹⁷¹ Eyüp Ersoy, a.g.m, s.49.

¹⁷² Stephane Marchand, a.g.e, s.235.

¹⁷³ Calutron: ABD'de, gaz yayınıyla izotop ayırma yöntemi geliştirilip diğer yöntemlerin yerini alıncaya değin, çok zenginleştirilmiş uranyum üretiminde bu aygıtlar kullanılmıştır.

¹⁷⁴ Stephane Marchand, a.g.e, s.235.

ABD'nin baskısıyla Çin İran'a gerçekleştireceği basınçlı suyla çalışan iki adet 300 MW gücündeki reaktör satışını askıya almıştır. ABD Çin'in İran'la bu konuda herhangi bir ticaret yapması durumunda sivil kaynaklı dahi olsa herhangi bir nükleer teknolojinin ihraç edilmeyeceğini kesin bir dille belirterek gözdağı vermiştir. Bu sürecin sonucunda 1997 yılında Çin İran ile bu konuda herhangi bir alışverişi olmayacağını dünya kamuoyuna duyurmuştur. Ancak İran ile Çin arasındaki en önemli ticaret konusu olan nükleer işbirliğinin öyle bir çırpıda vazgeçilecek bir konu olmadığı 1998 yılı sonunda, ABD ulusal güvenlik ajansı olan NSA (National Security Agency) nın İsfahan laboratuvarından bir yetkili ile Çin'li memurlar arasında uranyum zenginleştirmek için en gerekli kimyasallardan biri anhidrit oksijen flüorürün (FHA) satışı için görüşme yaptıklarının telefon dinlemesine takılmasıyla Çin İran nükleer işbirliğinin gizli olarak devam ettiği ortaya çıkmıştır¹⁷⁵.

Çin ve İran ilişkileri temelde ülke menfaatleri üzerine kurulmuş bir ilişkidir. 1993 yılından itibaren Çin enerji konusunda petrol ve doğalgaz gibi kaynaklar konusunda dışa bağımlı hale gelmiştir. Bugün enerji konusunda yüzde 50 oranında dışa bağımlıdır. Giderek büyüyen Çin ekonomisinin büyük miktarda enerji ve stratejik ham maddelere ihtiyaç duymaktadır. İran gibi stratejik ham maddelere ve enerji kaynaklarına sahip olan bir ülke doğal olarak Çin'in diplomasi ilişkilerinin hedefindedir. Çin, İran'ı Şangay İşbirliği Örgütü platformuna gözlemci üye olarak kabul edilmesini sağlayarak İran'ın Orta Asya'da etkili siyasetini tesis etmesine imkân sağlamıştır. Daha önce Doğu Türkistan'a kimseyi sokmazken, İran liderlerinin bölge ziyaretlerine izin verilmiştir. Çin-İran arasında büyük miktarda enerji anlaşması ikiliyi önemli ve vazgeçilemez müttefikler yapmıştır. Bu sebeptendir ki ABD'nin İran'a uygulamaya çalıştığı ambargo ve yaptırımlara özellikle nükleer konusunda Çin'e sorumluluk yüklenmesinin çözüme bir katkısı olmayacağı açıktır¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Stephane Marchand, a.g.e, s.236.

¹⁷⁶ Erkin Ekrem, "Başkan Obama'nın ABD-Çin İlişkileri Tanımı", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 18. 01,2010, [http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/abd-cin-iliskileri-analizi-cin-rakip-mi-ortak-mi/123,\(erişim,11.09.2014\)](http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/abd-cin-iliskileri-analizi-cin-rakip-mi-ortak-mi/123,(erişim,11.09.2014))

Uluslararası platformda Çin, İran da dâhil olmak üzere hiçbir konuda ABD karşıtı bir tavrı açıkça dile getirmek istememektedir. Çok hızlı büyüyen Çin ekonomisi için en büyük pazarların başında ABD olduğu için Çin bu pazardaki payını tehlikeye düşürebilecek hamlelerden kaçınmaktadır. Ortadoğu'daki ABD egemenliği Çin'i rahatsız etse de bu durumu açıkça dile getiremeyecektir. İran nükleer krizinde ise Çin uluslararası kamuoyuna ters düşmemeye çalışan bir tablo çizmektedir. Ancak Çin ve İran arasında iktisadi ve siyasi ilişkileri artarak devam etmektedir. Çinli yetkililer krizin diplomatik yollarla çözülmesi konusunda ısrarlı tavırlarını ve bu konudaki taleplerini dile getirmektedirler. Diplomasinin işletilmesini BM Güvenlik Konseyi ve Almanya tarafından sunulan önerinin çözüm için önemli bir şans olarak göstermektedir. Çin'in artan enerji ihtiyacı karşısında önemli ticari anlaşmaları enerji alanında yapması kaçınılmazdır. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi ve petrol üretiminde ikinci sırada bulunan İran ile büyük anlaşmalar yapmaktadır¹⁷⁷.

2004 yılı aralık ayında İran ile Çin arasında yapılan ve değeri 70 milyar doları bulan petrol ve doğalgaz anlaşması Çin'in yapmış olduğu en büyük enerji anlaşması olup hatta yüzyılın anlaşması olarak adlandırılmıştır. 2004 yılı verilerine göre, Çin'e giden petrolün % 13'lük kısmı İran'dan temin edilirken yapılan anlaşmalarla bu rakam daha da artmıştır. Enerjiye ihtiyacı her gün artmakta olan Çin ekonomisi için kesintisiz enerji ihtiyacı hayati derecede önem taşımaktadır Çin'in, İran'da oluşabilecek istikrarsız bir durum karşısında en çok zarar gören taraflardan birisi olacağı aşikârdır¹⁷⁸.

Enerji başlığından başka Çin ile İran arasında Çin'li firmaların aldığı inşaat ihaleleri ile farklı bir ticari yakınlaşmadan da bahsedilebilir. Çin'in askeri teknoloji ve silah satışında önemli bir müşterisi durumunda olan İran hiç şüphesiz Çin için

¹⁷⁷ Talha Köse, "İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları", *SETA Yayınları III*, I. Baskı: Ağustos 2008, s.50.

¹⁷⁸ Talha Köse, a.g.m, s.50.

fazlasıyla önemli bir ülkedir¹⁷⁹. Bu öneme istinaden İran'ın kayda değer nükleer teçhizata sahip olmasında Rusya kadar Çin'in katkısı da büyüktür¹⁸⁰.

İran yönetiminin batı dünyasına karşı en güçlü kozu Çin'dir. Çin her geçen gün uluslararası piyasalarda önlenemez yükselişi ile daha şimdiden dünyada ikinci süper güç olma yolunda önemli adımlar atmış ve itibar kazanmıştır. Çin, İran ile imzaladığı anlaşma ile İran'a yapacağı 70 milyar dolarlık yatırım karşılığında, 250 milyon ton sıvılaştırılmış doğalgazı 30 yıl süre ile garanti altına almıştır. Buna ilaveten, İran'ın, Irak hududuna yakın bölgesindeki petrol yataklarından günde 150.000 varil ham petrolün 25 yıl süre ile Çin'e nakli, anlaşmaya bağlanmıştır. Çin, ABD'den sonra en fazla petrol ithal eden ülkedir¹⁸¹. Bölgede İran petrollerine ilgi duyan diğer bir ülke olan Hindistan İran'la Çin benzeri bir anlaşma ile 25 yıllık anlaşma imzalayarak İran pazarında, Çin ile eşit şartlarla söz sahibi olmuştur. Her yıl 7,5 milyon ton sıvı gaz karşılığında, İran'da muhtelif yerlerdeki petrol sahalarında yatırımlarda bulunacaktır. Gerek Çin ve gerekse Hindistan'ın İran'la yaptıkları bu anlaşmalar stratejik anlamda İran'a avantajlar sağladığı gibi, Birleşmiş Milletler ve Güvenlik Konseyinde de güç ve destek sağlayacaktır, bu anlaşmaların ABD'nin İran'a uygulamaya çalıştığı ambargoya da tepki niteliğinde olduğu açıktır. Çin'in BM Güvenlik Konseyinin daimi üye olarak İran'la yukarıda adı geçen anlaşmalarına da istinaden BM güvenlik konseyindeki oylamada İran'a ambargoyu veto etmiştir. Anlaşılan Çin İran'a olan desteğini uluslararası platformlarda da gösterecektir. Bu yakınlaşma Asya bölgesinde de yankı bulmaktadır. Keza Şii İran'la Çin, Hindistan ilişkileri, Sünni Pakistan'ı haklı olarak endişelendirmektedir. Tüm bu gelişmeler ışığında ABD ve dev petrol şirketlerinin bölgede etkinliklerini yitirmeye başladıklarını söylemek mümkündür. Çünkü Çin, Hindistan ve Pakistan'dan sonra, İran'da nükleer güce sahip olmak yönünde ciddi adımlar atmıştır ve büyük bir olasılıkla sınırlı da olsa atom bombasına sahiptir¹⁸².

¹⁷⁹ Gös.yer.

¹⁸⁰ Mustafa Kİbaroğlu, "İran'ın nükleer güç olma iddiası ve Batı'nın tutumu: Şah'a destek, mollalara yasak", *Akademik Orta doğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 2.

¹⁸¹ Zübeyir Batur, *İran'da Kıyamet Senaryoları*, Kastaş Yayınevi, Cağaloğlu İstanbul, Ağustos 2008, s.22.

¹⁸² Zübeyir Batur, a.g.e, s.23.

5. MAHMUT AHMEDİNEJAD DÖNEMİ DEĞERLENDİRMESİ

5.1. İran'a Uygulanan Yaptırımlar ve Etkileri

İran'a uygulanan yaptırımlar başlığı altında incelenecek konuların başında nükleer faaliyetlerden kaynaklanan kriz gelmektedir. Süreç 2000'li yıllarda İran nükleer programının ABD istihbarat birimleri tarafından tespit edilmesiyle başlamıştır. Barışçıl olmadığı şüphesi taşıyan programın dünya kamuoyuna duyurulması 14 Ağustos 2002 tarihinde mevcut İran yönetimine muhalif olarak bilinen İran Ulusal Direniş Konseyi'nin basın toplantısı düzenleyerek İran'ın gizli yürüttüğü faaliyetlerini gözler önüne sermesi ile olmuştur. Beklenmedik bu gelişme bölgeyi dünya kamuoyunun odak noktası haline getirmiştir. Basın toplantısında Natanz ve Arak'ta bulunan gizli tesisler hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu gelişme sonrasında UAEK 2003 raporunda, İran'ın 1991 yılında Çin'den ithal ettiği uranyumu bildirmemiş olmasının ve zenginleştirme programı ile Arak reaktöründeki ağır su programına dikkat çekmiştir. 18 Eylül 2004'de karar tasarısını onaylayan UAEK, İran'dan uranyum zenginleştirme çalışmalarını durdurmasını ve yönetim kurulu'na nükleer programıyla ilgili bir değerlendirme raporu sunmasını istemiştir. Diğer taraftan İran'ın gizli bir nükleer programı olabileceği kaygısı ile girilebilecek askeri operasyon seçeneklerini önlemek amacıyla Avrupa ülkeleri İran'la müzakere masasına oturmuştur. Almanya, İngiltere ve Fransa (AB Üçlüsü) ile yürütülen müzakereler sonucunda 15 Kasım 2004'de bir anlaşmaya varılmıştır. İran'daki tüm santrifüjler denetim mekanizmasına alınmış ve İran kendi isteğiyle geçici olarak durdurduğu uranyum zenginleştirme faaliyetlerine bir süre daha başlamayacağını duyurmuştur. Böylelikle İran, konunun BM Güvenlik Konseyine sevk edilmesini engellemiştir¹⁸³.

Mahmut Ahmedinejad yönetimin işbaşı yaptığı 2005 yılı itibariyle İran ile AB Üçlüsü arasında yürütülen müzakerelerde zorlu bir döneme girilmiştir. 2006

¹⁸³ Özüm S. Uzun, "İran'a Ekonomik Yaptırımlar: Kırılğanlaşan Nükleer Program mı Hükümet mi?", *Ortadoğu Analiz*, Cilt-5, Sayı-54, Haziran 2013, s.64.

yılında yapılan görüşmelerde Almanya, İngiltere ve Fransa İran'a faaliyetlerini durdurması karşılığında, nükleer teknoloji ve ticareti içeren çeşitli önerilerin bulunduğu bir anlaşma teklifi yapmıştır. İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hamid Rıza Asefi, Avrupa'nın nükleer yakıt vermeyi de içeren önerisine olumlu baktıklarını, ancak bunun İran'ın barışçıl nükleer teknoloji hedefine ilişkin yasal haklarından vazgeçtiği anlamına geldiğini söylemiştir. Aynı zamanda İran, 2005 senesinde Avrupa üçlüsünün Rus topraklarında uranyum zenginleştirme önerisini de reddederek uranyum zenginleştirme programına yeniden başlamıştır¹⁸⁴.

İran Cumhurbaşkanı Ahmedijenad, 2007 yılı Güney Horasan eyaletinde halka hitaben yaptığı konuşmada nükleer programa değinmiş, “*uranyum zenginleştirme faaliyetlerini, 164 santrifüjden üç bin santrifüje çıkararak devam ettirdiklerini açıklamıştır*”¹⁸⁵. Aynı dönemde Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinin bölge dışında tarafsız bir yerde uranyum zenginleştirme önerisi de reddedilmiştir. İranlı yetkililer, hiçbir önerinin kendi topraklarında uranyum zenginleştirmeyi engelleyemeyeceği yönünde açıklamalarda bulunarak niyetlerini açıkça ortaya koymuş ve hedefledikleri nükleer programın yürütüleceği sinyalleri vermişlerdir.

2008 yılı temmuz ayında İran nükleer baş müzakerecisi Celili ve AB'nin Dış Politika Sorumlusu Solana Cenevre'de bir araya gelerek bir görüşme gerçekleştirmiş. Görüşmeye ABD Dışişleri Bakanlığında bir yetkili de gözlemci olarak katılmıştır. 5+1 ülkelerinin talep ve teşvikleri İran tarafına bir kez daha iletilmiş, İran ise UAEK'nın denetiminde ve uluslararası anlaşmalarla güvence altına alınmış olan barışçıl nükleer programının hangi gerekçeyle engellenmek istendiğini sorgulayarak uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmayacağını bir kez daha yinelemiştir.

Bunun üzerine İran'a karşı yaptırımların arttırılması bir kez daha gündeme gelmiştir. Ancak 7 Ağustos 2008 tarihinde Rusya'nın Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi Büyükelçi Vitali Çurkin, 5+1 ülkeleri arasında nükleer programı nedeniyle İran'a yeni bir yaptırım uygulanması konusunda kesin bir anlaşma

¹⁸⁴ Özüm S. Uzun, a.g.m, s.64

¹⁸⁵ Gös. yer.

olmadığını açıklamıştır. Ağustos 2008 tarihinde İran ve UAEK arasında yeni bir müzakere süreci daha başlamış, UAEK Başkan Yardımcısı Hainunen, İran Atom Enerjisi Kurumu tarafından Tahran'a davet edilmiştir. Sonuç olarak, 15 Eylül 2008 tarihinde UAEK tarafından hazırlanan İran raporunda, ne İran'ın ne de batının tezlerini teyit edici bir sonuca varılmıştır. Ayrıca raporda, İran yönetiminin BM Güvenlik Konseyi kararlarının gereklerini yerine getirmediği, uranyum zenginleştirme ve ağır su reaktöründeki çalışmalara devam ettiği ifade edilmiştir.

Ancak izin verilen tesislerin denetimi sonunda, İran'ın gizli nükleer çalışmaları olduğuna dair bir kanıtın sunulamayacağı da eklenmiştir. UAEK, İran'ın Güvenlik Konseyi kararları gereğince nükleer programı konusunda daha şeffaf adımlar atmaması durumunda, İran tarafının nükleer materyal ve aktivitelerinin olmadığını teyit eden bir tutum sergileyemeyeceğini belirtmiştir. Bu rapor, İran'ın askeri amaçlı bir nükleer programı olduğunu kanıtlayamamakla birlikte, BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla uyumlu hareket etmesi gerektiği yönünde bir uyarı niteliğindedir¹⁸⁶.

BM Güvenlik Konseyi ABD'nin baskılarıyla İran hakkında bir dizi karar almıştır. İran'ın nükleer dosyasını UAEK ile yeteri kadar paylaşmaması ve işbirliği konusunda beklenen düzeyde bilgi alışverişini sağlayamadığı için *“2006 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine getirilmesi sonrasında Güvenlik Konseyi İran hakkında beş ayrı karar almıştır bunlar 1696, 1737, 1747, 1803 ve 1835 sayılı kararlardır”*¹⁸⁷.

Güvenlik Konseyi almış olduğu bu kararlarla genel anlamda İran'dan uranyum zenginleştirme faaliyetlerini ve ağır su reaktörü inşa etme faaliyetine son vermesini talep etmekte, NPT ek Protokolünü onaylamasını ve aynı zamanda uluslararası toplumla yani UAEK ile işbirliğini artırmasını istemiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 31 Temmuz 2006 tarih ve 1696 sayılı kararı İran'a yönelik bir uyarı

¹⁸⁶ Özüm S. Uzun, a.g.m, s.65.

¹⁸⁷ Bayram Sinkaya ve Ali Kemal Yıldırım, “İran Yaptırımlarının Mali Boyutları”, *ORSAM Ortadoğu Analiz*, Cilt 2 , Sayı 13,Ocak 2010 ,s.43.

niteliğinde iken 27 Aralık 2006'da kabul edilen 1737 sayılı karar ile BM üyesi ülkelerden nükleer materyallerin İran'a giriş ve çıkışlarının engellenmesi ve İran ile nükleer işbirliğinin durdurulması istenilmiştir. Bu kararla güvenlik konseyine üye ülkelerden İran finansal sistemiyle entegrasyon kurmamaları ve işbirliğine girmemeleri istenmiştir. Söz konusu kararın ekinde ise kararın sadece nükleer program ve balistik füze programı ile ilişkilendirilen kurumları kapsadığı belirtilmiştir. Güvenlik Konseyi 24 Mart 2007'de kabul ettiği 1747 sayılı kararla yaptırımların dozunu bir ton arttırılarak silah alım-satımını bu kapsamda kısıtlamıştır. Bir önceki kararda bahsedilen nükleer programla ve balistik füze programıyla ilişkisi tespit edilen kişi ve kurumların sayısı arttırılmıştır. Bahsi geçen kişilere seyahat yasağı getirilmiştir. Genişletilmiş bu listede nükleer program ile ilgili kurumlara destek verdiği tespit edilen bankalara (*Bank Sepah, Bank Sepah International*) kısıtlamalar getirilmiştir¹⁸⁸. Bu karar ile tüm devletlerden konseyin kararları doğrultusunda kalkınma ve insani faaliyetlerin dışında İran ile mali konularda alış verişte bulunmamaları istenmiştir. 3 Mart 2008 tarihli 1803 sayılı kararda ise Güvenlik Konseyi yaptırımlarını ağırlaştırmıştır. Bu kararla Konsey üye ülkelerden nükleer yayılmaya ilişkin ve “*nükleer silah sistemleri ile ilgili faaliyetlerine mali yardım sağlamış olmamak için İran ile ticaret yapılması amacıyla kamu tarafından sağlanan ihracat kredileri ve teminatlar konusunda dikkatli olmalarını istemiştir. Ayrıca üyelerin İran bankalarından özellikle Bank Melli, Bank Saderat İran dışındaki şubeleri ile ilişkiler kurulmaması talep edilmiştir*”¹⁸⁹.

BM Güvenlik Konseyinin 27 Eylül 2008 tarihli 1835 sayılı kararında ise daha önceden alınmış tüm kararlar ve bahse konu yaptırımlar tekrar edilmiş ve uygulanmaya devam edilmesi karara bağlanmıştır. Avrupa Birliği ülkeleri BM Güvenlik Konseyinin almış olduğu yaptırım kararlarını kendi mevzuatlarına uyumlu hale getirmiş ve uygulamaya başlamıştır. Hatta AB kısıtlamaları BM Güvenlik Konseyinin almış olduğu yaptırımları aşarak İran ile ticari ilişkili özel şirketlere ödünç para verilmemesini ve ihracat kredilerinde kesintiler yapılmasını öngören uygulamalara imza atmıştır. Bu uygulamayı ilk olarak Fransa, İngiltere ve Almanya

¹⁸⁸ Gös.yer.

¹⁸⁹ Gös.yer.

İran ile ticaret yapan şirketlere ihracat kredisini azaltılmasını kabul ederek uygulamaya koymuştur. Ardından Avrupa’da faaliyet gösteren büyük bankalar yaptırımlar çerçevesinde İran kurumları ile yaptıkları işlemleri düşürmüşlerdir. Söz konusu yaptırımlarda en önemli adım olarak İran’ın en büyük bankası Bank Mellî’nin Paris, Hamburg, Londra şubelerinin kapatılması gösterilebilir¹⁹⁰.

BM Güvenlik konseyinin 2006’ yılından beri İran’ın yapmış olduğu nükleer faaliyetlerden UAEK haberdar etmemesi neticesinde bir dizi yaptırım kararı almış ve bu ülkeye karşı varlıkları dondurma önlemlerini de içeren üç ayrı yaptırım paketini devreye sokmuştur. Ancak Ahmedinejad yönetimi yaptırım kararlarına karşılık uranyum zenginleştirme faaliyetlerinden vazgeçmemiştir. BM Güvenlik Konseyi’ne yeni yaptırımlar için baskı yapan ABD, Çin ve Rusya’yı da yanına almak için çaba sarf etmektedir¹⁹¹.

Dünyadaki üçüncü en büyük petrol kaynaklarına sahip olan ve aynı zamanda doğal gaz kaynakları bakımından dünyada ikinci olan İran’da halen yeni yataklar keşfedilebilmektedir¹⁹². Dünya petrol fiyatları tespitinde etkin taraflardan birisi olan OPEC üyeleri içerisinde ise İran ikinci büyük petrol, doğalgaz üreticisi konumundadır. Bu bağlamda ise İran’ın uluslararası piyasalara etki edebilecek ve uluslararası güç ve hiyerarşisindeki konumunu yükseltebilecek bir potansiyele sahip olduğu gerçeği¹⁹³ İran’a uygulanan yaptırımların asıl amacına ulaşması konusunda yani İran’ı zora sokarak kararları uygulaması yönünde baskı oluşturulmasını zorlaştıran faktörlerdendir.

İran için enerji sektörünün sürekli yatırımlarla güçlendirilmesi enerji pazarındaki payının korunması açısından hayati derecede önemlidir. Çünkü İran ekonomisi enerji üretimi ve satışına endekslidir. İran anayasası doğal kaynaklarda

¹⁹⁰ Bayram Sinkaya ve Ali Kemal Yıldırım, “İran Yaptırımlarının Mali Boyutları”, *ORSAM Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 13, Ocak 2010, s.43.

¹⁹¹ “İran’a Maddi Yaptırımların Etkisi Çok Yetersiz”, *Hürriyet Gazetesi*, 17.09.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonnet/14322823.asp>.(erişim,17.09.2014)

¹⁹² Siret Hürsoy, Hatice Hande Orhon, “Modern Dünya Sisteminde Sermaye Birikimi ve İran’ın Enerji Politikaları”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2012 s.71

¹⁹³ Siret Hürsoy, Hatice Hande Orhon, a.g.m, s.72

yabancıların mülkiyetini tamamen yasaklamaktadır. Fakat İran hükümeti geri alım anlaşmaları (*buy/back-contracts*) konusunda verdiği izinlerle ülkedeki enerji sektörüne yabancı yatırımcıları ve sermayeyi çekmeye çalışmaktadır. Genel anlamıyla bir hizmet sözleşmesi niteliğinde olan bu anlaşmalar yabancı yatırımcı şirketin doğalgaz ya da petrol yataklarına yatırım yapabilmesini sağlamaktadır¹⁹⁴.

Aktif bir enerji sektörüne sahip İran ABD tarafından 1995 yılından itibaren yaptırımlara maruz kalmıştır. Bu anlamda ilk yaptırım 1995 yılında ABD'nin kendi ülkesinde petrol şirketlerinin İran da iş yapmalarını, İran'da bulunan petrol kaynaklarına yatırım yapmalarını ve bu konuyu finanse eden bir sözleşme yapılmasını yasaklayan bir dizi idari kararlar almıştır. 1996 yılında ABD, İran/Libya Yaptırımları (*Iran/Libya-Sanctions Act*) olarak bilinen uygulama ile ABD kaynaklı olmayan firmaların İran'a yıllık 40 milyon dolardan fazla yatırım yapılmasını yasaklamıştır. Sonraki yıl bu rakam 20 milyon dolara çekilmiş ve aynı zamanda yatırım sahibi şirketlere otomatik yaptırımlar öngörülmüştür¹⁹⁵.

ABD terörizmi desteklemekle ve nükleer yayılmacılıkla suçladığı İran'a, dış politikasında değişikliğe gitmesi konusunda baskı kurmayı amaçlayarak bu amaç doğrultusunda yaptırımlar uygulamaktadır. Ancak bazı Avrupa ve Asya ülkeleri müteakiben Kanada ile Avustralya da İran yaptırımını protesto etmişlerdir. ABD'nin İran Yaptırım Yasası'nı 2001'de beş yıllığına uzatması da İran'a yatırım yapılmasını engelleyememiştir. ABD engellemelerine rağmen İran'a 1999-2010 yıllarında enerji sektörüne toplamda 41 milyar dolar yatırım yapılmıştır¹⁹⁶.

İran'ın enerji sektörünün doğalgaz ve petrol alanında geliştirilebilmesi için Fransa, İtalya, Kanada, Japonya, Norveç, İspanya, Hollanda, Hırvatistan, Brezilya, Güney Kore, Tayland, Vietnam, Malezya ve birçok ülke işbirliğini hala sürdürmektedirler. Kapitalist düzende ekonomilerin temeli olan enerji pazarı

¹⁹⁴ Siret Hürsoy, Hatice Hande Orhon, a.g.m, s.74

¹⁹⁵ ABD'den Türkiye'ye İlk Yaptırım, *Hürriyet Gazetesi*, 26 Eylül 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/7360633.asp?gid=180&sz=41383>(erişim.18.09.2014)

¹⁹⁶ Siret Hürsoy, Hatice Hande Orhon, a.g.m, s.76

alanında ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri tabii ve anlaşılabilir bir durumdur. Fakat dikkatli olunması gereken asıl mesele ABD yaptırımlarının artan grafiğine ve İran enerji sektöründe imzalanan geri alım anlaşmalarının ağır şartlarına rağmen İran enerji sektörünün artarak devam eden büyümesidir. Piyasa büyüklüğü artan İran enerji sektörü yaptırım uygulamalarından etkilendiği ölçüde içerisinde barındırdığı yatırımcı şirketleri ve devletleri de bu yaptırımlardan etkileneceği gerçeği göz ardı edilmemelidir¹⁹⁷.

Tablo 4: Dünyada Nükleer Enerji Santralleri

¹⁹⁷ Siret Hürsoy, Hatice Hande Orhon, a.g.m, s.77

ÜLKE	Nükleer Elektrik Üretimi 2009		Çalışmakta Olan Reaktörler Ağustos 2010		İnşaat Halindeki Reaktörler Ağustos 2010		Planlanan Reaktörler Ağustos 2010		Düşünülen Reaktörler Ağustos 2010		Uranyum İhtiyacı 2010
	Milyar kWh	%e	No.	MWe	No.	MWe	No.	MWe	No.	MWe	Ton
Arjantin	7.6	7.0	2	935	1	692	2	767	1	740	123
Ermenistan	2.3	45	1	376	0	0	1	1060			55
Bangladeş	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2000	0
Belarus	0	0	0	0	0	0	2	2000	2	2000	0
Belçika	45	51.7	7	5943	0	0	0	0	0	0	1052
Brezilya	12.2	3.0	2	1901	1	1270	0	0	4	4000	311
Bulgaristan	14.2	35.9	2	1906	0	0	2	1900	0	0	272
Kanada	85.3	14.8	18	12679	2	1500	4	4400	3	3800	1675
Çin	65.7	1.9	12	9624	24	26550	33	37450	120	120000	2875
Çek Cumhuriyeti	25.7	33.8	6	3686	0	0	2	2400	1	1200	678
Mısır	0	0	0	0	0	0	1	1000	1	1000	0
Finlandiya	22.6	32.9	4	2721	1	1600	0	0	2	3000	1149
Fransa	391.7	71.2	58	63236	1	1630	1	1630	1	1630	10153
Almanya	217.7	26.1	17	20339	0	0	0	0	0	0	3453
Macaristan	14.3	43	4	1880	0	0	0	0	2	2200	295
Hindistan	14.8	2.2	19	4183	4	2572	20	16740	40	49000	908
Endonezya	0	0	0	0	0	0	2	2000	4	4000	0
İran	0	0	0	0	1	915	2	1900	1	300	148
İsrail	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1200	0
İtalya	0	0	0	0	0	0	0	0	10	17000	0
Japonya	263.1	28.9	55	47348	2	2756	12	16532	1	1300	8003
Ürdün	0	0	0	0	0	0	1	1000			0
Kazakistan	0	0	0	0	0	0	2	600	2	600	0
Kuzey Kore	0	0	0	0	0	0	0	0	1	950	0
Güney Kore	141.1	34.8	20	17716	6	6700	6	8190	0	0	3804
Litvanya	10.0	76.2	0	0	0	0	0	0	2	3400	0
Malezya	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1200	0
Meksika	10.1	4.8	2	1310	0	0	0	0	2	2000	253
Hollanda	4.0	3.7	1	485	0	0	0	0	1	1000	107
Pakistan	2.6	2.7	2	400	1	300	2	600	2	2000	68
Polonya	0	0	0	0	0	0	6	6000	0	0	0
Romanya	10.8	20.6	2	1310	0	0	2	1310	1	655	175
Rusya	152.8	17.8	32	23084	10	8960	14	16000	30	28000	4135
Slovakya	13.1	53.5	4	1760	2	840	0	0	1	1200	269
Slovenya	5.5	37.9	1	696	0	0	0	0	1	1000	145
Güney Afrika	11.6	4.8	2	1842	0	0	3	3565	24	4000	321
İspanya	50.6	17.5	8	7448	0	0	0	0	0	0	1458
İsviçre	50.0	34.7	10	9399	0	0	0	0	0	0	1537
İsviçre	26.3	39.5	5	3252	0	0	0	0	3	4000	557
Tayland	0	0	0	0	0	0	2	2000	4	4000	0
Türkiye	0	0	0	0	0	0	4	4800	4	5600	0
Ukrayna	77.9	48.6	15	13168	0	0	2	1900	20	27000	2031
Birleşik Arap Emirliği	0	0	0	0	0	0	4	5600	10	14400	0
İngiltere	62.9	17.9	19	11035	0	0	4	6600	6	8600	2235
Amerika	798.7	20.2	104	101216	1	1180	9	11800	22	31000	19538
Vietnam	0	0	0	0	0	0	4	4000	10	11000	0
DÜNYA	2560	14	440	375,805	59	60,065	149	163,744	344	365,125	68,646
	Milyar kWh	%e	No.	MWe	No.	MWe	No.	MWe	No.	MWe	Ton
	Nükleer Elektrik Üretimi 2009		Çalışmakta Olan Reaktörler Ağustos 2010		İnşaat Halindeki Reaktörler Ağustos 2010		Planlanan Reaktörler Ağustos 2010		Düşünülen Reaktörler Ağustos 2010		Uranyum İhtiyacı 2010

Kaynak:[http://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/nukleer-alternatif-mi--nukleer-enerji-nedir-/4173#ad-image-0,\(erişim,01.10.2014\)](http://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/nukleer-alternatif-mi--nukleer-enerji-nedir-/4173#ad-image-0,(erişim,01.10.2014))

5.2. Nükleer Programda Gelinek Nokta

İran nükleer programı günümüzde çok tartışılan ve Ortadoğu gündemini bir hayli meşgul eden bir konu olmasına rağmen tarihi çok eskilere dayanan bir meseledir. Kısaca geçmişini tekrar hatırlamakta fayda vardır, İran'ın Şah Rıza zamanında Batıyla olan ilişkisi özellikle ABD ile ileri düzeyde gerçekleşmiştir. ABD, İran'ı SSCB için bir tampon bölge olarak görmeyin yanı sıra İran'ın sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla yakından ilgilenmiştir. Bu bağlamda SSCB'yi çevreleme politikasının bir parçası olarak İran'ı nükleer silahla donatmayı planlamıştır. Bu plan çerçevesinde ilk olarak 1967 yılında 5 MW'lık reaktör satışı gerçekleşmiştir. Tahran'da bulunan reaktörde % 93 oranında zenginleştirilmiş uranyum kullanılmaktadır. Bununla birlikte ABD İran'a birkaç kg yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum vermiştir. İran 1958 yılında Uluslararası atom enerji ajansı üyesi olmuştur. 1968 yılında ise nükleer silahların yayılmasını önlemeyi kabul eden anlaşmayı imzalamıştır. Tahran ve Şiraz'daki Üniversitelerde nükleer mühendislik eğitimi verilmeye başlamıştır. İran'ın nükleer yatırımları 1977 yılındaki ABD ile yapılan sekiz santral kurulmasını öngören mutabakatla devam etmiştir. Sonrasında İran nükleer tesis inşası konusunda Fransa ile de bir anlaşma yapmıştır¹⁹⁸.

İslam Devrimi sonrası Hamaney nükleer programı bir süreliğine askıya almıştır. Devrim sonrası İran yönetiminin ABD ve Batı ülkeleri ile ilişkileri giderek kötüleşen bir sürece girmiştir. Irak İran savaşında her iki ülkede Batıyı ve ABD yönetimini taraf tutarak savaşı provoke etmekle itham etmişlerdir. Gerçekte de ABD bölgede tek bir ülkenin hâkimiyetini istemediğinden savaş sırasında İran'ın üstünlük sağladığı ve savaşı kazanabileceği ihtimali oluşunca Saddam'ı desteklemiştir¹⁹⁹.

Bu doğrultuda İran'ın ABD ile olan ilişkileri daha da kötüye gitmiştir. Devrim sonrasında patlak veren enerji krizi İranlı dini liderlerin nükleer projelere karşı olan tutumlarının değişmesinde önemli bir etken olmuştur. Enerji santrallerinin

¹⁹⁸ Fikret Birdişli, "İran'ın Nükleer Teknoloji Politikası ve Türkiye İçin Yaratacağı Sonuçlar", *GüvenlikStratejileri*, Sayı: 15, Yıl.8(2013), s.36.

¹⁹⁹ Fikret Birdişli, a.g.m. s.37.

inşasına öncelik verilmiştir. Dini liderler bir anlamda “altın yumurtlayan kazı öldürdüklerinin farkına vardılar”.²⁰⁰ Savaşta İran’ın hâlihazırda elinde bulunan nükleer tesisler zarar gördüğünden bu tesislerin onarımı konusunda destek arayışına giren Mollalar çareyi nükleer altyapı için 1990 yılında SSCB ile anlaşma yaparak bulmuşlardır. Günümüzde İran’ın İsfahan’da uranyum dönüştürme santrali olduğu bilinmektedir. Bu tesiste nükleer santral için gerekli olan ham uranyumun zenginleştirildiği ileri sürülmektedir. Uranyum zenginleştirme işlemi, uranyum madeninde % 4 zenginleştirmeyi ifade eder ki bu işlem nükleer enerji üretiminde kullanılacak enerji yakıtı çubuklarında kullanılmaktadır. Bu oranın artırılması ile elde edilen zenginleştirilmiş Uranyumun ise nükleer silahlar için kullanıldığı bilinmektedir²⁰¹.

İran’ın elinde bulunan Natanz Nükleer Merkezinin ise diğer tesislerden farklı olarak askeri alanda kullanılacak yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum işlemi gerçekleştirebilecek seviyede uzmanlığa sahip olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak Arak Nükleer Merkezi’nde ise zenginleştirilmiş uranyuma alternatif olabilen plütonyum üretiminde kullanılan ağır su üretildiği bilinmektedir. İran yapmış olduğu tüm çalışmalarında asıl amacının enerji sektörüyle alakalı olduğunu ileri sürmektedir. ABD tarafı ise bu faaliyetleri çok tehlikeli bulduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple İran’a nükleer alanda başlangıç adımlarını attıran ABD günümüzde ise Uluslararası platformda İran’ı engellemek için baskı yapmaktadır²⁰².

Nükleer teknoloji konusu Dünya kamuoyunun dikkatini üzerine çektiği sırada 29 Eylül 2009 tarihinde Ahmedinejad’ın İran’ın Kum kentinde ikinci bir uranyum zenginleştirme tesisin varlığını duyurması gelinen noktada İran’ın bir hayli yol aldığı açık bir göstergesidir. Çünkü kutsal Kum kenti 50 kilometre güneyinde bulunan Fordo isimli bu tesis % 20 oranında zenginleştirme işlemini üç katına

²⁰⁰ Mustafa Kibaroglu, “İran’ın Nükleer Güç Olma İddiası Ve Batı’nın Tutumu: Şah’a Destek, Mollalara Yasak”, *Akademik Orta doğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 11

²⁰¹ Fikret Birdişli, a.g.m. s.37.

²⁰² Fikret Birdişli, a.g.m. s.38.

çıkarabilme kapasitesine sahiptir bu oran nükleer silah üretimi için bir eşik teşkil etmektedir²⁰³.

İran'ın günümüz şartlarında uranyumu zenginleştirme işleminde % 3 seviyesinde işlemi gerçekleştirebildiği bilinmektedir. Bu oranı bilimsel çalışmalar ve tıp alanında kullanabilmek amacıyla arttırmak istediğini ve barışçıl amaçlarını deklare eden İran Yönetimi nükleer enerji santralleri için % 20 oranında uranyum zenginleştireceğini duyurmuştur. Batı ve ABD'nin İran'ın atom bombası yapma amacıyla olduğunu kesin olarak tespit eden kanıtlara sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak İran'ı kontrol altında tutmayı amaçladığı ifade edilebilir. Bütün bunlarla birlikte Batı dünyası ve İran arasındaki ilişkinin önemli bir boyutunu oluşturan ambargo ve yaptırımların beklenen sonuçlara ulaşması olası bir ihtimal gibi gözükmemektedir. İslam Devriminden bu yana ambargolar ile baskı altında olan ayrıca mal ve varlıklarına el konulan İran günümüzdeki konumu ile uygulanan ambargo ve yaptırımların sonuca yönelik bir kazanımı olmadığını bir göstergesidir. Tarafların süreci silahlı çatışma ortamına dönmeden diplomatik araçlarla yönetmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Bu durum ise İran yönetiminin zaman kazanması ve lehine bir durum olarak algılanmaktadır. Ancak konjonktürel olarak bölge değişimlerin yaşanabileceği bir ortama her zaman sürüklenme potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca bölgede yaşanabilecek olası güç mücadelelerinin ya da değişimlerinin, bahse konu İran nükleer sorununu bir çatışmaya sürükleyebileceği ihtimalinin olduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir²⁰⁴.

Nükleer teknoloji konusunda uluslararası kamuoyunun İran konusundaki endişesinin kaynağı olası nükleer bir İran tehdidi ve bu teknolojinin aşırı grupların eline geçebilme ihtimalidir. İran tarafı ise bu teknolojiyi enerji üretiminde ve barışçıl amaçlar için kullanmak üzere elde etmeyi amaçladığını savunmaktadır. Ancak bu durumun hakkında bir tespite ulaşabilmek biraz karmaşık bir durumdur. Çünkü konuyla ilgili ortaya konulacak en önemli unsur bu teknolojinin çifte kullanıma

²⁰³ Özden Zeynep Oktav, *Basra Körfezi'nin Değişen Dinamikleri*, Beta Yayınevi, İstanbul, 2011, s.57.

²⁰⁴ Zafer Akbaş, Adem Baş, "İran'in Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları", *History Studies*, Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil Inalcık p. 21-44, March, 2013, http://www.historystudies.net/Makaleler/1142552175_27-Zafer%20Akba%C5%9F.pdf(erişim,22.09.2014)

(*dual. use*) uygun olması ve bu sebeple nükleer teknolojiye sahip olan devletlerin askeri amaçla ya da enerji üretimi amacıyla kullanılacak nükleer işlemin birbirine yakın işlemler olmasıdır. Her iki durumda da hammadde olarak kullanılan uranyum çeşitli farklı aşamalardan geçerek zenginleştirilmekte (*gaz haline getirilerek zenginleştirilir.*) ve bu şekilde işlem gördükten sonra asıl amacı için kullanılmaktadır. Zenginleştirilme oranı arttırılarak silah üretildiği için enerji üretiminin üzerinde bir oran hedefin silah üretmek olduğu anlamı taşıyabilmektedir. İran için ortaya konan risklerden birisi de budur çünkü İran enerji alanında kullanacağını iddia ettiği teknolojiye sahip olursa “*dual.use*” ihtimali olması sebebiyle durumun daha karmaşık bir hal alacağı öngörülmektedir²⁰⁵.

İran’ın nükleer silah üretimi konusunda tam olarak gelişiminin tespitinin anlaşılabilmesi veya nükleer silaha sahip olup olmadığı konusunda kesin kanıtlar bulunmamasına rağmen, gerçekte önemli olan bir konu vardır ki o da İran’ın elinde şu anda sahip olduğu nükleer kapasiteyi ileriye taşıyabilecek tesislere ve bilimsel altyapıya sahip olduğudur²⁰⁶. İran’ın şu anda plütonyum zenginleştirmeyi amaç edinmiş olması göz önüne alındığında İran nükleer programının nükleer silah üretimine doğru gittiğine dair hiç şüphe yoktur. Bunlara ilaveten orta ve uzun menzilli füze üretebilen bir kapasiteye sahip olduğu da birlikte ele alındığında şu anki planın nükleer silah yapımı olduğuna dair kanaat oluşturabilecek kanıtlardan bahsetmek mümkündür²⁰⁷.

²⁰⁵ Erdem Denk, “Bir Kitle imha silahı olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 66, No. 3, 2011, s. 98.

²⁰⁶ Fikret Birdişli, a.g.m. s.38.

²⁰⁷ Elif Kutsal, “İlter Türkmen İle Nükleer İran”, *BİLGESAM*, http://www.bilgesam.org/incele/1294/-ilter-turkmen-ile--nukleer-iran-/#.VCJtAPI_t2E(erişim,24.09.2014)

5.3. Türkiye ile İlişkileri

5.3.1. İlişkilerin Tarihsel İncelemesi

Türkiye için Orta Doğu bölgesinde en önemli komşu ülke olarak İran ile cereyan eden ilişkileri her zaman büyük önem taşımıştır. Bu ilişki tarihi süreçte 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması ile istikrarlı bir şekilde devam etmektedir. Sınır sorunlarında yapılan bazı ufak tefek düzenlemelerden başka bir değişiklik yapılmamışsa da 1720 yılı ile başlayarak nerdeyse 20 yıl süren savaş sonrası 1821’de Erzurum Antlaşması yapılmış ve sınır aynen muhafaza edilmiştir. Fakat sınırlar konusunda nihai kararlar 1914 yılında netlik kazanmıştır. Kurtuluş savaşı sonrasında İran’daki dini eğilimli gruplar Atatürk’ün reformlarına karşı ayaklanarak 1925 Anadolu isyanı sırasında aşiretler sık sık sınırı geçerek eylemlerde bulunmuşlardır. Musul meselesi çözüldükten sonra da sınırda devam eden olaylar iki ülke arasında 1926 tarihinde imzalanan güvenlik ve dostluk anlaşmasıyla son bulmuştur. Bundan sonra iki ülkenin güvenliğini tehdit eden meselelerde tarafların birbirlerine yardım etmeleri taahhüt edilmiştir²⁰⁸.

İki ülke arasındaki ilişkiyi 1639 tarihli Kasr-ı Şirin anlaşmasından itibaren günümüze dek ele aldığımızda, iki ülke arasındaki ilişkinin zaman içerisinde ne ortak bir payda da birleşerek devam etmiş ne de bir çatışma ortamına dönüşebilecek bir husumete yol açabilecek seviyede bir anlaşmazlığa düşülmüştür. Bunun sebebini açıklayabilecek iki nedenden bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri iki ülkenin güç bakımından birbirine denk olması diğeri ise iki ülke arasındaki ilişkilerde topraksal (*territorial*) sorunların olmayışıdır²⁰⁹.

²⁰⁸ İter Türkmen,” Türkiye Cumhuriyeti’nin Orta doğu Politikası”, *BİLGESAM*, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, 2010, s.6.

²⁰⁹ S.Gülden Ayman, “Türkiye-İran İlişkilerinde Kimlik, Güvenlik, İşbirliği ve Rekabet”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklavacıoğlu, Özlem Terzi(ed.), Der Yayınları:428, İstanbul, 2012, s.549.

Sahip oldukları kaynaklar açısından iki ülke birbiri ile başa çıkabilecek güçlere sahip oldukları geçmişte de durumun benzer şekilde geliştiğini izlemek mümkündür. Osmanlı döneminde iki ülke egemenlik anlamında askeri dengelerin üstünlüğünün olmadığı ve birbirlerine kalıcı olarak alt edebilecek güce sahip olmadıklarından Osmanlı devleti ve Sefevi devleti arasında hâkimiyet mücadelesi egemenlik alanlarının paylaşılmasıyla sonuçlanmıştır. 1623- 1639 savaşını sona erdirerek şu anki iki ülke sınırının belirlenmesini sağlayan Kasr-ı şirin anlaşması günümüze kadar önemini koruyarak olası ortaya çıkabilecek sorunlar için çözüm oluşturabilecek bir referans olma niteliği taşımıştır²¹⁰.

Türkiye ve İran arasında sınır ile ilgili bir sorun yaşanmaması ise ikili ilişkiler geliştirilebilmesi açısından olumlu bir gelişmedir. Bu meseleler devletlerarasında çözümü zor olan ve işbirliğini olumsuz etkileyen faktörler olması nedeniyle önemlidir. Bu konuyla ilgili olarak Türk-Yunan anlaşmazlığı örnek gösterilebilir²¹¹. Türkiye ile İran arasında topraksal sorunlar teşkil eden meselelerden muaf bir durumdan bahsedilmesi bu durumun oluşmayacağı anlamını taşımamaktadır. Bu durumun mümkün olduğu Paris barış konferansına katılmak isteyen İran tarafının, ülke sınırının kuzeyindeki Araş ırmağından başlayarak Tiflis, Kars ve Erzurum' un yakınlarından geçen Erivan ve Elizabetpol'u kapsayan bir bölgede toprak talep etmesi bu talep ciddiye alınmamış olsa da bu durumun oluşabileceğinin bir örneğini teşkil etmektedir²¹².

Etnik ve kültürel açıdan bakıldığında iki ülke arasında kültürel paylaşım anlamında pek çok ortak noktadan bahsedebilmek mümkündür. Bu durumun birlikte hareket etme ve ortak karar verebilmeyi kolaylaştırabilmesi düşünülebilir. Oysa en kanlı çatışmalar da Huntington'ın ileri sürdüğü gibi farklı medeniyetler arasında değil de birçok ortak yanı bulunan gruplar ve uluslararası yaşamıştır²¹³.

²¹⁰ Gös.yer.

²¹¹ S.Gülden Ayman, a.g.m, s.550.

²¹² Gös.yer.

²¹³ Gös.yer.

Türkiye ve İran arasında etnik ve kültürel olarak ortak noktalardan ve bu noktaların ilişkiler üzerinde etkilerinden bahsetmek gerekirse bu konunun asıl muhatabını tabii olarak İran Azerbaycanlıları oluşturacaktır. Sovyetler birliğinin çözülme sürecinde 1989 yılında kuzeyde ortaya çıkan Azerbaycan devletinin doğuşu ile birlikte Azerbaycan'da yaşayan nüfusun nerdeyse üç katını barındıran İran Azerbaycan'ında milliyetçilik söylemlerinin yayılmasına zemin hazırlamıştır. 1992 yılından sonra uydu kanalları yoluyla Türkçe yayın yapan televizyon kanalları bölgeye yayın yapmaya başlamıştır. Bölgede yaşayan Türk nüfusun bölgede milliyetçilik rüzgârından etkilenmesinden endişe duyan İran Dağlık Karabağ sorununda önce Ermenistan'a destek vermiş ardından tarafsız politika izliyor görüntüsü altında çözüme arabuluculuğa soyunmuştur. Bu dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasında kurulan yakın ilişkiden oldukça rahatsız olmuştur²¹⁴.

2000'li yıllara gelindiğinde ABD'nin Irak işgali ile birlikte güvenlik ve istihbarat paylaşımı artan iki ülke Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi ile değişen bölge politikası çerçevesinde ekonomik ve ticari anlamda gelişmelerden bahsedilebilir. 2003 yılında 1 Mart tezkeresinin TBMM'de onaylanmaması İran tarafından olumlu olarak karşılanmış aynı yıl Türkiye'de gerçekleşen terör olayları İran tarafından kınanmıştır. Bölgede olası kurulabilecek bağımsız bir Kürt devletinin iki tarafı oldukça rahatsız eden bir durum oluşu özellikle İran'ın komşu olarak kurulan Kürt devletini ABD-İsrail olarak algılaması ve Türkiye'nin de bu durumdan zarar görebileceği her iki tarafa ortak bir perspektif oluşturarak birlikte hareket alanı oluşturmuştur. Ancak Türkiye ve İran arasında ilişkiler 2000'li yıllarda büyük bir ivme kazanmışsa da zaman içerisinde kurumsal bir içerik kazanamamıştır ABD ve İran arasında süregelen sert politikaların devam ettiği ortamda, Türkiye'nin ABD müttefiki olduğu düşünülürse bu durumun kaçınılmaz olduğu açıktır²¹⁵.

²¹⁴ S.Gülden Ayman, a.g.m, s.559

²¹⁵ S.Gülden Ayman, a.g.m, s.589

5.3.2. Müzakereler Sürecinde Türkiye'nin Etkisi

İran nükleer programının yarattığı krizin çözümünde AB ve İran arasında süren müzakerelerden sonuç alınmasını destekleyen Türkiye, özellikle 2005 yılı sonrasında sorunun çözümünde diplomatik araçların kullanılmasını teşvik etmiştir. Türkiye'nin bu tutumunu etkileyen ana faktörler AB ile İran arasında müzakerelerin başarısız oluşu ve İran tarafında Mahmut Ahmedinejad'ın iktidarı dönemiyle nükleer programa hız verilmesinin neticesinde ABD'nin İran'a askeri operasyon seçeneğini her zaman masada tutması gibi faktörler etkili olmuştur²¹⁶.

Nitekim Batı ile İran arasında kesilen müzakere süreci Türk hükümeti girişimleriyle 26 Nisan 2007'de yeniden başlayabilmiştir. Dönemin İran Ulusal Güvenlik Konseyinin Genel Sekreteri ve nükleer konularda Baş müzakereciliği yürüten Ali Laricani ile AB Temsilcisi Javier Solana Ankara'da bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu süreçte daha öncekilere benzer bir şekilde somut bir ilerleme sağlanamamıştır. Türkiye'nin tutumunun 2008 yılının sonlarında değişmeye başladığı söylenebilir. Türk hükümeti önceki dönemlerdeki tecrübesine güvenerek İran ile ABD arasında arabuluculuğa soyunmuştur²¹⁷.

Erdoğan'ın tutumunun değişmesine etken faktörlerin başında İran ile diyaloga yeşil ışık yakan Barack Obama'nın 2008 Kasım ayında Amerikan başkanlığını kazanmış olmasıdır. Böylece Türkiye'nin İran'a karşı Batı ile birlikte hareket konusunda işbirliğine zorlanması hususunda oluşturulan uluslararası baskı hafiflemiştir bu durum meselenin diplomatik araçlarla çözülmesi ihtimalini güçlendirmiştir. *“İran ile Batı arasında arabuluculuğa soyunan Türkiye'yi cesaretlendiren bir diğer gelişme ise ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın Şubat 2009'da Türkiye ziyaretinde, Amerikan yönetiminin İran ile ilişkiye geçmek için Türkiye'den destek isteyeceğini belirtmesi olmuştur. Buna rağmen İran tarafı,*

²¹⁶ Bayram Sinkaya, “İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu Ve Uranyum Takası Mutabakatı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 18 Haziran 2010, s.69

²¹⁷ Bayram Sinkaya, a.g.m, s.68

Türkiye'nin İran ile ABD-Batı arasında arabuluculuk yapma teklifini reddetmiştir"²¹⁸.

2009 Ekim'inde Viyana'da imzalanan uranyum takası anlaşmasının²¹⁹ başarısız olması diplomatik yollarla soruna çözüm arayışı içerisinde olan Barack Obama'yı yıldırmamıştır İran ile müzakerelere verdiği öncelik politikası sonucu İran ve 5+1 Grubu (ABD-Rusya-Çin-Fransa-İngiltere ve Almanya) temsilcileri 1 Ekim'de Cenevre'de bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Cenevre'deki görüşmelerde İran'a tıp alanında faaliyet gösteren Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü için ihtiyaç duyduğu yakıt konusunda yardım hususunda anlaşma sağlanmıştır. *"Türkiye ve Brezilya ise arabulucu olarak, ellerinden geleni yaptıklarını söyleyip kenara çekilmeyerek İran'ın nükleer programını barışçıl olduğu takdirde savunmaya devam etmişlerdir"*²²⁰.

Tarafların konu hakkında çözüm önerisi olarak İran'da bulunan az zenginleştirilmiş uranyumu İran dışına çıkarılarak daha yüksek oranda zenginleştirilip yakıt çubuğuna dönüştürülmesi ve yakıt çubuklarının İran'a teslim edilmesi üzerine prensipte anlaşmıştır. Yakıt çubuğu formuna dönüştürülen uranyum tekrar bir işleme tabi tutulamayacağı ve dolayısıyla zenginleştirilerek silah yapımında kullanılamayacağı hesap edilmiştir. Cenevre'de varılan prensip anlaşmasının gereği olarak İran ile ABD, Fransa ve Rusya temsilcileri 19-21 Ekim tarihlerinde bir araya gelerek söz konusu öneriyi görüşmüşlerdir²²¹.

Bu öneri İran'ın elinde bulunan yüzde 3,5 oranında zenginleştirdiği uranyumun % 70 lik kısmı olan 1.200 kg uranyumu²²² Rusya'ya gönderecektir. Rusya İran'dan almış olduğu az zenginleştirilmiş uranyumu % 20 oranında zenginleştirerek Fransa'ya gönderecektir. % 20 oranında zenginleştirilmiş uranyum

²¹⁸ Bayram Sinkaya, a.g.m, s.68

²¹⁹ "Uranyum Takası Türkiye'de Yapılacak", *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 2010, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/145588/Uranyum_takasi_Turkiye_de_yapilacak.html,(erişim,25.09.2014)

²²⁰ Bayram Sinkaya, a.g.m, s.69

²²¹ Gös.yer.

²²² "İran: Uranyum Takası Türkiye'de Yapılacak", *Radikal gazetesi*, 17.05.2010, http://www.radikal.com.tr/dunya/iran_uranyum_takasi_turkiyede_yapilacak-997227,(erişim,25.09.2010)

daha fazla zenginleştirilmesini önlemek amacıyla Fransa’da işlenerek nükleer yakıt çubuklarına dönüştürülen materyalin İran’a teslimi öngörülmektedir. Viyana’da varılan bu anlaşma ilk etapta ortadaki nükleer bunalım sorununu çözmeye yeterli olmasa da bu konu hakkında daha sonradan yapılabilecek müzakereler için tarafların birbirine güvenini arttırıcı bir adım olması açısından önemlidir²²³.

İran hükümeti Viyana önerisine ilk başlarda olumlu yaklaşmış fakat öneriye verilecek resmi cevap İran dış politikasını büyük bir krize sokmuştur. İran Batılıların esas amaçlarının hâlihazırda elinde bulunan az zenginleştirilmiş uranyum stokunun peşinde olduğundan ve niyetlerinin bu uranyumu almak olduğundan şüphelenen İran yönetimi, öncelikle kendisine nükleer yakıtın verileceğini garanti altına alabilecek bir arayış içerisine girmiştir. Bu maksatla İran yönetimi elinde bulundurduğu az zenginleştirilmiş uranyum ile yakıt çubuklarının İran topraklarında takas edilmesini teklif etmiştir²²⁴.

İran’ın Viyana’da mutabakata varılan bir konuda yeni taleplerle gelmesi batılı devletlerin tepkisi ile karşılanmış ve ciddiyetsiz bulunmuştur. Buna rağmen tarafların anlaşma yolunda iyimser tavırlar ile olumlu bir yaklaşım sergilemeleri ile yakalanan havanın ve Viyana anlaşması sonrasında ortaya çıkan güven arttırıcı bir adım atma fırsatının kaybolmaması adına dönemin UAEK Başkanı Muhammed El Baradei yeni bir öneri getirmiştir. Baradei bir televizyon programında, İran’ın elinde bulunan az zenginleştirilmiş uranyumu nükleer yakıt teslim edilinceye kadar iki tarafın da güvenebileceği ülke olarak gösterdiği Türkiye’de Küçükçekmece’deki nükleer tesiste²²⁵ muhafaza edilmesini teklif etmiştir. Baradei’in bu önerisini ABD ve Rusya tarafı desteklemiştir²²⁶.

Türkiye’nin aktif bir arabulucu olarak dahil olduğu bu süreçte, İran tarafı Baradei’in önerisini de kabul etmediğini bildirmiştir. Başlangıçta tereddüt eden

²²³ Bayram Sinkaya, a.g.m, s.69

²²⁴ Bayram Sinkaya, a.g.m, s.70

²²⁵ “Nükleer Krizin Görsel Tarihçesi”, *Hürriyet Gazetesi*, 02.12.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/25198632.asp>,(erişim,25.09.2014)

²²⁶ Bayram Sinkaya, a.g.m, s.70

İran'lı yetkililer daha sonra Türkiye'yi bir dost ülke olarak görmeye birlikte teklifi İran egemenliğine aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmişlerdir. Teklif bizzat Cumhurbaşkanı Ahmedinejad tarafından reddedilmiştir²²⁷. Batı ve İran arasında yaşanan nükleer kriz sürecinin çözümünün müzakere yolu ile yapılabilmesi konusundaki umutlar büyük ölçüde yok olmaya başlamıştır.

5.3.3. Nükleer Bir Komşu Olarak İran

Türkiye için İran'ın nükleer enerji ile ilgili politikası önemli bir konudur. Keza bölgede iki ülke arasında yaşanan rekabeti olumsuz yönde etkileyebilecek stratejik öneme sahip dolayısıyla riskli bir meseledir. Başka bir açıdan ise Türkiye çoğu zaman Uluslararası toplumun bir tarafta yer alması konusunda baskılarına maruz kalabilmektedir. Türkiye bazen diplomatik açıdan zor duruma düşmektedir²²⁸.

İran'ın İsrail ile sıcak bir çatışmaya girme ihtimali ise her iki tarafın da bazen aşırı çıkışlarına rağmen uzak bir ihtimaldir. ABD'nin ise İran'a doğrudan müdahale etmekten kaçınacağı onun yerine zamana yayarak, orta vadede İran'daki rejim muhaliflerine destekleyerek İran'da yönetimi değiştirmeyi hedeflediğine dair güçlü kanıtlar vardır²²⁹.

İran'a Birleşmiş Milletler nezdinde askeri bir operasyon ihtimali daimi üyeler Rusya -Çin vetosu sebebiyle seçenek dışı bir ihtimaldir. NATO platformu ile yapılabilecek bir askeri operasyon ise gerek Türkiye gerekse AB üyesi ülkeler tarafından destek görmemektedir. Ayrıca doğrudan yapılabilecek bir askeri müdahale ise ABD tarafından İsrail'in güvenliğini tehlikeye atması sebebiyle risklidir. Ayrıca doğrudan yapılabilecek bir askeri müdahale Rusya'nın zaman zaman açıktan verdiği destek sebebiyle düşündürücüdür. 2011 yılı Kasım ayında İsrail Cumhurbaşkanı Peres'in İran'a karşı olası bir askeri saldırının yakın olduğunu bildirir bir

²²⁷ Özden Zeynep Oktav, Basra Körfezi'nin Değişen Dinamikleri, Beta Yayınevi, İstanbul, 2011, s.58

²²⁸ Fikret Birdişi, "İran'ın Nükleer Teknoloji Politikası ve Türkiye İçin Yaratacağı Sonuçlar",

Güvenlik Stratejileri Dergisi, Sayı: 15, Yıl.8(2013), s.47

²²⁹ Fikret Birdişi, a.g.m, s.47

açıklamasının ardından Rus Dışişleri Bakanı Lavrov'un kesilen müzakere sürecine devam edilmesi çağrısı ve İran'a askeri bir saldırıda tahmin edilemeyecek sonuçların oluşabileceğini beyan eden konuşması buna önemli bir örnektir²³⁰.

Diğer İslam ülkelerinin Türkiye'yi model ülke olarak algılama olasılığı, İran tarafının bölgesel güç konusunda rakip ülke olarak gördüğü Türkiye'yi politik anlamda bir tehdit olarak algılamasına sebep olmaktadır. Özellikle Mısır ziyaretinde Başbakan Erdoğan'ın İslam ülkelerine yapmış olduğu konuşmada laikliğe çağrısını İran tarafı Türkiye'yi liberal İslam olgusunu geniş kitlelere yaymaya çalışarak durumu kendi çıkarları doğrultusunda yönetmeye çalıştığını ileri sürmektedir. Türkiye ve İran arasında bölgesel liderlik yarışı İran'ın nükleer bir güç olması durumunda şüphesiz İran lehine olacaktır. Bunun bilincinde olan İran çalışmalarına bütün olumsuz gelişmelere rağmen devam etmektedir. Buradan yola çıkarak Türkiye için bu durumun dengesini kendi lehine koruyabilmek adına nükleer güç konusunda çalışmalar yapmanın kaçınılmaz olabileceği söylenebilir²³¹.

Türkiye İran'ın olası bir ihtimalle nükleer silah üretebilme yeteneğine sahip olması durumunda tüm Ortadoğu coğrafyasında yaşanabilecek bir nükleer silahlanma yarışından endişe etmektedir. Böyle bir durumun oluşturduğu baskı Türkiye'nin de nükleer silah üretmesini kaçınılmaz hale getirilebilir. Güvenlik algısı değişen bir coğrafyada daha farklı sorunlarla karşılaşılabilmesi aşikârdır. Diğer bir konu ise enerji konusunda dışa bağımlı olan Türkiye'nin ABD ile İran arasında yaşanan gerginliğin bedelini ödüyor olmasıdır. Bu durumu değiştirmek adına enerji arzının çeşitlendirilerek alternatifli planların daima her duruma uygun olarak hazır tutulması gereklidir. Hiç şüphe yok ki İran sorunu kısa vadede çözülebilecek bir konu değildir. Bu süreç tahmin edilemeyen bir akışla da seyredebilir. Türkiye'nin durumdan en az maliyetle çıkabileceği stratejik öngörülerini bu bağlamda çok önem arz etmektedir²³².

²³⁰ "Nükleer Rapora Doğru Gerilim Dorukta", *Milliyet Gazetesi*, 07.11.2011, <http://dunya.milliyet.com.tr/nukleer-rapora-dogru-gerilim-dorukta/dunya/dunyadetay/08.11.2011/1460411/default.htm>, (erişim,26.09.2014)

²³¹ Fikret Birdişli, a.g.m, s.48

²³² Dilek Aydın, Arif Tekbıyık "İran Nükleer Programının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2007,s.118

5.3.4. Terör Başlığı Altında Türkiye ve İran

Türkiye Cumhuriyeti Ortadoğu ile olan sınırında tarihte ve günümüzde cereyan eden birçok meseleden dolayı bazı sorunlarla kaçınılmaz olarak karşılaşmıştır. Şüphesiz bunun en önemlisi ise söz konusu coğrafyanın etnik gruplarından olan Kürtlerin son yüzyılda oluşan Türkiye, İran, Irak ve Suriye devletlerinin yani dört parçaya ayrılarak etnik olarak parçalanmalarıdır. Bu sebeple bölgede bu meselenin doğurduğu olaylar zaman zaman cereyan etmekte ve kaçınılmaz olarak Türkiye ve komşuları bu vesile ile benzer olaylara ev sahipliği yapmaktadır²³³.

1991-2003 yılları arasında İngiliz Fransız ve Amerikan birliklerinden oluşan ve adına Çekiç güç denen askeri birlik on iki yıl boyunca Irak'ın kuzeyindeki bölgeyi Türkiye ve Irak'ın kontrolünden uzak tutmuş ve bu yıllarda bu alana iyice yerleşen PKK kurumsallaşma imkânı bulmuştur²³⁴. Bu süreçte Türkiye'nin güçlenmesini asla istemeyen Suriye Halep'te, Lübnan Bekaa'da, İran ise Urmiye Gölü yakınlarında bu terör örgütünün yuvalanmasına müsaade etmiştir²³⁵.

İran yönetimi milli çıkarları mevzubahis olduğunda özellikle Mahmut Ahmedinejad yönetimi ile birlikte 2005 yılı sonrasında örtülü askeri siyasi ve ekonomik faaliyetlerinde, etkisi Devrim Muhafızları içerisinde her geçen gün artmakta olan Kudüs gücünü kullanmıştır. Kudüs gücünün görevleri içerisinde taktik istihbarat toplama örtülü gizli diplomasi yürütme ve terör örgütlerine eğitim silah ve mali destek sağlama olarak sıralanmaktadır²³⁶.

²³³ Kenan Arınç, "Siyasî ve Tarihî Coğrafya Perspektifiyle:Türkiye'nin Terör Sorununun Analizi ve Jeopolitik- Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı :14 (2): ,2010 , s.3

²³⁴ Kenan Arınç, a.g.m, s.6

²³⁵ Gös.yer.

²³⁶ Keneş, Bülent, "Hasan Sabbah' tan Bugüne İran ve Terör", Timaş Yayınları, 1. Baskı, Kasım 2012 İstanbul, s.111

1987 yılından itibaren İran Hizbullah gibi dini ağırlıklı terör örgütlerinin yanı sıra PKK'ya da destek olmaya başlamıştır. Urumiye kentinde PKK'nın hastane kurmasına izin vermiş, pek çok barınak ve kamp yeri edinmesine olanak tanımıştır.²³⁷ Yakalanan birçok PKK elemanı İran'da örgütün silah depolarının bulunduğunu ve bu durumun İran istihbaratı tarafından da bilindiğini belirtmişlerdir. Ayrıca çapıcı bir iddia ise örgüte ait uyuşturucu imalathanelerinin varlığından bahsedilmektedir²³⁸.

Diğer taraftan 2006 yılı ile birlikte PEJAK adında yeni bir silahlı terör örgütü bölgede boy göstermeye başlamıştır. Bu örgüt ABD ve İsrail desteği ile kurularak İran'da faaliyetlerini sürdürmektedir. Özellikle silah temininin İsrail tarafından sağlandığı ileri sürülen bu silahlı terör örgütünün İran'a yaptırım uygulayabilmek ve İran'ı yıpratmak amacıyla kurulduğu bilinmektedir. PEJAK ile PKK görünüşte aynı amaca hizmet ettiğinden aynı merkezden yönetilmektedirler²³⁹.

1980'li ve 90'lı yıllarda PKK konusunda tavizkar olduğu bilinen ve hatta her ne kadar inkâr etse de desteğini esirgemeyen²⁴⁰ İran aynı merkezden yönetilen PEJAK terör örgütü ile mücadelede Türkiye ile birlikte hareket etmektedir. Hatta bu durumun tarafları birbirlerine yakınlaştırdığından bahsetmek mümkündür.²⁴¹ Son dönemde terör paydası altında geçmişte yaşananlar bir kenara bırakılarak birlikte ortak politikalar üretebilen İran ve Türkiye açısından 2011 yılında yaşanan PKK'nın iki numaralı ismi olan Murat Karayılan'ın yakalandığı ve sonrasında serbest bırakıldığına ilişkin çelişkili durum düşündürücüdür²⁴².

²³⁷ Ali Kuzu, "Terör Mü, Kürt Sorunu mu?", Kariyer Yayıncılık İletişim, İstanbul, Haziran 2009, s.105

²³⁸ Ali Kuzu, a.g.e, s.105

²³⁹ Kenan Arınç, a.g.m, s.8

²⁴⁰ Keneş, Bülent, "Hasan Sabbah' tan Bugüne İran ve terör", Timaş Yayınları, 1. Baskı, Kasım 2012 İstanbul, s.137

²⁴¹ Keneş Bülent, a.g.e, s.136

²⁴² "İran, Karayılan'ı Yakaladıktan Sonra PKK İle Anlaştı", *Samanyolu Haber*, 20 Ağustos 2012, <http://www.samanyoluhaber.com/gundem/Sok-iddia-Iran-Karayilani-yakaladiktan-sonra/821905/>,(erişim,26.09.2014)

5.4. Arap Baharı ve İnan

17 Aralık 2010 tarihinde Tunuslu bir seyyar satıcı olan Muhammed Bouazizi'nin kendisini yakması ile başlayan ve bölgede geniş çaplı kitlesel hareketlere sahne olan Arap baharı olarak adlandırılan süreç, bölgenin önemli aktörlerinden Ahmedinejad'lı İnan açısından da önemli politik gelişmeler barındırdığından incelenmesi gereken bir süreçtir.

Yaşanan bu süreci başlatan en önemli siyasi sebepler şüphesiz Ortadoğu coğrafyasında demokratik olmayan rejimler, iktidarların tek ailede olması, siyasi katılımların azlığı ve dahası halka uygulanan baskı olarak sıralanmaktadır. Bölge halkı yaşanan politik karmaşaya ve istikrarsız ortama son verebilecek bir rejime özlem duymaktadır. Arap baharı olarak adlandırılan süreci hazırlayarak bu başkaldırıyı halk nezdinde meşrulaştıran süreç bu şekilde oluşmuştur. Bu süreç içerisinde bölge halkının talepleri yolsuzlukların ortadan kalkması adil seçimlerle iktidarların gelmesi ve otoriter rejimlerin gitmesi olmuştur. Arap baharı sürecinin en önemli sebeplerinden biri de bölge halklarını siyasi rejimleri meşru kabul etmemesidir²⁴³.

Ekonomik olarak bölge ülkelerinin gelir seviyelerinin düşük olması işsizlik sorununun ayyuka çıkması adaletsiz gelir dağılımı rüşvet ve yolsuzluk skandallarının artması modern dünyaya entegre olamama gibi etkenler. Ayrıca, önemli ölçüde sürecin oluşmasına zemin hazırlayan unsurlar olarak yöneticiler ve halk arasındaki kopukluk, yöneticilerin halkın geleneksel değerlerinden kopuk lüks bir hayat yaşaması halkın devlet imkânlarından yararlanamaması gibi sosyal meseleleri de sayabiliriz. Arap baharı hareketinin yaşandığı ülkelerde sürecin parametreleri incelendiğinde ortak noktalarının anti – demokratik yapıları olduğu görülmektedir²⁴⁴.

²⁴³ Hasan Duran, Çağatay Özdemir “Ortadoğu'nun sancıklarına Arap Baharı çözüm olabilir mi?”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 59, 2013-2014, s.53

²⁴⁴ Hasan Duran, Çağatay Özdemir, a.g.m, s.55

İran için bu süreçte yaşananların hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabilecek faktörlerden bahsetmek mümkündür. Gerek Mısır'da, gerek Libya ve Tunus'ta dönemin ABD yanlısı ve İsrail ile iyi ilişkiler içerisindeki yönetimlerin tasfiye olması İran'a bölgesel anlamda bir üstünlük sağlayabilecekken uzun vadede değerlendirildiğinde ise liberalizm ve demokrasi yanlısı akımlar zaman içerisinde İran'da İslami rejimin devamını zora sokabilecektir²⁴⁵.

Ayrıca, Arap baharının etkisiyle Suriye'de Esad rejiminin son bulması İran için İsrail karşısında ve Batıya karşı pazarlık gücünde önemli bir güç kaybı anlamı taşımaktadır. İran için Suriye Hizbullah ve Hamas'ın kontrolü açısından kritiktir. Bu durum İran için kuşatılmışlık anlamı taşımaktadır. Bir başka olumsuz gelişme ise İran adına Türkiye ile Suriye meselesi yüzünden olumsuz etkilenen ilişkileridir²⁴⁶.

Türkiye'nin liberal-Müslüman ve demokratik kimliği ayrıca laik olmasıyla bölgedeki değişim sürecinde adeta bir ilham kaynağı oluşturuyor olması İran için endişe vericidir. Keza İran Türkiye'yi kendine bir rakip olarak görmektedir. Arap baharında İran açısından bir diğer gelişme ise nükleer silah yönünde çalışmalarına hız vermesidir. Rejim, İran halkı nezdinde meşruluğunu güçlendirmesi açısından ve ABD İsrail karşısında da caydırıcı bir güç unsuru olarak gördüğü nükleer hedeflerine ulaşma gayesindedir²⁴⁷.

Ahmedinejad yönetimi açısından Arap Baharı sürecinin en önemli kazanımı hiç şüphesiz ki dünya kamuoyunda gündem oluşturarak, İran için baskının her geçen gün arttırıldığı İran nükleer programının uluslararası platformda ikinci planda kalmasıdır. Halkların bu hareketleri ve olası sonuçları her kesimin ilgi odağı olmuşken İran'ın nükleer politikalarına karşı uluslararası toplum eski ilgisini kaybetmiştir. İran için bu durumun yarattığı olumlu bir sonuç ise istikrarsızlığın yarattığı durumun petrol fiyatlarına yansımalarıdır. Ekonomik yaptırımlara maruz kalan İran için önemli bir gelişme olmuştur. Ancak bu süreçte İran'ın beklediği

²⁴⁵ Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Yansımaları", *Ortadoğu Analiz*, Aralık 2011, Cilt: 3, Sayı: 36, s.14

²⁴⁶ Tarık Oğuzlu, a.g.m, s.14

²⁴⁷ Gös.yer.

gelişme belli bir seviyede kalmıştır. Çünkü Suudi Arabistan 8,4 milyon varil olan günlük üretim miktarını 9 milyon varile çıkararak gerektiğinde 12 buçuk milyon varil arz gerçekleştirebileceğini açıklayarak²⁴⁸ petrol fiyatlarındaki artışın 1973 yılı Süveyş krizinde olduğu gibi ciddi miktarlarda olmamasını sağlamıştır. Arap baharında İran için sürpriz denilebilecek gelişme ise Mısır'daki yeni rejimin Mübarek rejiminin izlediği politikayı terk ederek İran ile yakınlaşması hatta savaş gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan Akdeniz'e geçmelerine izin vermesi olmuş ve bu durum İran için olumlu bir gelişmedir²⁴⁹.

Arap Baharının İran için iki olumsuz yönünden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi İran muhalefetinin durumdan çıkar sağlama ihtimalidir. 2009 seçimlerinden beri sürdürülen muhalefet hareketi olan “yeşil” daha da etkili olma ihtimalidir. Çünkü İran muhalefetinin talepleri de diğer bölge ülkelerindeki halk isyanlarında talep edilenlerle paralellik göstermektedir. Bu istekler, halkın daha etkin bir şekilde yönetime katılımı, adil gelir dağılımı ve yöneticilerin halka hesap vermesi gibi isteklerdir. Diğer ülkelerde yaşanan ve başarıya ulaşabilen halk hareketleri İranlı muhalif grupları etkileyebilecek türden gelişmeler olarak okunmaktadır. Bu şekilde davranmaları, bütün muhalefet gruplarının paylaştığı unsurlardır. Bu durum Ahmedinjad yönetiminin ülke içi muhalif gruplara karşı hareketlenmesini açıklamaktadır²⁵⁰.

Muhalefeti bastırmakta kullanılan yöntemler bazen aşırıya kaçabilmektedir. Bunlar, iletişime yasaklar getirilmesi, basın üzerinde sansür uygulanması Devrim Muhafızlarının (ana görevleri rejimi korumaktır) etkili şekilde donatılması olarak sıralanabilir. Ayrıca İran yönetiminin Suriye'de yaşanan halk hareketini bastırabilmesi için Esad'a yardım ettiği bilinmektedir. İran'daki muhalefet

²⁴⁸ Cenk Sevim, “Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği”, *Journal of Yasar University*, yıl:2012, sayı: 26, s.4384

²⁴⁹ Tarık Oğuzlu, “Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler”, *Ortadoğu Analiz*, Haziran 2011, Cilt: 3, Sayı: 30, s.35

²⁵⁰ Tarık Oğuzlu, a.g.m, s.36

gruplarının diğer ülkelerde yaşana olaylara destek için gösteri düzenlerken yönetimden izin alması bu baskının işe yaradığının bir kanıtıdır²⁵¹.

Tahran rejiminin olumsuz algıladığı bir diğer gelişme ise Suriye’de devam eden olaylar karşısında Esad’ın daha fazla dayanamayarak iktidardan çekilebileceği durumudur. İran’ın bölgede önemli bir müttefiki Suriye’dir. İran Suriye üzerinden Lübnan Hizbullah’ını ve Gazze’de Hamas’ ı kontrol edebilmektedir. İran ayrıca İsrail ve ABD’ye karşı pazarlık gücünü Suriye sayesinde korumaktadır. Ayrıca Suriye’de uzun yıllardır iktidarda olan kesim Şiiliğin bir kolu olan Alevi Nusayriyelerden oluşmaktadır. Yönetimlerin mezhepsel bu bağları iki ülke yönetimini daha da yakınlaştırmaktadır. İran ne pahasına olursa olsun Esad’ın iktidarının devamını desteklemektedir²⁵².

Sonuç olarak, Arap baharı diye adlandırdığımız bu süreçte yaşadığımız toplumsal hareketler sadece basit ve gündelik olaylar sonucunda ortaya çıkan bir tepkiden ibaret değildir. 1950’den sonra Arap dünyasında ulus devlet olgusu yerleşmiş ve bu süreç başlamıştır. Ancak bu ulus devletler demokrasi yerine baskıcı rejimler halini almışlardır. Bugün yaşanan toplumsal isyan aslen buna yöneliktir. Günümüzde birçok Ortadoğu ülkesi okuryazar ve işsizlik oranları % 30-50 arasında bir rakamla ifade edilmektedir. Söz konusu ülkelerde nüfusun % 50 den fazlası 25 yaşın altındadır. Yeraltı zenginliği bakımından doğanın cömert davrandığı bu ülkelerde nüfusun sadece % 5’lik kısmı lüks içinde yaşarken diğer kısmı yaşam mücadelesi vermektedir. Bu rakamlarla ifade edilenler bile Arap baharı coğrafyasının elim durumunu nispeten ortaya koyma adına yeterlidir²⁵³.

²⁵¹ Gös.yer.

²⁵² Gös.yer.

²⁵³ Sertif Demir, “Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2, Kıs 2012, s.566

5.5. Söylemleriyle Ahmedinejad

İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad 2005 yılında göreve geldikten sonra sert söylemleriyle anılan bir isim olmuştur. Yaşanan süreç içerisinde nükleer konusu ile ilgili eleştirilere maruz kalmış ancak bu konuda dahi eleştiri kabul etmeyen tutumu ile dikkatleri üzerine çektiği göze çarpmaktadır.

2006 yılında Tahranda yapılan Yahudi soykırımı hakkında bilimsel bir konferansta Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, İsrail'e yüklenerek, Yahudi Soykırımı konusunda Tahran'da yapılan uluslararası konferansa katılan yerli ve yabancı bilim adamlarını kabulünde yaptığı konuşmada, Ahmedinejad İsrail'in de Sovyetler Birliği gibi kısa zaman içinde yeryüzünden silineceğini söylemiştir²⁵⁴.

Aynı yılın temmuzunda İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, İsrail'in Suriye'ye saldırı gerçekleştirmesini bunu İslam dünyasına yapılmış kabul edeceğini ve yanıtın çok sert olacağını ifade eden bir açıklama gerçekleştirmiştir.²⁵⁵ Ahmedinejad, ABD'nin Columbia Üniversitesi'nde davetli olduğu bir konferansta üniversitenin rektörü olan Lee Bollinger tarafından kürsüye çıkmak üzere takdim edilirken *“Sizi buraya fikir ve konuşma özgürlüğüne inanan bir üniversite olduğumuz için çağırdık. Sayın Başkan, adi ve zalim bir diktatörün bütün özelliklerini sergiliyorsunuz. Yahudi soykırımını inkâr etmekle ancak kara cahilleri aldatabilirsiniz. Artık sizin dünyadaki terörizmi desteklediğiniz de kanıtlanmış durumda. Dünya barışını tehdit ettiğinizi de biliyoruz. Sanırım bütün bunlara cevap verecek entelektüel ahlaka sahipsinizdir.”*²⁵⁶ Şeklindeki ifadesi dünya kamuoyunda geniş yankı bulmuştur.

²⁵⁴ “Ahmedinejad: İsrail Sovyetler Birliği gibi haritadan silinecek”, 2006-12-13, *WordNews*, [\(erişim,30.09.2014\)](http://article.wn.com/view/2006/12/13/ahmedinejad_srail_sovyetler_birli_i_gibi_yery_z_nden_silinedi/(erişim,30.09.2014))

²⁵⁵ “Dünya endişe içinde”, 14.07.2006, [\(erişim,30.09.2014\)](http://www.dw.de/d%C3%BCnya-endi%C5%9Fe-i%C3%A7inde/a-2520975(erişim,30.09.2014))

²⁵⁶ “Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ve İran'ın Geleceği”, *Hürriyet Gazetesi*, 30 Eylül 2014, [\(erişim,30.09.2014\)](http://www.hurriyet.com.tr/strateji/7359036.asp(erişim,30.09.2014))

Nisan 2009'da Cenevre'de yapılan BM Dünya Irkçılıkla Mücadele Konferansı sırasında söz alan Ahmedinejad, konuşmasında İsrail'e ırkçı ve vahşi rejim diye nitelermeler yapması konferansta tansiyonu bir anda yükseltmiştir²⁵⁷. Ahmedinejad katılımcıların yoğun protestolarına maruz kalmıştır. 2010 BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma ise sansasyonel bir niteliktedir. Keza 11 Eylül saldırılarında Amerikan yönetiminin parmağı olduğunu iddia eden “Amerikan yönetimi içinde bazı kesimlerin saldırıyı Amerikan ekonomisindeki düşüşü geriye çevirmek, Ortadoğu'da ipleri ele almak ve Siyonist rejimi kurtarmak için organize ettiği yönünde bir teori var. Amerikan halkının çoğunluğu gibi diğer milletler ve politikacılar da bu görüşe katılıyor” ifadesiyle şaşkınlığa sebep olmuştur. 27 ülke salonu terk ederek konuşmayı kınarken ABD heyeti daha konuşma bitmeden bir bildiri ile olayı protesto etmiştir.²⁵⁸

2011 yılı Birleşmiş Milletler 66. Genel Kurulu'ndaki konuşmasında ise İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, eleştiri bombardımanı yapmıştır. Konuşmasına salgın hastalıklarla mücadeleden bahsederek başlamış, dünyanın % 40'ının toplam kaynağın % 5ini kullanabilirken % 20'lik bir nüfusun ise toplam kaynağın % 75'ine sahip olduğunu ifade eden Ahmedinejad küresel adaletsizlikten bahsetmiştir. Bir önceki toplantıda iddia ettiği 11 Eylül saldırılarının komplo olduğu ve ABD nin Afganistan ve Irak'a girmek için olayı planladığı şeklindeki tezini yinelemiştir. İsrail karşıtı ve Siyonizm hakkında görüşlerini tekrarlayan Ahmedinejad ABD'yi nükleer silahı kullanan tek devlet olmakla ve hala nükleer silah üreterek depolamakta olduğunu bildirmek suretiyle suçlamıştır. Konuşmasının sonunda ise Birleşmiş Milletler 'e bir göndermede bulunarak Filistin'in üyeliğini kabul etmesini talep eden Ahmedinejad Filistin'e destek sloganıyla konuşmasını bitirmiştir²⁵⁹.

²⁵⁷ “Ahmedinejad Depremi”, *T24 İnternet Gazetesi*, 20 Nisan 2009, <http://t24.com.tr/haber/ahmedinejad-depremi,42170>,(erişim.30.09.2014)

²⁵⁸ “BM'de Ahmedinejad krizi”, *DW*, 24.09.2010, <http://www.dw.de/bmde-ahmedinejad-krizi/a-6041325>,(erişim,30.09.2014)

²⁵⁹ “Ahmedinejad BM'de Avrupa ve Amerika'yı Bombaladı”, *National Turk*, 23 Eylül, 2011, http://www.nationalturk.com/ahmedinejad-bm-konusmasi-avrupa-ve-amerika-elestiri-82681.htm#.VCpv6_1_t2E,(erişim,30.09.2014)

26 Eylül 2012 tarihinde yapılan New York'ta ki 67. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu yine Mahmut Ahmedinejad'ın gündem dışı açıklamalarına sahne olmuştur. Mehdiden ve Dünya'ya barış getireceğinden bahseden Ahmedinejad konuşmasının sonunda barış ve dostluk mesajı vermiştir²⁶⁰.

²⁶⁰ “İran / Mahmud Ahmedinejad Birleşmiş Milletler'de Hazreti Mehdi ile İlgili Neler Söyledi?”, *Milliyet Gazetesi*, 04 Ekim 2012, [http://blog.milliyet.com.tr/iran---mahmud-ahmedinejad-birlesmis-milletler-de-hazreti-mehdi-ile-ilgili-neler-soyledi-/Blog/?BlogNo=381472,\(erişim,30.09.2014\)](http://blog.milliyet.com.tr/iran---mahmud-ahmedinejad-birlesmis-milletler-de-hazreti-mehdi-ile-ilgili-neler-soyledi-/Blog/?BlogNo=381472,(erişim,30.09.2014))

SONUÇ

İran medeniyetinin, kökleri çok eskilere dayanan bir devlet anlayışı vardır. XX. Yüzyıl ile birlikte Dünyada değişen sistemin etkisiyle 1906 yılında yaşanan meşrutiyet devrimi, İran’da parlamento kurarak monarşiden kurtulmak isteyen halkın bir serzenişi olmuş ancak, başarı sağlayamamış bir devrim olarak tarih sayfasındaki yerini almıştır. 1979 yılında yaşanan ve bir din adamının başlattığı, bu açıdan dünyada örneği bulunmayan ve geniş kitlelerin katılımıyla gerçekleştirilen İslam devrimiyle, yeni bir devlet sistemi kurularak “İran İslam Cumhuriyeti” tüm Dünyaya adını duyurmuştur. Velayet- i Fakih sıfatıyla Humeyni’nin iktidarı ile yönetilen İran, aynı zamanda meclise ve idarenin başında bir cumhurbaşkanına sahiptir. İran sistemi şekilsel olarak Cumhuriyet ile yönetilen ülkelere benzemekle birlikte farklı bir karar verme mekanizmasına sahiptir.

Ortadoğu ve Dünya siyasal sistemi için en önemli kırılma noktalarından biri olan 11 Eylül saldırıları İran için de önemli sonuçlar doğurmuştur. ABD yönetiminin saldırılar sonrasında suçladığı ülkelere birisi konumuna düşen İran Dünyada ve bölgede etkin politika sürdüren Amerika’nın hedefine girmiştir. Afganistan ve sonrasında Irak işgali, İran’a kuşatılmış sendromu yaşatmaktadır. Bölgedeki başat güç konumundaki ABD’nin şer ekseni içerisinde nitelediği İran’ın bu kriz ortamında başka arayışlar içerisinde olacağı aşikârdır.

Hatemi döneminde ılımlı bir dış politika benimseyen İran’da eski bir Devrim Muhafızı olan Mahmut Ahmedinejad’ın iktidara gelişiyle birlikte dış politikada sert bir anlayış izlenmiştir. Bunda hiç şüphesiz, sürpriz bir gelişme ile Dünya kamuoyuna ifşa edilen İran gizli nükleer programı sonrası yaşanan politik gelişmeler etkilidir. Humeyni sonrası Rehberlik makamını devralan Hamanei’nin desteği ile iktidara gelen Ahmedinejad göreve gelir gelmez, yaşanacak iki dönemlik süreç içerisinde cereyan edebilecek siyasal gelişmelerin sinyalini vermiştir. İsrail’i haritadan silmekle tehdit eden Ahmedinejad nükleer konusunda ise uzlaşmaz bir tutum sergileyerek sık sık gündem oluşturmuştur. 2009 yılında olaylı geçen ve

toplumsal olaylara sahne olan şaibeli seçimlerle Cumhurbaşkanlığını seçimlerini ikinci kez kazanan Ahmedinejad İran'da gelenek haline gelen iki dönem kuralını değiştirmemiştir.

İran dış politikası için çok önemli bir süreci yönetmiş olması sebebiyle hem bölge ülkeleri ve Dünya için, hem de İran siyasi tarihi adına önemli bir liderdir. Keza bölgede yaşanan süreç içerisinde ABD öncülüğünde uygulanan yaptırım politikaları, Rusya-Çin gibi küresel aktörlerin İran politikaları, nükleer enerji konusunda süreci giderek daha girift bir duruma dönüştürmüştür. İran'a uygulanan yaptırımların süreç içerisinde sertleşmesi, Arap baharı ile birlikte İran için işleri daha da zora sokabilecek ve dikkatle yönetilmesi gereken bir dış politika sürecinin yaşanmasına sebep olmuştur. Anti - Amerikancı Chavez ile iyi ilişkiler kuran Ahmedinejad iktidarda kaldığı dönem içerisinde zaman zaman Hürmüz kartını ortaya koyarak küresel enerji arzına müdahale ile Suriye konusunda tehditkâr tavrıyla, ABD ve İsrail'e tehdit mesajlarıyla gündem oluşturmuş. BM genel kurullarında yapmış olduğu çıkışlar ile adından söz ettirmiştir.

Ahmedinejad döneminin en önemli konusu olarak karşımıza çıkan konu ise nükleer enerji konusudur. İran'ın bütün platformlarda barışçıl olarak lanse ettiği ancak denetimlere bir türlü açmadığı nükleer tesisleri bu sürecin merkezini oluşturmaktadır. Uluslararası toplumun yaptırımları sonuca bir etki etmeyi başaramamış ve süreç içerisinde İran nükleer programı istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Bu noktadan hareketle Ahmedinejad'ın asıl politik başarısı belki de şu anda İran'ın nükleer silaha sahip olduğu gerçeğidir. Çünkü süre açısından birçok uzmanın belirttiğine istinaden bilinen veriler ışığında İran yüksek oranda uranyum zenginleştirebilecek altyapıya ve sahiptir ve kritik olarak ifade edilen süre eşiği çoktan aşılmıştır.

Bölgesel bir güce dönüşen İran için Ahmedinejad yönetimi dönemi, dikkatle incelenmesi gereken bir süreç olması sebebiyle Türkiye açısından da önemli gelişmelere sebep olabilecek potansiyele sahiptir. Nükleer bir güce dönüşen İran

öncelikle bölgede rakip ülke olarak Türkiye'yi fazlasıyla ilgilendiren bir konudur. Uzun yıllar boyunca istikrarlı bir ilişki sürdürebilen iki ülke aslında eşit güçlere sahip olmaları sebebiyle denge oluşturabilmiş bir dış politika izlemektedir. Bu durumu İran lehine bozabilecek nükleer silahlanma karşısında Türkiye'nin ilk tepki verecek ülkelerden biri olacağı ve nükleer silahlanma ile İran'ın sağlayabileceği üstünlüğe sessiz kalmayarak bu konu ile ilgili çalışmalar başlatacağı düşünülmektedir.

Yaşanan gelişmelerden çıkan sonuç bize göstermiştir ki, ABD enerji arzında stratejik öneme sahip bölgelerde güvenliği sağlayabilecek ve rakiplerinin etkili olmasını engelleyebilecek güce sahip değildir. İran ile yaşanan nükleer kriz süreci başlarında nükleer bir İran'a asla izin verilmeyeceğinin sinyallerini veren ABD yönetimi, Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirerek bölgesel güç iddiasını pekiştiren İran karşısında tutumunu değiştirmek zorunda kalmıştır. Özellikle Suriye sorununda asıl inisiyatifin Rusya'da olduğu gerçeği ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki hareket alanını daraltmaktadır. İran nükleer sorununda çözüme yönelik söylemler artık başka bir ifade halini alarak, İran'ın nükleer faaliyetlerine engel olamayan ABD'nin bu konudaki tutumunun İran'ın nükleer silah kullanmasını engellemeye yönelik olacağı düşünülmektedir.

EK 1: İnan Nükleer Programı Gelişimi Kronolojisi

1957: İnan ile ABD arasında nükleer işbirliği anlaşması imzalandı.

1967: ABD, İnan'a Tahran Nükleer Araştırma Merkezi'nde kullanılmak üzere hafif-su reaktörü ve laboratuvar malzemesi sağladı.

1968: İnan Nükleer Silahsızlanma Anlaşması'nı (NPT) imzaladı. Anlaşma 1970'te yürürlüğe girdi.

1970: İnan Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, 1974'te ABD, 1976'da Almanya ve 1977'de Fransa ile nükleer teknoloji transferine ilişkin ikili anlaşmalar imzaladı.

1974: İnan, Dr. Ekber İtimad'ın yönetiminde İnan Atom Enerjisi Kurumu'nu kurdu. Dr. İtimad, İnan'ın 20 yıl içinde 23.000 MW nükleer enerji üretmesinin ve nükleer yakıt çevrimi gerçekleştirmesinin amaçlandığını açıkladı.

1976: İnan Alman Siemens şirketine bağlı Kraftwer Union AG ile Buşehr şehri yakında kurulacak 1300 MW'lık ikiz hafif-su reaktörü, Fransız Framatome ile ise Karun Nehri yakınlarında kurulacak 900 MW'lık ikiz hafif-su reaktörünün inşası için anlaşmalar imzaladı.

1979: İnan İslam Devrimi'nin lideri Ayetullah Humeyni, İnan'ın nükleer silah planı olamayacağını açıkladı. Bu tarihte İnan nükleer çalışmalarını askıya alırken, Alman Kraftwer Union şirketinin Buşehr'deki iki reaktörün inşasını durdurma kararı alması üzerine, bu şirketle yaptığı anlaşmayı feshetti. Bu tarihte reaktörlerden biri tamamlanmış ve asıl nükleer elementler kargoya vermeye hazır durumdaydı. 1980–88 İnan – Irak savaşı İnan'ın nükleer programında ciddi yavaşlamaya neden

oldu.1984 Irak savaş uçakları Buşehr nükleer tesisine saldırdı; İran, tesisin hasar almadığını açıkladı.

1990: 8 yıllık İran – Irak Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte nükleer enerji konusu İran'da tekrar gündeme geldi.

1991: Çin, İran'a 1 ton kadar saf uranyum gönderdi. Bu, İran'ın 1990lar boyunca uranyum dönüştürme ve zenginleştirme deneyleri yapmasına imkân tanıdı.

1992: İran Çin ile İran'ın batısındaki Darkovin bölgesinde 950 MW'lık iki reaktör inşası yönünde anlaşma imzaladı; reaktörlerin inşasına bugüne değin başlanmadı.

1995: İran Rusya ile Buşehr'deki reaktörün tamamlanmasına yönelik bir anlaşma imzaladı.

1995: ABD Başkanı Bill Clinton, nükleer silah edinme çabasında olduğu ve Orta Doğu Barış Süreci'ni baltaladığı iddiasıyla İran'a yönelik petrol ve ticaret yaptırımlarını devreye soktu.1990ların ortaları Pakistan İran'a uranyum zenginleştirilmesinde kullanılan yüksek hızlı gaz santrifüj mekanizmalarının dizaynlarını ve teknik çizimlerini sattı.

1996: Amerikan Kongresi İran – Libya Yaptırım Bildirisi'ni devreye soktu. Aynı dönemde Clinton yönetimi tarafından İran ve Irak'a karşı çifte çevreleme politikası (dual containment) geliştirilerek iki ülkeye aynı anda baskı uygulandı.

29 Ocak 2002: Amerikan Başkanı George W. Bush, yıllık “Birliğin Durumu” konuşmasında İran, Irak ve Kuzey Kore'yi “Şer Eksenini” oluşturmakla suçladı.

Şubat 2002: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın raporunda İran'ın hali hazırdaki ve planlanan nükleer faaliyetlerinin sivil amaçlar üzerine olduğu belirtildi.

Ağustos 2002: İranlı rejim karşıtları İran'ın nükleer silah üretme programının parçası olarak Natanz'da bir uranyum zenginleştirme ve Arak'ta ağır-su tesisi inşa ettiğini iddia etti. İran bu iddialara sadece nükleer yakıt çevrimi çalışmaları olduğunu belirterek yanıt verdi.

Aralık 2002: Washington Natanz ve Arak tesislerinin uydu fotoğraflarında yaptığı inceleme sonrası bu tesislerin İran'ın "kapsamlı kitle imha silahı edinme çabası"nın parçaları olduğunu iddia etti. İran ise UAEK'nun nükleer tesislerini inceleme isteğine olumlu yanıt verdi.

Şubat 2003: İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi, ülkesinin nükleer yakıt çevrimi çalışmaları yürüttüğünü açıkladı. Bunun üzerine UAEK Direktörü Muhammed Baradey, İran'ın gelecekteki nükleer planları hakkında bilgi almak üzere Tahran'a gitti.

16 Haziran 2003: Baradey hazırladığı raporunda İran'ın nükleer çalışmalarının tümünü açıklamayarak Güvenlik Denetimi yükümlülüklerine uymadığını belirtti. Baradey, İran'a tüm tesis ve çalışmalarını açıklaması için 31 Ekim'e kadar süre vererek, İran'ı nükleer tesislerinin daha ayrıntılı incelenmesine yardımcı olması için uyardı.

Temmuz 2003: UAEK İran'daki tesislerde yeni bir inceleme sürecine başladı.

Ağustos 2003: UAEK Natanz tesisinde nükleer silahlarda kullanılacak düzeyde yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum tespit etti. İran ise daha sonra yaptığı açıklamada, bulunan uranyumun Pakistan'ın sağladığı malzemelerden artan materyallere ait olduğunu iddia etti.

Eylül 2003: UAEK Müfettişlerinin bazı tesislerde bulduğu ek zenginleştirilmiş uranyum izleri üzerine İran, NPT Anlaşmasının daha kapsamlı UAEK araştırmalarına olanak veren ek protokolünü imzalamaya razı oldu. ABD İran'ı

NPT'nin hükümlerine uymamakla suçladı ve İran'ın BM Güvenlik Konseyi'ne sevk edilmesini talep etti. Daha sonra ise AB Troykası (Almanya, Fransa, İngiltere) İran'a nükleer aktivitelerini tamamen açıklaması ve daha katı bir inceleme rejimine izin vermesi noktasında Ekim

2003'e kadar izin vermeyi öngören teklifi desteklemeye karar verdi.

21 Ekim 2003: AB Troykası, İran'ı uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya alma ve NPT Ek Protokolü'nü resmen imzalama noktalarında anlaşmaya ikna etti.

31 Ekim 2003: UAEK İran'ın nükleer çalışmalarını içeren kapsamlı bir raporu Ajans'a sunduğunu açıkladı.

Kasım 2003: UAEK Direktörü Muhammed Baradey, İran'ın nükleer silah programı olduğuna dair hiçbir kanıt olmadığını açıklarken, ABD'den bu açıklamaya tepki geldi. Öte yandan, İran'ın plütonyum ürettiğini kabul etmesi üzerine, bu ülkenin kınanması çağrısında bulunurken, herhangi bir yaptırım önerisi getirmedi.

18 Aralık 2003: İran, UAEK'nun Viyana'daki merkezinde NPT'nin Ek Protokolünü imzaladı.

Şubat 2004: İran'ın Pakistan'ın atom bombasının fikir babası ve uygulayıcısı olan Abdül Kadir Han'dan nükleer silah teknolojisi aldığına yönelik iddialar ortaya atıldı. UAEK'nın bir raporunda ise İran'ın, nükleer bomba zincirleme reaksiyonunu tetiklemede kullanılan nükleer tetikleme materyalleri üzerine deneyler yürüttüğü iddia edildi. İran bu suçlamalara cevap vermezken, uranyum zenginleştirme programını durduracağını açıkladı. Takip eden araştırmalarda ise İran'ın programını durdurduğuna ilişkin bulguya rastlanmadı.

Mart 2004: UAEK İran'ı tüm nükleer çalışmalarını 1 Haziran'a kadar açıklaması noktasında uyardı.

Mayıs 2004: İran, UAEK'na tüm nükleer çalışmalarını içeren 1000 sayfalık bir dosya sundu.

Haziran 2004: UAEK İran'ı uranyum zenginleştirme mekanizmaları alma çabasında olduğu ve Ajans'ın müfettişleriyle işbirliği yapmadığı için eleştirdi. İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi ise İran'ın nükleer enerji hakkının uluslararası toplum tarafından kabul edilmesi gerektiğini ve İran'ın çalışmalarının geri döndürülemez olduğunu açıkladı.

27 Temmuz 2004: İran Natanz tesisindeki santrifüjlere UAEK tarafından yerleştirilen mühürleri sökerek burada çalışmalara yeniden başladı.

24 Ağustos 2004: İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi, İsrail Genelkurmay Başkanı Moşe Yaalon'un İran'a saldırıda bulunabilecekleri imasına karşılık, nükleer tesislerine yönelik saldırılara güç kullanarak cevap vereceklerini açıkladı.

Eylül 2004: İran "geniş-ölçekli" zenginleştirme çalışmalarına yeniden başladığını duyurdu. UAEK'ndan ise İran'a tüm nükleer çalışmalarını durdurması ve programını 25 Kasım'a kadar açıklaması çağrısında bulunuldu. ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, BM Güvenlik Konseyi'nden İran'a yaptırım uygulanması isteğinde bulundu.

18 Ekim 2004: İran AB Troykası ile uranyum zenginleştirme çalışmalarını askıya almak için müzakere edebileceğini fakat bu hakkından asla vazgeçmeyeceğini açıkladı.

Kasım 2004: AB Troykası, İran'la var olduğu iddia edilen nükleer silah programını durdurması karşılığında ticaret ve nükleer enerji teşvikleri içeren bir anlaşmayı müzakere etmeye başladı. UAEK İran'a yönelik olarak NPT'nin Safeguards Anlaşması'nı uygulamasını ve bir sonraki inceleme dönemine kadar tüm nükleer çalışmalarını durdurmasını içeren bir karar tasarısı yayınladı. İran bir kez daha

uranyum zenginleştirme çalışmalarını açık uçlu olarak askıya almayı kabul etti. Bu ayda basına sızan gizli bir BM raporunda İran'ın nükleer silah programına dair bir ize rastlanmadığı fakat bu konuda kesin yargıya varmak için yeterli bilgiye sahip olunmadığı belirtildi.

Ocak 2005: İran UAEK müfettişlerinin gizli Parçin nükleer tesisini incelemelerine izin verdi.

Şubat 2005: İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi İran'ın nükleer teknolojiden asla vazgeçmeyeceğini; fakat bu çalışmaların tamamen barışçı amaçlar için olduğunu açıkladı. Rusya İran'a destek vererek Buşehr tesisi için yakıt sağlamak üzere bir anlaşma imzaladı. ABD Savunma Bakanlığı İstihbarat Ajansı Direktörü Amiral Lowell E. Jacoby Amerikan Kongresinde verdiği ifadede İran'ın 5 yıl içinde nükleer silah üretebilecek kapasitede olduğunu açıkladı. Bu tahmin 1995 yılından bu yana Amerikalı yetkililerin vurguladığı bir noktaydı.

Mart 2005: İran UAEK müfettişlerinin Parçin Nükleer Tesisinde inceleme yapmalarına izin vermedi.

Nisan 2005: İran, İsfahan Tesisinde uranyum-çevrim çalışmalarına yeniden başlamayı planladığını duyurdu. ABD'nin İsrail'e yeraltı tesislerini bombalamak için kullanılan bombalardan satması üzerine bazı yorumcular, İsrail'in bu silahları İran'ın yeraltındaki nükleer araştırma tesislerini bombalamakta Kullanacağını gündeme getirdiler.

Mayıs 2005: AB, İran'ın uranyum zenginleştirme programını yeniden başlatması halinde AB Troykası tarafından müzakere edilen ticaret ve enerji teşviki paketinin masadan çekileceğini açıklarken, İran bu paketin ayrıntılarını görmeyi bekleyeceğini belirtti.

2 Ağustos 2005: Amerikan Washington Post gazetesinin manşet haberinde, yakın zamanda hazırlanan gizli ABD Ulusal Güvenlik Öngörüsü belgesinde İran'ın 10 yıl içinde nükleer silah üretecek kapasiteye ulaşacağına belirtildiği iddia edildi.

5 Ağustos 2005: AB Troykası, İran'a nükleer yakıt çevrimi üretme çalışmalarını durdurması karşılığında ekonomik teşvik ve güvenlik garantileri içeren 31 sayfalık bir belge verdi.

8 Ağustos 2005: İran, AB Troykasının 31 sayfalık önerisini “saçma ve küçük düşürücü” olarak niteleyerek, nükleer zenginleştirme çalışmalarına NPT'nin 4. Maddesinin sağladığı haklar çerçevesinde “geri döndürülemez” bir biçimde yeniden başlayacağını açıkladı.

10 Ağustos 2005: İranlı teknisyenler UAİK müfettişlerinin gözetiminde İsfahan tesisindeki mühürleri söktüler. İran, tesiste uranyum dönüştürme çalışmalarına başladığı yönünde UAİK'nu bilgilendirdi. UAİK tesiste dönüştürülen uranyum olup olmadığını kontrol etmek için tesise gözetleme kameraları yerleştirdi.

11 Ağustos 2005: UAİK, AB Troykasının hazırladığı İran'a İsfahan'daki işlemleri durdurması çağrısı yapan taslağı gündeme aldı.

2 Eylül 2005: UAİK'nun bir raporunda İran'ın İsfahan tesisinde çalışmalarına yeniden başlamasından bu yana 7 ton uranyum hexaflorid –zenginleştirilmiş uranyum üretmek için özel santrifüj cihazlarının yüksek hızda döndürülmesiyle elde edilen gazsal bir bileşim– ürettiğini yazdı. Raporda İran'ın 18 yıllık gizli nükleer çalışmalarına vurgu yapılarak Ajans'ın “İran'da gizli olmayan nükleer materyal ya da faaliyetler olup olmadığını” söyleyebilecek durumda olmadığı belirtildi. Rapor, İran'a nükleer çalışmalarla ilgili “kişilere, alım dokümanlarına, orduyla bağlantılı çalıştaylara ve araştırma-geliştirme merkezlerine ”erişim sağlaması için çağrıda bulundu.

17 Eylül 2005: BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad ülkesinin “barışçıl amaçlı nükleer enerji çalışması yürütme hakkından” vazgeçmesinin söz konusu olmadığını söyledi. Amerikalı yetkililer ise İran konusunu UAEK'nın oyuyla BM Güvenlik Konseyi'ne taşımayı öngördüklerini açıkladılar.

24 Eylül 2005: UAEK Yönetim Kurulu, İran'ın nükleer çalışmalarında şeffaf olmasının “kaçınılmaz ve artık ertelenemez” olduğunu belirten bir karar tasarısını kabul etti. Tasarıda İran konusunu BM'ye havale etmekten kaçınılırken, bu konudaki önemli konuların BM Güvenlik Konseyi'nin yetki alanında olduğu vurgulandı.

5 Kasım 2005: İran hükümeti, yabancı yatırımcıların Natanz tesisindeki çalışmalara katılabilmesine izin veren bir planı onayladı. Hükümet ayrıca İran Atom Enerjisi Kurumu'na yabancı yatırımcıları uranyum zenginleştirme çalışmalarına çekebilmek için gerekli adımları atması yönünde yetki verdi.

31 Ocak 2006: UAEK'nun raporunda İran'ın Güvenlik Denetimi Anlaşması'nın gerekleri çerçevesinde Ajans'ın talep ettiği nükleer sitelere ve gerekli dokümanlara erişime zaman geçirmeden yanıt verdiği belirtildi.

4 Şubat 2006: UAEK'nda yapılan oylamada 3 ret oyuna karşılık 27 oyla İran'ın BM Güvenlik Konseyi'ne sevk edilmesine karar verildi. Bunu üzerine İran, NPT'nin temel yükümlülükleri hariç olmak üzere, UAEK ile gönüllü olarak yürüttüğü işbirliğine son vermeyi ve uranyum zenginleştirme çalışmalarınayeniden başlamayı planladığını açıkladı.

3 Mart 2006: İran AB Troykasına 6 maddelik bir öneriler paketi sunarak süregelen müzakerelere bağlı olarak 2 yıllık bir süre için uranyum zenginleştirme çalışmalarını durdurma önerisinde bulundu. İran'ın bu teklifi, AB Troykası tarafından reddedildi.

16 Mart 2006: Amerikan Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde İran, NPT'nin Güvenlik Denetimi yükümlülüklerini ihlal etmekle ve nükleer programının tamamen barışçıl amaçlar için olduğunu objektif bir şekilde Kanıtlanamamakla suçlandı.

11 Nisan 2006: İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, büyük bir basın toplantısı yaparak İran'ın uranyum zenginleştirmeyi başardığını açıkladı. Ahmedinejad: "İran artık nükleer enerjiye sahip ülkelerden birisidir. İran halkının direncinin sonucu olan bu çalışmalarımıza uluslararası anlaşmalar çerçevesinde devam edeceğiz."

26 Nisan 2006: İran Dini Lideri Ayetullah Ali Hamaney, ABD'nin İran'a saldırması halinde cevaplarının güçlü olacağını ve cevaplarını dünyanın mümkün olan her köşesinde vereceklerini söyledi.

28 Nisan 2006: UAEK, BM Güvenlik Konseyi'ne "İran İslam Cumhuriyeti'nde NPT Güvenlik Denetimi Anlaşması'nın, raporun kapsadığı 30 günlük periyotta İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmasına hız verdiğini açıkladı.

15 Mayıs 2006: AB askeri nükleer programını durdurması karşılığında İran'a gelişmiş sivil amaçlı nükleer teknoloji vermeyi öngören ayrıcalıklı yeni bir paket sunmaya hazır olduğunu açıkladı. AB Konseyi Genel Sekreteri/Ortak Dış ilişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana, bunun için İran'ın uranyum zenginleştirme programını durdurmasının elzem olduğunu belirtti.

17 Mayıs 2006: İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, İran'ın AB'nin uranyum zenginleştirme karşılığında sunacağı teşvik paketinin reddedeceğini, zira bunun, altına karşılık fındık fıstık almak anlamına geleceğini açıkladı.

1 Haziran 2006: AB Troykası'nın hazırladığı öneriler paketi Rusya, Çin ve ABD'nin de katılımıyla İran'a sunuldu.

3 Haziran 2006: İran 5+1'in önerisini ciddiyle inceleyeceğini belirtti.

6 Haziran 2006: AB Konseyi Genel Sekreteri/Ortak Dış ilişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana Tahran'a giderek 5+1'in öneri paketini İran'a resmen sundu. İran'ın baş nükleer müzakerecisi Ali Laricani öneriler paketinin bazı olumlu taraflarının olduğunu, bazı kısımlarının ise belirsiz olduğunu ve güçlendirilmesi gerektiğini belirtti.

16 Haziran 2006: İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, 5+1'in öneriler paketinin atılmış ileri bir adım olduğunu ve İranlı yetkililerin paketi dikkatle inceleyeceklerini söyledi.

21 Haziran 2006: İran, 5+1'in öneri paketine cevabını 22 Ağustos'ta vereceğini açıkladı.

22 Haziran 2006: ABD Başkanı George W. Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Stephen Hadley İran'a cevabını 29 Haziran'da Moskova'da yapılacak G-8 Dışişleri Bakanları toplantısından önce vermesi çağrısı yaptı.

25 Haziran 2006: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül İran'a bir ziyaret yaparak İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, Dışişleri Bakanı Manuçehr Muttaki, Nükleer Müzakereci Ali Laricani ve Eski Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani ile görüşmeler yaptı.

31 Temmuz 2006: BM Güvenlik Konseyi İran'ın nükleer yakıt zenginleştirmesini 31 Ağustos'a kadar durdurulması halinde, ekonomik ve diplomatik yaptırım öngören 1696 No.lu tasarımı kabul etti. 15 üyeli konseyde tasarıya karşı oy kullanan tek ülke Katar oldu.

26 Ağustos 2006: İran nükleer programını geliştiren bir ağır-su tesisini devreye soktu. İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, yaptırım ihtimaline omuz silkerik ülkesinin nükleer programını askıya almayacağını açıkladı.

31 Ağustos 2006: BM Güvenlik Konseyi'nin tanıdığı süre dolarken BM denetçileri İran'ın karara uymadığını açıkladılar. Amerikan Başkanı Bush, İran'ı "büyük bir tehlike" olarak tanımladı ve İran'ın bu tavrı için bedelödemesi gerektiğini açıkladı.

11 Eylül 2006: ABD Dışişleri Bakanı Condoleeza Rice, İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini geçici olarak durdurması halinde dahi, ABD ile İran arasında 25 yıldan bu yana askıda olan diplomatik ilişkilerin yeniden canlandırılabilceğinin sinyallerini verdi.

12 Eylül 2006: İran tarafından diğer ülkelere gönderilen bir mektupta, BM Güvenlik Konseyi'nde devam eden yaptırım görüşmelerine son verilmesi halinde, İran'ın taraflarla müzakereye açık olduğu belirtildi.

13 Eylül 2006: İran'ın nükleer faaliyetlerini denetlemekle görevli UAEK denetçileri, bir mektupla Amerikan Temsilciler Meclisi'nin İran'ın nükleer programı üzerine Ağustos ayında yayınladığı raporda bazı "yanlış, yanıltıcı ve mesnetsiz" kısımlar bulunduğunu belirttiler.

20 Eylül 2006: BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri, İran'a nükleer faaliyetlerini durdurması için tanınan fakat İran'ın uymadığı süreyi, Ekim ayının ilk haftasına kadar uzatmayı ve yaptırım görüşmelerini durdurmayı kararlaştırdılar.

3 Ekim 2006: UAEK İran'ın nükleer faaliyetlerinin dış denetime açılması noktasında, Fransa'nın kuracağı bir konsorsiyumun İran için uranyum zenginleştirmesini önerdi.

23 Ekim 2006: UAEK Direktörü Muhammed Baradey, İranlı teknisyenlerin 164 santrifüjden oluşan ikinci bir hattı devreye soktuklarını ve günler içinde bu hattın uranyum zenginleştirmesi için kullanılacağını açıkladı.

14 Kasım 2006: UAEEK, İran'daki bir nükleer atık tesisinde yeni plütonyum ve zenginleştirilmiş uranyum izleri ve bunun yanı sıra atom başlıklarında kullanılabilen olası malzemelerin izine rastlandığını açıkladı.

23 Aralık 2006: BM Güvenlik Konseyi oybirliğiyle aldığı kararla İran'ın hassas nükleer maddelere ulaşımını kısıtlama ve İran'ın nükleer programıyla bağlantılı 22 İranlı resmi yetkili ve bazı kurumların mal varlıklarının dondurulmasına karar verdi.

12 Şubat 2007: Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları, BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a yönelik kısıtlı yaptırım önerilerini hayata geçirme ve İran'a nükleer ve füze sistemleri programlarında kullanılabilen malzeme teknoloji satışını yasaklama noktasında anlaşılabilirler.

22 Şubat 2007: UAEEK yayınladığı yeni raporda, İran'ın BM Güvenlik Konseyi'nin İran'ın hassas nükleer faaliyetlerini durdurması için belirlediği 21 Şubat itibarıyla karara uymadığını açıkladı. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ise İran'ın daha sert yaptırımlarla karşılaşabileceğini açıkladı.

8 Mart 2007: UAEEK, İran'ın nükleer dosyasını görüşmek üzere toplandığı Viyana'da İran'ı Ajansla yeterli işbirliği yapmadığı gerekçesiyle eleştirdi ve İran'la 23 konudaki işbirliğini ve bu ülkeye olan nükleer yardımları durdurma kararı aldığını bildirdi.

14 Mart 2007: BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi, İran'a yönelik yeni yaptırımlar uygulanması noktasında anlaşmaya vardılar.

23 Mart 2007: İran, Basra Körfezi'nde 15 İngiliz askerini gözaltına aldı. İngiltere olaya sert tepki gösterirken, İran tarafı askerlerin esir alınışlarının görüntülerini uluslararası medyaya dağıttı.

24 Mart 2007: BM Güvenlik Konseyi, İran'ın uranyum zenginleştirme programını askıya almaması üzerine yeni silah ve mali yaptırım kararını oybirliğiyle onayladı.

9 Nisan 2007: İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, ülkesinin sınaî ölçekte nükleer yakıt üretmeyi başardığını açıkladı.

17 Nisan 2007: İran Dışişleri Bakanı Manučehr Muttaki, Türkiye'ye ani bir ziyaret yaparak Dışişleri Bakanı Gül ve Başbakan Erdoğan ile görüştü. Muttaki, nükleer sorunun diplomatik yollardan çözülmesini arzu ettiklerini ve bu konuda Türkiye'nin yardımının kendilerini memnun edeceğini ilettiğini belirtirken, görüşmede İran'ın AB ile müzakerelere yeniden başlamak için Türkiye'nin arabuluculuğunu talep ettiği basına sızdı.

23 Nisan 2007: Lüksemburg'da toplanan AB Dışişleri Bakanları, İran'a yönelik Güvenlik Konseyi kararlarının genişletilerek uygulanmasında mutabık kaldılar. Kararla İran'a silah satışı ve İran nükleer programıyla ilgili kişilerin AB'ye girişinin yasaklanması ve malvarlıklarının dondurulması öngörüldü.

26 Nisan 2007: AB Konseyi Genel Sekreteri/Ortak Dış ilişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana ile İran'ın nükleer baş müzakerecisi Ali Laricani Ankara'da bir araya gelerek görüşmelerde bulundular. İki taraf görüşmeler sonrasında müzakerelere devam edileceğini açıkladılar.

23 Mayıs 2007: UAEK yeni açıkladığı raporda, İran'ın nükleer programını askıya almayı reddettiğini belirtti. Amerikan Başkanı Bush ise İran'a yönelik daha kapsamlı yaptırımlar uygulanması gerektiğini açıkladı.

7 Haziran 2007: UAEK Direktörü Muhammed Baradey, BBC'ye verdiği demeçte "aklını yitirmiş bazıları 'gidelim, İran'ı bombalayalım' şeklinde düşünüyorlar", dedi.

30 Ağustos 2007: UAEK'nın İran'la ilgili raporunu açıklayan Direktör Muhammed Baradey, İran'ın nükleer programına devam ettiğini fakat İran'ın nükleer

faaliyetlerinin askeri amaçlara dönük olduğunu içeren bir bulguya rastlanmadığını söyledi. Bunun yanı sıra, 21 Ağustos'ta İran ile UAEK arasında imzalanan bir protokolle karşılıklı işbirliğinin devamına karar verildiği açıklandı.

22 Ekim 2007: UAEK Direktörü Muhammed Baradei, Le Monde gazetesine yaptığı açıklamada, İran'ın atom bombası yapabilmesi için 3 ila 8 yıla ihtiyacı olduğunu belirterek askeri yöntemleri düşünenlerin acelelikle hareket etmemelerini istedi.

20 Ekim 2007: İran Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı ve Nükleer konulardaki baş müzakereci Ali Laricani, 2005 yılından beri sürdürdüğü görevinden istifa etti. Laricani'nin halefi olarak Said Celili atandı.

24 Ekim 2007: ABD İran'a yönelik yaptırımları artırma kararı alırken, İran Devrim Muhafızlarını kitle imha silahlarını yaygınlaştırmakla suçladı.

Kasım 2007: Kasım 2007'de Amerikan Ulusal İstihbarat Tahminleri Raporu (NIE) yayınlandı. Rapor, İran'ın istemesi halinde bilimsel ve endüstriyel kapasitesi açısından nükleer silahlar edinebileceğini öne sürdü fakat İran'ın bu yönde bir hedefi olduğunu iddia etmekten kaçındı.

15 Kasım 2007: UAEK'nun raporunda da İran'ın Ağustos ayında üzerinde anlaşılan protokol çerçevesinde nükleer programına devam ettiğinin gözlemlendiği, öte yandan ise İran'ın bazı nükleer alanlara erişimi kısıtlaması nedeniyle, UAEK'nun konuyla ilgili daha güncel bilgilere ulaşmakta sorunlar yaşadığı belirtildi.

18 Kasım 2007: İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, Körfez İşbirliği Teşkilatı'nın himayesinde Arap ülkeleriyle İsviçre gibi tarafsız bir ülke gözetiminde nükleer faaliyetlerin yürüyeceği bir plan üzerinde çalışacağını açıkladı.

22 Şubat 2008: UAEK Safeguard anlaşmasının uygulanmasına dair son raporunu yayınladı. Raporun İran'ın nükleer silahlanma programına ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmadığına ilişkin kısmı geniş yankı buldu.

26 Şubat 2008: İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, UAEK Raporu'nun İran milletinin bir zaferi olduğunu açıkladı.

3 Mart 2008: BM Güvenlik Konseyi, İran'a yönelik 3. etap yaptırımları devreye soktu. Konsey'in 15 üyesinden sadece Endonezya'nın karşı oyuyla kabul edilen tasarı hâlihazırda yürürlükte olan bazı seyahat kısıtlamalarını sertleştirirken, bir yandan da İran'ın yurtdışındaki mali varlıklarına yönelik ek kısıtlamalar getirdi.

5 Mart 2008: İran Yönetimi BM'nin son yaptırım kararına karşılık nükleer konularda muhataplarının UAEK olduğunu açıkladı.

16 Nisan 2008: 13 Nisan tarihinde İran'ın nükleer görüşmeler için yeni bir paket hazırlayarak BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon'a sunmasının ardından Şangay'da toplanan 5+1'ler İran'a nükleer görüşmelere geri dönmesi çağrısında bulundu.

26 Mayıs 2008: UAEK tarafından yayınlanan raporda İran'ın nükleer programıyla ilgili olarak Ajans'a bilgi vermekten çekindiği ve uranyum zenginleştirme çalışmalarına devam ettiği belirtildi.

27 Mayıs 2008: İran'ın UAEK nezdindeki temsilcisi Ali Aşgar Sultaniye İran'ın UAEK raporundaki tüm suçlamalara cevap verdiğini ve sözkonusu suçlamaların temelsiz olduğunu söyledi.

6 Haziran 2008: İsrail'in önceki Savunma Bakanı ve hâlihazırdaki Başbakan Yardımcısı Saul Mofaz, Yediot Ahrenot gazetesine verdiği mülakatta İran'ın nükleer programına devam etmesi halinde İsrail'in İran'a saldırmasının kaçınılmaz olduğunu açıkladı.

8 Haziran 2008: İran Başbakanı Nuri el –Maliki İran’ın başkenti Tahran’a yaptığı resmi ziyarette Irak’ın İran’a yönelik saldırıların üssü olmayacağını söyledi.

14 Haziran 2008: AB Konseyi Genel Sekreteri/Ortak Dış ilişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana İran’a 5+1 ve AB’nin yeni teşvik paketini sundu. Yeni pakette İran ile batılı ülkeler arasındaki ticari ve diplomatik ilişkilerin normalleşmesi, DTÖ’ne üyelik ve İran’ın sivil nükleer altyapısına destek verilmesi gibi unsurlar bulunurken, İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Muttaki İran’ın pakete olumlu baktığını belirtti.

20 Haziran 2008: The New York Times gazetesi Amerikalı yetkililere dayandırdığı haberinde İsrail’in 5 Haziran tarihinde İran’a yönelik bir operasyonun provasını olarak 100 savaş uçağının katılımıyla bir askeri tatbikat yaptığını duyurdu. İsrail ordusu haber hakkında detay vermezken tatbikatın rutin hazırlıklar çerçevesinde olduğunu açıkladı.

21 Haziran 2008: UAEK Direktörü Muhammed Baradei İran’a yönelik bir askeri saldırının tüm bölgeyi ateş topuna çevireceğini söyledi.

23 Haziran 2008: AB üyesi ülkeler İran’a yönelik yeni bir yaptırım paketini uygulama noktasında anlaşıldılar. İran’ın Avrupa başkentlerindeki çeşitli banka hesaplarını donduran ve yeni ticari kısıtlamalar getiren karar İran’ın sert tepkisiyle karşılaştı. İranlı yetkililer Solana’nın teşvik paketinin gündemde olduğu sırada alınan kararın kabul edilemez olduğunu belirttiler.

26 Haziran 2008: İran’ın önceki nükleer baş müzakerecisi ve hâlihazırdaki Meclis Başkanı Ali Laricani, İran’ın batılı ülkelerden gelen baskılar karşısında beklenmedik adımlar atabileceğini ve diplomatik müzakereler için az bir zaman kaldığını söyledi.

30 Haziran 2008: İran Devrim Muhafızları Komutanı Muhammed Ali Caferi, ABD ya da İsrail tarafından askeri harekate maruz kalmaları durumunda Körfez'den kaynaklanan petrol hatlarından akışı keseceklerini söyledi.

2 Temmuz 2008: İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Muttaki, ABD ve İsrail'in İran'a yönelik askeri planları hakkındaki söylentileri ciddi bulmadığını, Orta Doğu'da yeni bir savaş başlatacak böylesi bir gelişmenin "delilik" olacağını söyledi.

2 Temmuz 2008: ABD Genelkurmay Başkanı Amiral Mike Mullen İsrail ziyareti sonrası, İsrail'in İran'a yönelik planları hakkında diplomasi unsurunun ön plana çıkarılması gerektiğini, Orta Doğu'nun hâlihazırda yeterince istikrarsız olduğunu, yeni bir istikrarsızlık unsurunun arzu edilemeyeceğini söyledi.

5 Temmuz 2008: İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Muttaki tarafından AB'ye iletilen mektubun AB önerilerine ilişkin olumlu bir yaklaşım sergilediği belirtildi.

13 Temmuz 2008: İran yeni geliştirdiği uzun menzilli füze sistemlerini başarıyla denediğini açıkladı.

15 Temmuz 2008: Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad İran'a yönelik bir askeri operasyonun ABD- İsrail ve tüm bölge ülkeleri için çok ağır sonuçları olacağını söyledi.

16 Temmuz 2008: İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hameney İran'ın nükleer görüşmelere açık olduğunu fakat bu konuda asla taviz vermeyeceği kırmızıçizgilerinin bulunduğunu söyledi.

17 Temmuz 2008: Amerikan Senatosu'nun Bankacılık Komitesi İran'a yönelik yeni ekonomik ve ticari yaptırımlar içeren bir tasarımı onayladı.

18 Temmuz 2008: İsrail ulaştırma bakanı Saul Mofaz İsrail'in İran'a yönelik bir askeri operasyona hazırlıklı olması gerektiğini söyledi.

18 Temmuz 2008: İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Muttaki Cenevre'de yapılacak nükleer müzakereler öncesi Ankara'ya resmi bir ziyarette bulundu. Dışişleri Bakanı Ali Babacan'la görüşmelerde bulunan Muttaki Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından da kabul edildi.

19 Temmuz 2008: ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice Amerika'nın "sürekli düşmanları" bulunmadığını belirterek İran ile diyaloga açık olduklarını söyledi. Rice, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın üç numaralı ismi Müsteşar William Burn'un 20 Temmuz'da Cenevre'de yapılacak nükleer görüşmelere katılacak olmasının Amerika'nın İran'a yönelik politikalarında diyalog seçeneğini masada tutmasının bir kanıtı olduğunu söyledi.

19 Temmuz 2008: İran ve 5+1'in nükleer müzakerecileri Saad Celili ve Javier Solana'nın Cenevre'de yaptıkları müzakereler somut bir sonuç vermezken taraflar Ağustos ayı başlarında uranyum zenginleştirme programı hakkında tekrar görüşmeye karar verdiklerini açıkladılar. ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlarından Willim Burns de görüşmelere katılırken İranlı yetkililerle doğrudan görüşmedi.

21 Temmuz 2008: ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice İran'ın 5+1'in önerilerine cevap vermek için iki haftası bulunduğunu, aksi takdirde "cezalandırıcı önlemlerle" karşı karşıya kalacağını açıkladı.

22 Temmuz 2008: ABD ile Hindistan arasında sivil nükleer teknoloji değişimini öngören anlaşma Hindistan Kongresi'nde kabul edildi.

30 Temmuz 2008: İran Dini Lideri Ayetullah Ali Hamaney İran'ın nükleer teknoloji elde etmeye tehditlere aldırmandan devam edeceğini söyledi.

31 Temmuz 2008: ABD Dışışleri Bakanlığı sözcüsü Sean McCormack, İnan'ın 2 Ağustos Cumartesi gününe kadar Geneva toplantısı sonuçlarına cevap vermesi gerektiğini söyledi.

31 Temmuz 2008: Tahran'da toplanan Bağlantısızlar Hareketi Konferansı sonuç bildirgesinde İnan'ın barışıl nükleer enerji edinme hakkına destek verdi. Türkiye, konferansa misafir ülke olarak Dışışleri Bakanı Ali Babacan başkanlığındaki heyetle katıldı. Babacan, İnan Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad ve baş müzakereci Saad Celili ile de görüştü. Görüşmede ayrıca İnan Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad'ın Ağustos ayı içinde Türkiye'ye yapacağı ziyaret de görüldü.

31 Temmuz 2008: ABD Dışışleri Bakanlığı ve AB yetkilileri İnan için daha önce koydukları 2 Ağustos'a kadar son cevap tarihinin geçerli olmadığını, İnan'dan yakında bir cevap beklediklerini söylediler.

1 Ağustos 2008: UAEK, Hindistan ile ABD arasındaki sivil nükleer teknoloji anlaşmasını onayladı.

2 Ağustos 2008: Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad Tahran'ı ziyaret ederek İnan'ın nükleer enerji çalışmalarına destek verdi.

5 Ağustos 2008: İnan, 5+1'in öneriler paketine cevap olarak gönderdiği mektupta kendi önerilerine aynı şekilde cevap verilmesi halinde öneriler paketine somut cevap vereceğini bildirdi.

6 Ağustos 2008: ABD ile Hindistan arasında sivil nükleer teknoloji değişimini öngören anlaşma Hindistan Kongresi'nde kabul edildi.

14 Ağustos 2008: İnan Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak İstanbul'a geldi. İkili heyetler arası görüşmeler

sonucunda uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlar ve terörizmle mücadele ile diğer bazı konularda işbirliği anlaşması imzalanırken enerji konusundaki görüşmelerin Ağustos ayı içinde yapılacak ek görüşmelerle karara bağlanacağı belirtildi. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül nükleer konularda 5+1 öneri paketinin tüm ülkelerin yapıcı tutumu çerçevesinde ele alınması gerektiğini ve aynı zamanda İran'ın NPT'den doğan haklarının korunmasının önemli olduğunu söyledi. Türkiye ile işbirliğine verdikleri önemi vurgulayan Mahmut Ahmedinejad da nükleer müzakerelerde diyaloga açık olduklarını fakat nükleer enerji amaçlarından asla taviz vermeyeceklerini belirtti. Ahmedinejad'ın ziyareti İsrail ve ABD'nin eleştirilerine konu olmuş, Amerikan Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin İran ile yapacağı bir enerji anlaşmasının İran'a yönelik yaptırım rejimini zayıflatacağını öne sürmüştü.²⁶¹

²⁶¹ Talha Köse, "İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları", *Seta Yayınları* III, I. Baskı: Ağustos 2008, s.85-97

KAYNAKÇA

KİTAP MAKALE VE BİLDİRİLER

Abrahamian Ervand , Modern İran Tarihi, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, 3.basım, şubat 2014, İstanbul.

Aras, Bülent (2005), " İran Beklenmeyen Sonuç, Bilinmeyen Gelecek Ahmedinejad Dönemi ve Türkiye ", *Stratejik Analiz* , Temmuz 2005, Sayı: 63,

Arınç Kenan, "Siyasî ve Tarihî Coğrafya Perspektifiyle:Türkiye'nin Terör Sorununun Analizi ve Jeopolitik- Jeostratejik Açıdan Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı -14 (2): ,2010 , 1-34

Aydın Dilek, Arif Tekbıyık "İran Nükleer Programının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2007,s.105-128

Ayman S.Gülden, "Türkiye-İran İlişkilerinde Kimlik, Güvenlik, İşbirliği ve Rekabet", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklavacıoğlu, Özlem Terzi(ed.), Der Yayınları:428, İstanbul, 2012, s.547-589

Batur Zübeyir, *İran 'da Kıyamet Senaryoları*, Kastaş Yayınevi, Cağaloğlu İstanbul, Ağustos 2008, s.20-22

Birdişli Fikret, "İran'ın Nükleer Teknoloji Politikası ve Türkiye İçin Yaratacağı Sonuçlar", *Güvenlik Stratejileri* ,Sayı: 15,yıl.8(2013), s.33-53

Brzezinski, Zbigniew *Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997

Ceylan, Ali Kemal ” Çılgılık çılgılığa İran” , Yeni yüzyıl Yayınları.
İstanbul,2009

Dalar Mehmet,” İran’ın nükleer programı: uluslararası hukuk bağlamında bir Analiz”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, elektronik sosyal bilimler dergisi, Bahar-2008 C.7 S.24 (270-303

Davut Dursun, *Tayyar Arı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını NO: 3035, Orta Doğuda Siyaset* , Eskişehir, 2013

Demir Sertif, “Irak ve Suriye krizlerinin karşılaştırmalı analizi: nedenler, gelişmeler, sonuçlar ve Türkiye üzerine etkileri”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XII/2 ,Kıs 2012, s.553-578

Denk Erdem, “Bir Kitle İmha Silahı olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına yönelik çabalar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 66, No. 3, 2011, s. 93-136

Dilek Kaan, İran’ın Orta Asya politikaları, Hoca Ahmet Yesevi Uluslar arası Türk- Kazak Üniversitesi inceleme araştırma dizisi, yayın no: 7,sfn yayıncılık, 2011, Ankara.

Diriöz Ali Oğuz, “Hürmüz Boğazı ile İlgili Jeopolitik Riskler”, *Ortadoğu Analiz*, cilt:4, sayı:42 ,Haziran

Duran Hasan, Özdemir Çağatay “Ortadoğu'nun sancılarına Arap baharı çözüm olabildi mi?”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 59, 2013-2014, Sayfalar 47-72

Ekinci Arzu Celalifer (ed.), “2009 İran cumhurbaşkanlığı seçimleri ve sonrasındaki gelişmeler”, Usak, Usak Raporları NO: 09-02, Haziran 2009 2012, s.84-93

Ersoy Eyüp, “Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 8, Sayı: 31, 2012, s.37-55,

Günel Altuğ “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye“, *medyaokuryazar.com*, s.157,

Gündoğan Ünal, “Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 29, Mayıs 2011, s.93-99

Hürsoy Siret, Hatice Hande Orhon, “Modern Dünya İsteminde Sermaye birikimi ve İran’ın enerji politikaları”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2012 s.63-89

Keneş, Bülent, “*Hasan Sabbah’ tan Bugüne İran ve terör*”, Timaş Yayınları, 1. Baskı, Kasım 2012 İstanbul.

Keneş, Bülent, İran: tehdit mi, fırsat mı?, Timaş Yayınları, 2. Baskı Mayıs 2012, İstanbul.

Keskin M. Hakan,” Nükleer Krizde AB’nin İran Politikaları: Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 9, 2013-Sayı: 34, s.87-118

Kıbaroğlu Mustafa, “İran’ın nükleer güç olma iddiası ve batı’nın tutumu: şah’a destek, mollalara yasak”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 77-111

Köse Talha, “İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları”, *Seta Yayınları III*, I. Baskı : Ağustos 2008,s.44-72

Kuzu Ali, “*Terör mü, Kürt sorunu mu?*”, Kariyer Yayıncılık İletişim, İstanbul, Haziran 2009, s.105

Marchand Stephane, *Dünya Hakimiyeti Yolunda ABD-Çin Asimetrik Savaş*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s.234-236

Mohammad – Reza Djalili Thiery Kellner , İran' ın son iki yüzyıllık tarihi, Bilge kültür sanat, 1. Baskı, ocak 2011, İstanbul.

Negm Namira, " *Transfer of Nuclear Tecnology Under İnternational Law case study of Iraq, Iran and Isreal* " , Martinus Nijhoff Puplishers, leiden • boston 2009, s.189

Oğuz Sami, Çakır Ruşen , Hatemi' nin İran' ı, İletişim yayınları, 2. Baskı, 2000 ,İstanbul.

Oğuzlu Tarık, "Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler", *Ortadoğu Analiz*, Haziran 2011, Cilt: 3, Sayı: 30, s.33-40

Oğuzlu Tarık, "Arap Baharı ve Yansımaları" ,Ortadoğu Analiz, Aralık 2011, Cilt: 3, Sayı: 36, s.8-16

Oktav Özden Zeynep, Basra körfezinin değişen dinamikleri, İran-ABD Suudi Arabistan ilişkileri, Beta yayıncılık, 1. Baskı, Ekim 2011, İstanbul

Oktav Özden Zeynep, *Basra Körfezi'nin Değişen Dinamikleri*, Beta Yayınevi, İstanbul, 2011, s.57

Ortadoğu Stratejik araştırmalar Merkezi," ABD'nin 2003 sonrası ırak politikasının ana hatları.", *Orsam*, rapor no: 77, Ekim 2011, s.13-20

Özcan Nihat Ali and Özgür Özdamar, "Iran's Nuclear Program and the Future of u.s.-Iranian Relations", *Middle East Policy*, vol. xvı, no.1, spring 2009, s. 121-133

Özemerme Suna l, "Rusya'nın İran ve Suriye Çıkmazı", 21.YÜZYIL, 12 Mart 2012, sayı 39, s.6

Özüm S. Uzun, “İran’a Ekonomik Yaptırımlar: Kırılganlaşan Nükleer Program mı Hükümet mi?”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt-, sayı-54, Haziran 2013, s.62-69

Sevim Cenk, “küresel enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği”, *Journal of Yasar University*, yıl:2012, sayı: 26, s.4378 - 4391

Sinkaya Bayram” İran’da Asker–Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları’nın Yükselişi” *Ortadoğu Etütleri*, Ocak 2010 Cilt 1, Sayı 2,s.119,<http://politikadergisi>

Sinkaya Bayram, “ İran Cumhurbaşkanlığı seçimi: Statüko ya da İtidalli Değişim”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt-5, Sayı-55, Temmuz 2013, s.23-25

Sinkaya Bayram ve Ali Kemal Yıldırım, “İran yaptırımlarının mali boyutları”, *Orsam Ortadoğu Analiz*, Cilt 2 , Sayı 13,Ocak 2010 ,s.40-47

Sinkaya Bayram, “İran nükleer programı karşısında Türkiye’nin tutumu ve uranyum takası mutabakatı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 18 Haziran 2010,s.67-78

Sönmezoğlu Faruk, Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der yayınları, Eylül 2012, İstanbul

Sönmez A. Sait, “Moskova’nın Kutuplaşma Çabaları:Putin Dönemi Rus Dış Politikası”, *Avrasya Etütleri*,sayı 37, 2010-1, s.37-76

Turan Kemal,” İran nükleer krizinde bıçak sırtında siyaset”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*,2008, s.39-53

Türkmen İlter,” Türkiye Cumhuriyeti’nin Orta Doğu Politikası”, *Bilgesam, Bilge Adamlar Kurulu Raporu*, 2010, s.6

Uşaklı Ali Bülent, “Nükleer güç olarak iran’ın uluslararası sistemdeki yeni konumu ve konunun Türkiye açısından değerlendirilmesi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Mayıs 2009 ,Sayı 13, s.114

İNTERNET KAYNAKLARI

Ali Alfoneh,” The Revolutionary Guards' Role in Iranian Politics”
<http://www.meforum.org/1979/the-revolutionary-guards-role-in-iranian-politics>.(erişim:11.04.2014)

BBC News, “Action urged on Iran opposition”, 28 August 2009,
http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8225998.stm,(erişim,31.07.2014)

Bloomberg, Matthew Walter and Daniel Cancel , “Chavez Inaugurate Development Bank with Iran’s Ahamadinejad”, 01.04.2009,
http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=a3GY7vMBHXQM&refer=latin_america,(erişim,01.08.2014)

Bilgesam, Sedide Kayrak, “Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu Politikası”,
http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu'nun-ortadogu-politikasi/#.U_xuS_1_t2E,(erişim,26.08.2014)

Bilgesam, Elif Kutsal, “İlter Türkmen İle Nükleer İran”,
http://www.bilgesam.org/incele/1294/-ilter-turkmen-ile--nukleer-iran-/#.VCJtAP1_t2E(erişim,24.09.2014)

Bilgesam, Abbas Karaağaçlı,” İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri”, 21 Nisan 2009, http://www.bilgesam.org/incele/1324/-iran-cumhurbaskanligi-secimleri/#.U9DL0fl_t2E,(erişim,24.07.2014)

Bilgesam, Abbas, Karaağaçlı “Seçim Sonrası İran”, , 18 Haziran 2009,
http://www.bilgesam.org/incele/1313/-secim-sonrasi-iran/#.U9DTs_1_t2E,(erişim,24.07.2014)

Bilgesam, Yasin Athoğlu, “Chavez’in Suriye Ziyareti ve Anti-Amerikancılık”, 07 Eylül 2009, <http://www.bilgesam.org/incele/93/>-

chavez%E2%80%99in-suriye-ziyareti-ve-anti-amerikancilik/#.U9pCBU3lqAg,(erişim,31.07.2014)

Cbsnews, “Condoleezza Rice: Iran "absolutely" cannot be trusted”, , October 2, 2013, <http://www.cbsnews.com/news/condoleezza-rice-iran-absolutely-cannot-be-trusted/>,(erişim,01.03.2014)

CNN Türk “Nükleer çalışma yoluna devam edeceğiz”, , 17 Ağustos 2006, <http://www.cnnturk.com/2006/dunya/08/17/nukleer.calisma.yoluna.devam.edecegiz/218810.0/index.html>,(erişim, 22.07.2014)

Crescent, Marjan Asi, “Iran-Venezuela: a new global power bloc”. <http://www.crescent-online.net/2010/05/iran-venezuela-a-new-global-power-bloc-2636-articles.html>,(erişim,01.08.2014)

Creating Catastrophic Industrial Failure”, <http://www.payvand.com/news/04/dec/1186.html>,(erişim,18.07.2014)

Cumhuriyet Gazetesi "İran eski İran olmayacak", , 24 Temmuz 2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/71356/_iran_eski_iran_olmayacak_.html, (erişim,24.07.2014)

“Dünya endişe içinde”, 14.07.2006, <http://www.dw.de/d%C3%BCnya-endi%C5%9Fe-i%C3%A7inde/a-2520975>(erişim,30.09.2014)

Dünya Gazetesi, Ali Kemal Yıldırım, “FATF Bildirilerinin Türkiye Açısından Önemi”, 21 Kasım 2009, <http://www.dunya.com/fatf-bildirilerinin-turkiye-acisindan-onemi-68988h.htm>,(erişim,16.07.2014)

DW-news,“BM’de Ahmedinejad krizi”, DW, 24.09.2010, <http://www.dw.de/bmde-ahmedinejad-krizi/a-6041325>,(erişim,30.09.2014)

Ekinci Arzu Celalifer, “İran’ın Nükleer Teknolojiyle Tanışma Süreci ve Nükleer Programının Tarihsel Arka Planı
“<http://www.usakgundem.com>.(eriřim:03.04.2014)

El Universal.com “Hugo Chávez de visita en Irán hasta el lunes”, ,
http://www.eluniversal.com/2001/05/18/eco_art_18202GG,(erişim,26.08.2014)

El Universal, “Chávez decorated in Iran; initials cooperation pacts”, July 31, 2006,
http://www.eluniversal.com/2006/07/31/en_pol_art_31A756133,(erişim,26.08.2014)

Enerji Postası.com, “Rusya, Buşehr NGS'yi İran'a teslim etti”,
<http://www.enerjipostasi.com/4994--HaberGosterrusya-busehr-ngs%E2%80%99yi-iran%E2%80%99a-teslim-etti!.html>,(erişim.28.08.2014)

Erdurmaz Serdar ,” İran ve Nükleer Programındaki Gelişmeler
 “,<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/685-iran-ve-nukleer-programindaki-gelismeler>,(erişim: 03.04.2014)

Foxnews, “Venezuela's Chavez, Iran's Ahmadinejad Pledge Mutual Support”
 , July 30, 2006, <http://www.foxnews.com/story/2006/07/30/venezuela-chavez-iran-ahmadinejad-pledge-mutual-support/>.(erişim,26.08.2014)

Günaskam, Artum Dinç,” İran'ın Uzay Teknolojisinde Ulaştığı Aşamının
 Uluslar Arası Yankıları”, Güney Azarbaycan Stratejik Araştırmaları,
http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=197,(erişim.21.07.2014)

Günel Altuğ “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye“
<http://www.medyaokuryazar.com/wp-content/uploads/2012/12/bop.pdf>. (Erişim ,01.04.2014)

Haber10, Hizbullah hakkında merak edilenler, 14 Ağustos 2006,
<http://www.haber10.com/haber/>,(erişim,16.07.2014)

History Studies, Zafer Akbaş, Adem Baş,” İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları”, Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK p. 21-44,

March, 2013, http://www.historystudies.net/Makaleler/1142552175_27-Zafer%20Akba%C5%9F.pdf(erişim,22.09.2014)

Hürriyet Gazetesi, İran'a maddi yaptırımların etkisi çok yetersiz”, 17.09.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonnet/14322823.asp>.(erişim,17.09.2014)

Hürriyet Gazetesi, ABD'den Türkiye'ye ilk yaptırım, 26 Eylül 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/7360633.asp?gid=180&sz=41383>(erişim.18.09.2014)

Hürriyet Gazetesi, Nükleer Krizin görsel Tarihçesi”, 02.12.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/25198632.asp>.(erişim,25.09.2014)

Hürriyet Gazetesi, “Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ve İran'ın geleceği”, 30 Eylül 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/strateji/7359036.asp>(erişim,30.09.2014)

IMPR-Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, “Rusya'nın Ortadoğu Politikası”, http://www.impr.org.tr/rusyanin-orta-dogu-politikasi/#.U_yazvl_t2E.(erişim,26.08.2014)

Impr Gulf “İran'a Yaptırımlar ve Hürmüz Krizi”, , 4 Ekim 2013, <http://www.imprgulf.org/?p=172>.(erişim,22.07.2014)

Iran facts and figures, http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/163.htm.(erişim,14.07.2014)

İran Watch, “Protocol of Negotiations Between Iran and Russia, Signed by Mikhailov and Amrollakhi”, January 1, 1995, <http://www.iranwatch.org/library/government/russia/russia-protocol-negotiation-between-iran-and-russia>.(erişim.28.08.2014)

Kabul Perspective Iran: The Most Active State-Sponsor of Terrorism, , <http://kabulperspective.wordpress.com/2009/05/20/iran-the-most-active-state-sponsor-of-terrorism/>, (erişim,16.07.2014)

Karaağaçlı Abbas, “İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri”, Bilgesam,
<http://www.bilgesam.org/incele/1324/-iran-cumhurbaskanligi-secimleri/#.VE4zFvmsV2E>,(erişim,01.10.2014)

Kibaroglu Mustafa, Enerji Mi? Silah Mı? Nükleer’in İki Yüzü, Avrasya Dosyası – Nükleer Özel Sayı 2005,
<http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Kibaroglu-AvrasyaDosyasi-Nukleer-04Haziran2005.pdf>,(erişim,10.07.2014)

Milliyet Gazetesi, “İran / Mahmut Ahmedinejad Birleşmiş Milletler'de Hazreti Mehdi ile ilgili neler söyledi?”, 04 Ekim 2012,
<http://blog.milliyet.com.tr/iran---mahmud-ahmedinejad-birlesmis-milletler-de-hazreti-mehdi-ile-ilgili-neler-soyledi-/Blog/?BlogNo=381472>,(erişim,30.09.2014)

Milliyet Gazetesi, “Nükleer Rapora Doğru Gerilim Dorukta”,
 07.11.2011,<http://dunya.milliyet.com.tr/nukleer-rapora-dogru-gerilim-dorukta/dunya/dunyadetay/08.11.2011/1460411/default.htm>, (erişim,26.09.2014)

Milliyet Gazetesi, “İran ve Venezuela işbirliğini geliştiriyor “,02.04.2009,
<http://www.milliyet.com.tr/iran-ve-venezuela-isbirligini-gelistiriyor/dunya/dunyadetay/02.04.2009/1078628/default.htm>,(erişim,25.08.2014)

Milliyet Gazetesi, “İran, Venezuela ile ittifakın gerekli olduğu görüşünde”,
 18.11.2009, <http://www.milliyet.com.tr/iran--venezuela-ile-ittifakin-gerekli-oldugu-gorusunde/dunya/dunyadetay/18.11.2009/1163549/default.htm>,(erişim,25.08.2014)

Milliyet Gazetesi, “Chavez: İsrail, ABD’nin kanlı kanadı”, 26.11.2009,
<http://www.milliyet.com.tr/chavez--israil--abd-nin-kanli-kanadi/dunya/dunyadetay/26.11.2009/1166636/default.htm>,(erişim,25.08.2014)

Mohammad Shamimi, “Iran’ s Nuclear Program, Part I :Its History“
<http://www.payvand.com/news/03/oct/1015.html>, (erişim :03.04.2014)

Muhammad Sahimi, “Iran's Nuclear Energy Program. Part V: From the United States Offering Iran Uranium Enrichment Technology to Suggestions for Creating Catastrophic Industrial Failure,”
<http://www.payvand.com/news/04/dec/1186.html>,(03.04.2014)

National Turk, “Ahmedinejad BM’de Avrupa ve Amerika’yı bombaladı”, 23 Eylül, 2011, http://www.nationalturk.com/ahmedinejad-bm-konusmasi-avrupa-ve-amerika-elestiri-82681.htm#.VCpv6_1_t2E,(erişim,30.09.2014)

Oğan Sinan, “İran’a Yaptırım Kararı Ne Getirir, Ne Götürür?”, Türksam, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/131-iran-a-yaptirim-karari-ne-getirir-ne-goturur>,(erişim,22.07.2014)

Oman Sultanlığı Umman olarak da bilinmektedir T.C Dışişleri Bakanlığı Resmi internet sitesinde kullanılan şekliyle yazılmıştır. <http://www.mfa.gov.tr/oman-kunyesi.tr.mfa>,(erişim,23.07.2014)

Orsam Rapor No: 77 ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları.
<http://www.orsam.org.tr/tr/raporgoster.aspx?ID=2764>(erişim 01.04.2014)

Radikal Gazetesi “İkinci devrim”, , 05.11.2005,
<http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=762215>,(11.07.2014)

Radikal gazetesi “İran: Uranyum takası Türkiye'de yapılacak”, , 17.05.2010,
http://www.radikal.com.tr/dunya/iran_uranyum_takasi_turkiyede_yapilacak-997227,(erişim,03.04.2014)

Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği, http://www.turkey.mid.ru/rus-iran01_t.html,(erişim,26.08.2014)

Sabah Gazetesi, İran'da seçim sonrası şiddet: 7 ölü”, 16 Haziran 2009,
http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009/6/16/secim_sonrasi_gerginlik_suruyor,(erişim,
 24.07.2014)

Sarıkaya Yalçın, “Reh2009 İran Seçim Krizi: İç ve Bölgesel Analiz”,
 Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi,
http://karasam.giresun.edu.tr/fileadmin/user_upload/raporlar/002.pdf,(erişim,23.07.2
 014)

Seta yayınları İran Siyasetini Anlama Kılavuzu – Abdullah Yeğin,
http://file.setav.org/Files/Pdf/20130610163244_iran-siyaseti_web.pdf , (erişim tarihi:
 26.03.2014)

Sinkaya Bayram” İran’da Asker–Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları’nın
 Yükselişi” Ortadoğu Etütleri, Ocak ,<http://politikadergisi.com>,(erişim.16.04.2014)

Stratejik Düşünce Enstitüsü, Erkin Ekrem, “Başkan Obama'nın ABD-Çin
 İlişkileri Tanımı”, 18. 01.2010, [http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/abd-cin-
 iliskileri-analizi-cin-rakip-mi-ortak-mi/123](http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/abd-cin-iliskileri-analizi-cin-rakip-mi-ortak-mi/123),(erişim,11.09.2014)

Tasam, “İran’ın Bölgesel Politikalarına Bakış”, 21.06.2011,
[http://www.tasam.org/tr-
 TR/Icerik/2204/iranin_bolgesel_politikalarina_bakis](http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2204/iranin_bolgesel_politikalarina_bakis),(erişim,21.07.2014)

The Guardian, Nick Mathiason,” Iran tops new terror finance blacklist
 “,Thursday 18 February 2010,
[http://www.theguardian.com/business/2010/feb/18/iran-heads-terror-funding-
 blacklist](http://www.theguardian.com/business/2010/feb/18/iran-heads-terror-funding-blacklist),(erişim,16.07.2014)

The Newyork Times, Steven Lee Myers, “Iran Open to Nuclear Venture
 With Russia”, The January 25, 2006,
[http://www.nytimes.com/2006/01/25/international/middleeast/25cnd-
 iran.html?fta=y](http://www.nytimes.com/2006/01/25/international/middleeast/25cnd-iran.html?fta=y),(erişim,01.09.2014)

The New York Times “Iran Stepping Up Effort to Quell Election Protest” ,
 June 24, 2009,

<http://www.nytimes.com/2009/06/25/world/middleeast/25iran.html?module=Search&mabReward=relbias%3Aw>,(erişim,25.07.2014)

The New York Times Jan.12.2014” Timeline on Iran’s Nuclear Program”
<http://www.nytimes.com/interactive/2013> (erişim, 11.04.2014)

The washingtontimes, “Iran protest biggest since revolution”, June 16, 2009,
<http://www.washingtontimes.com/news/2009/jun/16/iran-protest-biggest-since-revolution/?page=all>,(erişim,31.07.2014)

Thomas Gary, “Iran Election Filled with Surprises,” Payvand News, 21 Haziran 2005, <http://www.payvand.com/news/05/jun/1147.html>,erişim,17.04.2014

T24 İnternet Gazetesi,” Ahmedinejad depremi”, 20 Nisan 2009,
<http://t24.com.tr/haber/ahmedinejad-depremi,42170>,(erişim.30.09.2014)

Usakgündem, Arzu Celalifer Ekinci,” BM Güvenlik Konseyi’nin İran’a Yönelik 1737 Sayılı Kararı”, <http://www.usakgundem.com/yazar/535/bm-g%C3%BCvenlik-konseyi%E2%80%99nin-iran%E2%80%99a-y%C3%B6nelik-1737-sayili-karari.html>,(erişim,22.07.2014)

Usak, Sedat Laçiner, “Obama’nın Ortadoğu Politikalarının İlk Sonucu: İran Gösterileri”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, 20 Haziran 2009, <http://www.usakgundem.com/yazar/1195/obama%E2%80%99n%C4%B1n-ortado%C4%9Fu-politikalar%C4%B1n%C4%B1n-%C4%B0lk-sonucu-%C4%B0ran-g%C3%B6sterileri.html>,(erişim,31.07.2014)

Usak, Arzu Celalifer Ekinci, “BM Güvenlik Konseyi’nin İran Nükleer Faaliyetlerinin Durdurulmasına İlişkin Kararı”, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=1219&cat=448#.U80MP_1_t2E,(erişim,21.07.2014)

Usak Stratejik Gündem, Arzu Celalifer Ekinci,”İran ve Yeni Cumhurbaşkanı Ahmedinejad”, <http://www.usakgundem.com/yazar/217/iran-ve-yeni-cumhurbaskani-ahmedinejad.html>,(erişim, 11.07.2014)

Weapons of Mass Destruction (WMD), Natanz (Kashan),
<http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/natanz.htm>,(eriřim,10.07.2014)

The Newyork Times,” Faith, Certainty and the Presidency of George W. Bush”,
October 17, 2004,
http://www.nytimes.com/2004/10/17/magazine/17BUSH.html?_r=0,(eriřim,01.03.2014)

WordNews, “Ahmedinejad: İsrail Sovyetler Birliği gibi haritadan silinecek”,
2006-12-13,
http://article.wn.com/view/2006/12/13/ahmedinejad_srail_sovyetler_birli_i_gibi_yer_y_z_nden_silinec/(eriřim,30.09.2014)

www.nucleer.wb.tr,
<http://www.nukleer.web.tr/tarihce/1950s.htm>(eriřim,16.07.2014)